

**A. KADYROW, A. AŞYROW,
G. WELBEGOW**

OKUW KITABY

4-NJI SYNP ÜÇIN DERSLIK

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan tassyklandy*

DAŞKENT "O'ZBEKISTON" 2013

UO'K: 811.512.133(075)

KBK 81.2Typ-93

K 14

Salam eziz okuwçy!

Şuny ýagşy bil: Sen garaşsyz Özbegistanyň görer gözüsiň. Gelejegisiň. Gowy günleri bildirýän ýaş ýürekli ynsansyň. Garaşsyz Watanymyz senden köp zatlary tama etmäge hakly. Munuň üçin okamak, öwrenmek gerek. Ylym belentliklerine çykar ýaly eliňizdäki okuw kitaby ýakyn kömekçiňiz bolar. Ondaky her bir pikiriň, her bir mowzugyň kalbyňyza kuwwat berjegine ynanýarys. Şonuň üçin, sen hem şu sahypalardakylara yhlas bilen gara. Arassa sakla, aýawly peýdalan. Bu okuw kitabyndan senden soňky peýdalanjaklar-da seniň zehiniňe, yhlasyňa haýran galyp, saňa alkyş okasyn.

Ylym belentliklerine tarap äden ädimleriňiz şowly bolsun!

“O‘ZBEKISTON” NÇDÖ

**Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň
hasabyndan kärende üçin çap edildi.**

ISBN 978-9943-01-082-6

© “O‘ZBEKISTON” NÇDÖ, 2007, 2013

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DÖWLET SENASY

Sözleri *A.Arypowyňky*

Sazy *M.Burhanowyňky*

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay to abad ilmu fan ijod.
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

G a ý t a l a m a :

Oltin bu vodiylar—jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng O'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Xaqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

G a ý t a l a m a :

Oltin bu vodiylar—jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

(Özbek dilinde)

Akgeldi AŞYROW

ASYRA BARABAR GÜN

Her bir halkyň täsin geçmişi bolýar. Edil şonuň ýaly güneşli diýarymyz Özbegistanyň hem üýtgeşik geçmişi bar. Biziň ata-babalarymyz öz agtyk-çowluklary, ýagny biz üçin maddy we ruhy baýlyklary döredip, olary bize ýadygärlik galdyryp gidipdir. Şol baýlyklardan aňly-düşünjeli hem-de doly peýdalanmak hukugyna biz diňe 1991-nji ýylyň 31-nji awgustyndan soň eýe bolduk. Şol gün ýurdumyz öz Garaşsyzlygyny gazandy. Bu bir gün, dogrusyny aýdanyňda, asyra barabar gün bolup galdy.

Garaşsyzlyk elmydama kalbymyza Gün ýaly şöhle saçyp dur. Ol her bir eden işimizde bedenimize zor

gujur, gaýrat we hyjuw bagyşlar. Gözüimiz “Garaşsyzlyk” sözi arkaly nurlandy. Ol söz aňmyzy, pikirimizi arassalady. Biz indi babamyz merdana Emir Temire hormat goýup ugradyk. Çeper goşgulary bilen özüni tanadan hem şahyrçylyk, hem serkerdelik babatda adygan patyşa Babur Mirza ýetik bolduk. Musulman dünýäsinde şöhrat gazanan pygamberimiz Muhammet Alaýyssalamyň aýdanlaryny öz ene dilimizde okadyk. Onuň hadyslary biziň ýüregimizi joşdurýar. Öň ýaşap geçen ägirtlerimiz – Ymam Buhary we Ymam at-Termezi, Bahaweddin Nagyşbendi, Abduhalyk Gijdiwany, Hoja Aly Romitaniý, Burhonaddin Margiýany ýaly ýüzlerçe akyldarlarymyzy ýatlap, olaryň ruhuny şat eddik.

Özbekistan gadymy ýadygärliklere baý ýurt. Daşkent, Buhara, Hywa hem Samarkant ýaly şäherlerimizde ýerleşen ýadygärliklere gaýtadan uly üns berlip ugraldy.

Gadyrly okuwçylar! Özbekistandaky ähli zat siziň öz mülküňizdir. Olara eýelik etmek üçin gowy okaň. Hünär saýlap alyň. Muny sizden döwür talap edýär.

Soraglar

1. Biz näme üçin Garaşsyzlyk gününe “Asyra barabar gün diýýäris?

2. Geçmişde ýaşap geçen akyldarlarymyzdan kimleri bilýärsiňiz?

3. Kimler gelejekde ýurdumyzyň hakyky eýeleri bolup biler? Olar nähili borçlary ýerine ýetirmeli? Sen haýsy hünäri söýýärsiň?

BELENTDIR YKBALYŇ

Ilki bilen Enä goýýarys hormat,
Biz üçin Ata-da iň gymmatly at.
Çünki olar döredýärler durmuşy –
Ýaşayşy.

Unutmaň hiç haçan
ussady.

Sen özbek iliniň
eziz perzendi,
Erkinlik ýurdunyň
hem jigerbendi...

Watanyň gujagy,
elbetde, giňdir.

Hemmämize-de ol
ezizdir, deňdir.

Zähmet bilen taplansa-da
süýegiň,

Hiç azar çekmesin tämiz
ýüregiň.

Berkitgin iş bilen
gaýta bedeniňi,

Emma unutmagyn
eziz Watanyňy.

Balalarym, şonda
aýdyň bar ýoluň,

Bilip goý, belentdir
seniň ykbalyň!

Soraglar

1. Biz näme üçin ata-enäni gowy görýäris?
2. Watan diýlip nämä aýdylýar?

Allaberen KADYROW

PEÝDALY HYZMATDAŞLYK

Dünýä jemgyýetçiligi Özbegistana mähir hem uly umyt bilen garaýar. Olar bu ajaýyp ýlke bilen bilelikdäki, iki tarap üçin hem peýdaly hyzmatdaşlygy döretmekligi niýet edinýärler. Şeýle hyzmatdaşlyk Türkiýe, Günorta Koreýa, Hytaý ýaly birnäçe ýurtlar bilen şertnama esasynda alnyp barylýar.

Siz, belki, “Kateks” diýen kärhana barada eşidensiniz. Ol Nöküs şäherinde ýerleşýär. Bu ýerde türkler bilen bilelikde ýerli milletlerem işläp, matadan dürli geýimleri dokaýarlar.

Asakadaky ýeňil awtomobilleri işläp çykarýan Özbegistan we Günorta Koreýa bilelikdäki kärhanasy dogrusynda öwgünli sözleri örän köp eşitmek bolýar. Hökümetimiz zawody gurmak hakda 1992-nji ýylyň 5-nji noýabrynda karar çykarypdy. 1996-njy ýylyň baharynda bu zawod ilkinji önümlerini berip ugrady. Şeýlelikde, “Neksiýa”, “Tiko” we “Damas” awtomobilleri peýda boldy.

Bu zavodda awtomatlar, ýarym awtomatlar dyn-gysyz işleýärler. Biri motory gurnasa ýene biri aýna-syny ýerbe-ýer goýup dur. Işçiler olara kompýuterler arkaly gözegçilik edýärler. Dürli hereketler bolsa-da zavodda ses,şowhun ýok. Gerek enjamlar konweýer arkaly gelip dur.

Bu zawodyň öndüren önümleri hil taýdan gowy. Olary sürmek ýeňil, tizligi-de ýokary. Şol bir wagtda-da ýangyjy az harçlaýar.

Soraglar

- 1.Özbekistanda nähili awtomobiller işläp çykarylýar?
- 2.Başga awtomobillerden olar nähili tapawutlanýar?

Safar BARNOÝEW

SAGDYN NESLIŇ AÝDYMY

Güneş bolsun, aý bolsun,
Özbekistan baý bolsun
Maňa atlas, jigime
Çapyp ýören taý bolsun.

Kakam yüz ýaşa ýetsin,
Ejem yüz ýaşa ýetsin,
Biz hem yüze baranymyzda,
Otursynlar ýanymyzda.

Ösübersin boýumyz.
Dynçlyk isleg-oýumyz.
Bu dünýäde bar bolsun,
Özbekistan öýümüz.

Ýumuş

1. Goşgyny ýatlaň.

2. Goşgudaky kapyýalaşyp gelyän sözleri depderiňize göçüriň. Özüňizem kapyýalaşyp gelyän sözler tapyň. Meselem, Aga-çaga...

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Näme üçin biz her ýylyň 1-nji sentýabryny baýram edýäris?

2. Garaşsyzlyga şeýle belent sarpa goýulmagynyň sebäbine nähili düşünmeli?

3. Özbekistanyň gerbi, baýdagy barada nämeler bilýärsiň?

4. Özbekistan Respublikasynyň döwlet senasyny (gimnini) ýatlapmydyň? Ondaky “Serquyosh”(“güneşli”), “hur ülke” (“azat ýurt”) “elga baht”(“ile bagt”)ýaly söz we söz birikmeleriniň manysyna nähili düşüňärsiň?

5. “Özbekistan –gelejegi beýik döwlet” diýip aýdan kim? Özbekistanyň beýikligini nädip düşündirjek?

6. Garaşsyzlyk özbek halkyna nähili erkinlikler berdi?

ÖZBEGISTAN – MENIŇ WATANYM

Abdylla ARYPOW

ÖZBEGISTAN

Ýurdum, saňa goşgy düzdüm men bu gün,
Şeýtmesem ynjalyp bilmedim hergiz.
Şahyrlar bar, olar öz ýurdun бүтін
Hasaplan dünýäde ýeke-täk, ýalňyz.
Olaryň goşgusy uçan guş bolup,
Ganatynda bolsa kümüş diýary.
Bir ülke bar jahanda, ýöne,
Ýazlyp tükenmejek dessandyr bary.
Wasp ederden ejiz galamym meniň,
Özbekistan, eziz Watanyň meniň.

Mähriban KABULOWA

DAŞKENTDE

Gün nuruny köçelere,
Eçilip dur bolluk bilen.
Yraň atýar elwan güller
Hem-de atyr seçelenen.

Äpet uly jaýlaryna,
Gün ussa dek nagyş salýar.
Garaşsyzlyk meýdanyndan,
Şäher edep-ekramlanýar.

Bize ýylgyryp garaýan
Görýän Güni her ädimde.
“Geliň, güneşe!” diýp dostlarma,
Elim bulaylaýan men-de.

Gün sözümi eşden ýaly,
Sahy nurun saçyberdi.
Daşkent bolsa gujagyny,
Dostlaryna açyberdi.

Gördüm täsin köşklerini,
Göterildi göwnüm meniň.
Hem-de gözel Daşkendi men,
Dogany oý etdim Günüň.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şäheriň owadanlygy näme üçin güllere meňzedilýär?
- 2.Daşkendiň gözelligi näme üçin Güne deňelýär? Muňa goşgudan mysal getirin.
- 3.Şygry ýatlaň.

DAŞKENT AGŞAMY

*(“Daşkent täsirleri” diýen goşgulardan
gysgaldylyp alyndy)*

Daşkentde men ýakynda,
Gezdim üç gün myhman bolup.
Agşamky gözel görnüşi,
Syn etdim balkona gelip.

Bu şäheriň giň gujagy,
Güneş nurun salýar ýada.
Göýä ýyldyz öçüp, ýanýar,
Her ýolagçy geçen bada.

Garap durun balkondan men,
Bakan ýaly gök asmandan.
Başlanýan dek bu giň jahan,
Maňa giň Özbegistandan.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şahyr “Asmandaky bar ýyldyzlar Ýer ýüzüne gaçan ýaly” diýip nämäni göz önünde tutýar?
“Başlanýan dek bu giň jahan,
Maňa giň Özbegistandan”
diýlen setire nähili düşünmeli?
- 2.Şahyryň Daşkent agşamynyň gözelligini wasp etmek üçin ulanan deňeşdirmelerini goşgudan tapyň.
- 3.Daşkent hakynda ýene nämeler bilýärsiňiz?

**DAÝHANBABA WE ON IKI
ÝETGINJEK KYSSASY**

Daýhanbaba Moskwa
Saparyndan gaýdýardy.
Ýyndam otly “taga-tug”
Aýdymyny aýdýardy.

Näme uzak dünýäde?
Ýol uzakdyr, elbetde.
Badyn kesip “poçtowoy”
Togtar her duralgada.

Göz öňünden birme-bir
Öterdi nebereler.
Kiçijik Zaryfamy
Gahryman, Nadyralar.

Şu çak goňşy wagondan
Şemal ýaly şuwwuldap,
On iki sany ýetginjek
Gelip ýetdiler haslap.

– Baba, bizem sapardan
Gaýdyp barýas – diýdiler.
Häzir gürleşmek üçin
Ýanňa gelýäs – diýdiler.

– Tanyş bolalyň, onda
Diýdi gülüp dana çal.

Ýetginjeklerem şonda
Razy boldular derhal.

– Hany, aýdyň birme-bir
Mekan jaýňzyň adyn.
Bilýäňizmi, balalar
Ülkämiziň ýagdaýyn?

Gol göterdi binobat
Birinji bolup Enwer.
Diýdi: – şähermiz Daşkent,
Ülkäň paýtagty bolýar.

– Men Aralyň boýunda
Ösdüm – diýdi Mätmyrat, –
Babam ökde balykçy,
Moýnakda gazandy at.

Bu çak Mädeminjanyň
Kalby doldy heýjana.
“Pagtaçylaň ýeri” diýip
At berdi Andijana

Ýoldaşaly gür berdi
Fergananyň adyndan.
Namanganyň baglaryn
Taryp etdi Fattahjan.

Adambaý hem Horezmiň
Öwgüsini ýetirdi
Biruny babasyn-da
Göz öňüne getirdi.

Nepes diýdi: Jyzzakda
Atam meniň çarwadar.
Gelyär bagban bolasym
Pagtaça-da niýet bar.

– Niýetiň hasyl bolsun –
Diýdi oňa Sonagül.
– Biziň taraplar ýöne
Mürzeçöl däl, Mürzegül.

Kaşgaderýaly Leyli
Söze goşuldy birden
– Ekýäris gowaçany
Ýardamam berýär Surhan.

Kaganly gyz Zewarhan
Basym goşuldy ara.
Diýdi: – Altyna baýdyr
Biziň gadym Buhara

Iň soňunda söz aldy
Samarkantly Häkimjan.
Diýdi: Biziň şäheri
Bilýändir бүтін jahan.

Gysganmady hoş sözün
Daýhanbaba ýylgyryp
– Watanymyz giň hem baý
Bilersiňiz okap, görüp.

Siziň ýatlan ýerlerňiz
Ýalňyz bossan bolup dur.

Hemmesini goşsaňyz,
Özbekistan bolup dur...

Sorag we ýumuşlar

1. Daýhanbaba otluda kimlere sataşýar?
2. Ýetginjekler oňa nämeler dogrusynda gürrüň berýär?
3. Daýhanbabanyň Watan hakynda aýdanlaryny tekstden tapyp okaň.
4. Goşgyny rollara bölüp okaň we mazmunyny gürrüň edip beriň.

MAGTYMGULY

ILIŇNI

Gel köňlüm, men saňa öwüt bereýin:
Yrak kylma görer gözüň – iliňni.
Gymmatyn gaçyrma, ýerinde sözle,
Uzatmagyl her näkese tiliňni.

Doga eýläp, haýyr sözläp ýaşagyn,
Hormatlagyl gözel iliň uşagyn¹,
Ýazdyrmagyl, mäkäm eýle guşagyň,
Ýeri bardyr, ajap sakla biliňni.

Çagyrylmadyk jaýda görünme, barma,
Başarsaň, sopynyň ýüzüni görme,
Pikir-zikriň dünýä malyna berme,
Karuna² ogşatma tutan päliňni.

---

¹ *Uşak* – bala-çaga, oğlan-uşak.

² *Karun* – Gadym zamanlarda ýaşap geçen baý, gysgançlygyň nyşany.

Sözüňe ber jogap, her kes sorasa,
Özüň yrak eýle, namart ýörese,
Bir misgin¹ telmuryň, ýyglap garasa,
Baha gurma, mugt bergil malyňny.

Gorkma namartlaryň köp diýip sanyndan,
Gara görse, bary geçer janyndan.
Ugur tapsaň ötmäwergil ýanyndan,
Bahyllardan yrak eýle ýoluňny.

Akylly baş köpdür akyl kesen azdyr,
Datma şerap, uzak içseň ol azdyr,
Mert köňlünde daýym bahardyr – ýazdyr,
Mejnun umman² içre salma salyňny.

Magtymguly, akyl başymdan uçdy,
Ykbalym ýatypdyr, döwletim göçdi.
Pir-kazylar para istäp, gol açdy.
Haram eýle, emma berme puluňny.

Sorag we ýumuşlar

1. Şahyr Watan hakynda nähili pikirleri öňe sürýär? Goşguda ynsan mertebesine nähili hormat goýulýar?
2. Gysganç, bahyl adamlara şahyr nähili garaýar?

---

¹ *Misgin* – biçäre, garyp, pulsuz adam.

² *Umman* – deňiz, sal-gaýyk.

HALK

Halk deňizdir, halk tolkundyr, halk güýç,
 Halk pähimdir, halk otdur, halk aç...
 Halk gozgalsa güýç ýokdur, kim togtadar.
 Kuwwat ýok, kim halk islegin ýat eder.
 Halk pähimi saltanaty¹ ýok etdi.
 Halk isledi: täji-tagtlar ýykyldy...
 Halk islegi: azat bolsun bu ülke.

Gitsin onuň başyndaky kölege
 Bir gozgalar, bir köpürer, bir gaýnar,
 Bir ymtylar, bir howlugar, bir oýnar,
 Garyplygy, açlygy-da ýat eder.
 Bolçulyk döredip, ýurdun şat eder...
 Ähli güýji halk içinden alaylyň,
 Gujak açyp halk içine baraylyň!

Sorag we ýumuşlar

1. Halk pähimi saltanaty ýok etdi,
 halk isledi: täji-tagtlar ýykyldy...
 diýen setirlere nähili düşüňärsiňiz?
2. Goşgyny labyzly okaň. Halkyň güýç we gudraty wasp edilen setirleri tapyň.
3. Goşgyny ýatdan öwreniň.

---

¹ *Saltanat* – patyşalyk

KARTA

Matematikany hasap etmeseň Resul beýleki sapaklaryndan ortarak okardy. Aýratyn-da, surat sapagyny ol halamazdy. Gyzlar keşde çekende-de, dürli güldür jisimleriň şekilini ýadaman çyzyp otursalar-da, ol oňa takat edip bilmezdi. Şonuň üçin hem synp ýolbaşçysy ony iň bilgir okuwçylardan Samada berkidip goýupdy. Emma, ol agasy öýde bolan çaglarynda Samadyň aýdanyny ederdi, ýagny asudalyk bilen sapagyna taýýarlanardy, başga wagt Samady göreşe çagyryp, kiçijik öýüň içini ala-tozana döndererdi. Şeýle-de bolsa Samat özüne ýoksa-ýokmasa-da mylaýymlyk bilen oňa hat öwrederdi.

Emma bu gezek ol howlugyp gapydan girdi. Elindäki bukjasyny bir gapdala zyňyp, jübüsinden dört бүкlenen kagyz çykardy. Begenjine durup bilmän:

—Seret, men näme çyzdym. Obamyzyň kartasyny.... Ine şu taýa serhetçileri goýdum. Neneň, boljakmy?— diýdi.

Samat şular ýaly işleri bilen ony tiz-tiz öwüp durardy. Geçen sapakda bolsa ol rezin arkaly hereketlenýän gaýyjak ýasap gelipdi. Sapak ýatdan çykarylyp, ikisi hem dag aralygyndaky suwda gaýyjagy synap görüpdiler. Onuň howlugyp girişinden şolar ýaly zatlara pikir berendir öýden Resul, suraty görüp dodagyny dişledi. Ol haýran galyp:

–Munuň nämesine alňasaýaň? Ýönekeý bir surat-da – diýdi.

Samat eden işine guwanyp:

–Bizde heniz hiç kim obamyzyň kartasyny çyzmandy. Muny birinji bolup men çyzdy m. Sen gowuja gara, görseň juda täsindir. Bu bolsa biziň ýazda suwa düşýän kölümiz. Bu-da malýatak... Uly köçe welin sähel gyýşygrak bolupdyr. Bu hem mekdep, keselhana... Bă, dükan ýatdan çykyp galypdyr-a! Zeleli ýok kiçijik zady kagyza geçirmegem kyn. Ýöne öz howlumyzy örän gelşirip çyzdym – diýdi.

Gidip barýan serhetçiler, olaryň hem gara iti şekillendirilen egri-bügri çyzyklar Resulyň göwnüne ýarady. Ol:

–Hut biziň Alabaýa meňzeş ekeni–diýip, ony bar-magy bilen dürttdi.

Samat hem:

–Nädip seniň itiň bolar? Biziň Dörtgöz bu. Pugta gara, maňlaýynda iki haly bar–diýip jogap berdi.

Resul bosaga ýakyn ýerde hum ýaly kellesini aýagynyň üstünde goýup ýatan itine gamly seretdi. Itiniň onda şekillendirilmänine örän gynandy. Emma syr saklamaga çalşyp serhetçiler hakda gürrüň gozgady:

–Eýsem bular kimler?

–Öňündäkisi men, yzyndakysy sen. Obamyzy goraýarys. Gyzykly bolsun diýip çyzaý dym.

Resul haýran galdy:

–Obamyzy nämeden goraýarys?

–Nämeden bolardy...–Samat jogap tapyp bilmän, bir minut oýa batdy.

–Nämeden bolardy, möjeklerden-dä. Geçen gyşda goýunlarymyzy gyryp gideni ýadyňdan çykdymy?

–Onda muňa serhetçiler däl-de garawul diýilyär?

–Parhy näme? Samat müýnli ýaly surata el uzatdy, onuň ýüzi ýagtylyp gitdi.–Ýogsam-da mugallymymyzyň aýdanlary ýadyňdan çykdymy? Ol bize obamyzyň özem bir Watan, ýöne kiçi Watan diýmänmidi. Watany bolsa garawul däl-de serhetçiler goraýarlar.

Şeýle pikirleri ilki hyýalyňa getirmedik Resul içinden ökündi. Şonda ol birden ikinji serhetçä garanynda birinjiniň, gowy edilip çyzylandygyny aňşyrdy. Onsoň:

–Ikinjisi däl-de, men birinjisi–diýdi.

–Ýok, birinjisi men.

–Eýsem meni бүкүр adama meňzedipsiň-ä?

–Beýle däl.–Samat kagyzy бүкләп jübüsine saldy–Özüň-ä çyzyp bileňok, çyzana-da bahylçylyk edýäň.

Bu söz Resulyň janyňa batdy.

–Çyzyp bilmeýänmi?

Samat hem gepini aýap durmady:

–Çyzyp bilmeýäň! Bu seniň üçin ýönekeý bir surat däl, karta.

Karta çyzmak üçin kelle gerek. Hemmäniň elinden gelibermeýär bu.

–Çyzyp bilmeýänmi?

–Ýok, çyzyp bilmeýäň.

Olaryň jedeli Samadyň hetden aşyp gitmegi bilen tamamlandy.

Samadyň aýdanlary Resuly köp oýlanmaga mejbur etdi. Ol içinden “Seniň çyzanyňy menem çyzaryn. Häli şeýle bir üýtgeşik karta çyzaryn, agzyňy açyp, haýran galarsyň” diýdi. Soňra obasyny we onuň töweregindäki meýdanlary, çölleri hyýalynda göz öňüne getirip, stol başyna geçdi. Emma çyzany göwnünden turmady, ikinjisi, üçünjisi hem ýaramady. Samadyň çyzgysynda araçäk nokatly çyzyklar bilen çyzylyp, olar şu surata bezeg berýärdiler. Iş başynda pugta oýlanyp oturyp şunça hereket etse-de nokatlar göwnündäki ýaly däldi. Biri uly bolsa beýlekisi kiçidi. Samadyňky bolsa edil kerpiç galypdan çykan ýalydy. Munuň sebäbini anyklaýança Resulyň kellesi agyrdy. Bir göwni çyzgyny ýyrtyp bölek-bölegem etmekçidi. Samadyň aýdanlary ýadyna düşüp, ýene pikirinden el çekdi. Ol ýere geçip oturyp, kagyza ilkinji çyzyklary çekdi. Ol muňa guwanyp, birden gygyryp iberdi. Çyzyklar kagyza nokat bolup düşüpdi.

Ol ýerinden syçrap turdy-da kagyzy agasyna görkezdi:

–Muňa gara, muňa gara!

Agasy kitapdan başyny galdyryp, kagyza üns bilen seretdi. Resulyň begenjiniň sebäbine düşünmän:

–Bu näme?–diýdi.

–Seret nokat-nokat...

–Näme bolsun, halynyň üstünde goýup çyzanymdan soň nokat-nokat bolar-da.

Özi üçin zor bolup çykan işiň agasy tarapyndan

tiz we aňsatjak bolup duýluşy Resuly hem oýlandyrdy we iňkise goýdy.

Oňa agasy şeýle maslahat berdi:

–Surat çekmekçi bolsaň kagyzyň astyna ana, şol faner tagtany goý. Onsoň tekiz çykar.

Resul kä elindäki kagyza, käte ýerdäki elde dokalan hala garap, haýran bolup durýardy, birdenem stoluň üstündäki karta seretdi. Karta gyzylyt we sarylyt reňklerde bolup, her ýerräginde köne ýadygärlikleriň şekili düşürilipdi, gapdalynda-da şäher atlary ýazylandy. Bu karta garanyňda Samadyň çyzany örän betgelşikdi. “Şular ýalyny Samat çyzyp bilmeýär” diýip, Resul öz kartasyna guwanç bilen seretdi: “Eger men çyzsam ras jüpüne düşerdi-de, ony görenden Samadyň ýüregi ýarylyp ölerdi”.

Karta çyzyşyny bahyllamadyk agasy, ondan uly, galyň kagyzyňy-da aýamady. Kartanyň şowly bolup çykandygyny aýtdy-da:

–Indi boýa, reňkem bu gün satyn aldym–diýdi.

Ilkinji işler kyn bolmady. Resul çöl we derýalary aňsat şekillendirdi-de, şäherlere gezek gelende bir az oýlanmaly boldy. Kartadaky haýsydyr bir şekili şol durşuna göçüresi gelmedi. Köne ýadygärlikleriň şekillendirilişi-de ony kanagatlandyrmady. Agasynyň kitabyňy agtaryşdyryp, ondan şahy Zindany tapdy-da elinden geldigiçe şoňa meňzetmekçi boldy. Onsoň gapdalyna “Samarkant” diýip ýazyp goýdy. Buharada asmana uzalyp duran iki minarany çekdi. “Hywa”

diýlen ýerde şahy Zinda meňzedip, ýadygärlikleriň suratyny çyzdy. Soňra ömründe görmedik Daşkendini ýönekeý şekillendirip, köp etažly jaýyň suratyny çekdi-de, gapdalynda awtobuslary tirkäp goýdy. Soň kartada ady bellenen başga şäherlere hem şular ýaly suratlar çekdi. Kagyz ýüzi dolan saýyn, beter höwesini artyp “çöl” diýlen ýere goýnuň suratyny goýdy. Janawer goýunlaryň ite meňzedilip çekilendigine-de üns bermedi. Ýöne pagtanyň suratyny has üýtgeşik edip düşürdi. “Dagly zona” diýen bölüme dagyň suratyny çekip, akja bulutlaryň üstüne nur saçyp duran Güni gondurdy. Ýöne geň galdyryýan tarapam bardy. Surat çekildiği saýyn, ol Samaty-da, oňa bolan öýke-kinesini hem unudyp ugrady. Eden işi ony özüne çekipdi.

Kartany synlan agasy haýran galdy:

–O-ho, sen-ä zor ekeniň aýt!

Resul öwgä kän bir begenip durman:

–Munuň adyny näme diýip goýsakkak?–diýdi.

Agasy oýlanyp, onuň adyny tapdy we elindäki galamy bilen kartanyň ýokarsyna “Özbekistan” sözünü ýazdy.

Bukjasyny ýadyndan çykaryp giden Samat içeri girdi. Onuň nazary karta düşdi. Ol muňa mähir bilen garap duruberdi.

Soraglar

1. Samat bilen Resul näme hakda jedelleşdiler?
2. Resul nämäniň suratyny çekdi?
3. Siz Özbekistanyň haýsy döwletler bilen araçäkleşýändigini bilýärsiňizmi?

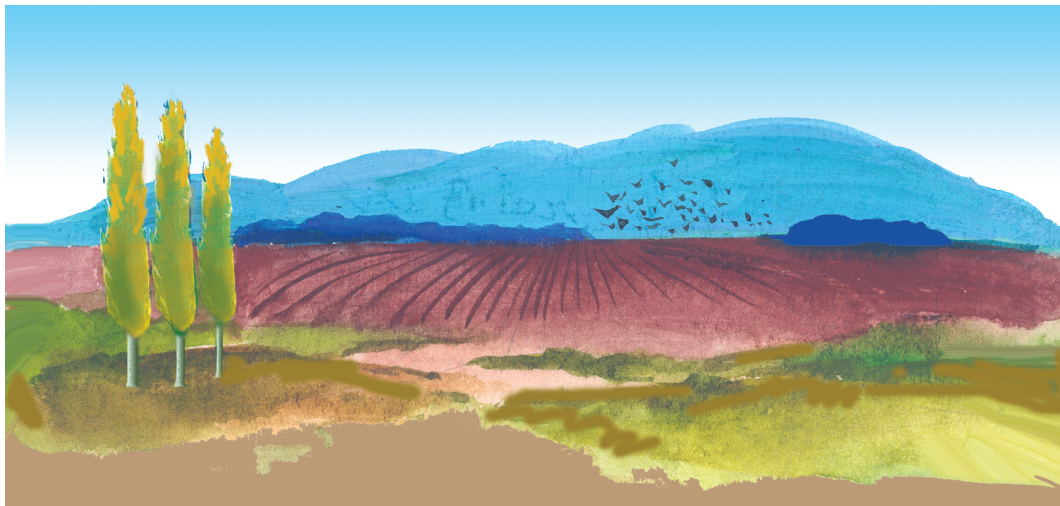
Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. “*Bilbil çemenin söýer, adam Watanyň*” diýen nakyl bölümdäki haýsy şygra laýyk gelýär?
2. Watanyň söýýän okuwçy oňa nähili sarpa goýmaly, nähili işleri ýerine ýetirmeli?
3. Özbekistan haçan garaşsyzlygyny aldy? Onuň geçmişi barada nämeler bilýärsiňiz?
4. Respublikanyň meşhur adamlaryndan kimleri bilýärsiňiz? Özüňiz gelejekde kim bolmakçysyňyz?
5. “*Ene şäherim*” (obam) diýen temadan düzme ýazyň.

ALTYN GÜÝZ

Köpeý ARTYKOW

BEREKETLI PASYL

Adamlar güýze “Altyn pasyl” diýip at beripdirler. Elbetde, onuň özüne ýetesi sebäpleri bar. Ynha, ölkämize güýz ýetip geldi. Bu pasyl hemme taraplaýyn özgeriş girizdi. Howa sowap başlady. Gijesine daş çyksaň bu bildirip dur. Ýaz paslyndaky geýýän geýimleriň bilen gezip bolanok.

Ýaz paslynda ölkämizde bolan käbir guşlar ýyly ýurt gözläp ugrayarlar. Şolardan durna, gaz kimin guşlar has belentden uçup gidýärler. Biziň ata-babalarymyz şol guşlaryň uçuş hereketlerine garap, gyşyň nähili boljakdygyny öňünden çaklapdyrlar. Olaryň çaklamasy kän hakykatdan daşa gitmändir.

Güýzde tebigat öz görkünü üýtgedýär. Ol ýaşyl kürtesini taşlap, sary donuny geýýär. Ýaşyl öwsüp oturan dürli agaçlar, otlar, ekinler reňkini üýtgedýärler. Agaçlaryň ýapraklary sap-sary bolup, ýere düşüp başlaýarlar.

Güýzde daýhanyň alty aýlap arman-ýadaman zähmet çeken ekinleri ýetişip, öz miwesini eçilýär. Bu döwürde üzüm, alma, armyt, gawun, garpyz bişýärler. Daýhanyň güýz aladalary artyp başlaýar. Ol indi ýetişen bol hasyly zaýa etmän ýygnap alyp, döwlete tabşyrmak aladasy bilen ýaşaýar.

Pagtaçylyk bilen iş salyşýan ýerlerde atyzlar ak görnüşe öwrülýärler. Gowaçalar açylýarlar. Pagta ýygymy güýçlenýär.

Güýz pasly adamlaryň göwnüni göterýär. Altyn güýz ynsan üçin bol hasyly sowgat berýär.

Güýz pasly barada şahyr Gurbannazar Ezizow birnäçe goşgy düzüpdir.

Sorag we ýumuşlar

1. Güýzde tebigat nähili görnüşe girýär? Ondan alan öz täsirleriňiz barada gürrüň edip beriň.

2. Haýsy guşlar güýz paslynda başga ýurtlara uçup gidýärler?

3. Daýhanlar we maldarlar güýz paslynda nähili aladalar bilen ýaşaýarlar?

4. Öz ata-eneňiziň, maşgalaňyzyň bu döwürdäki işleri barada aýdyp beriň.

5. Güýz paslyna degişli nähili nakyllary bilýärsiňiz?

BIR HANA PAGTA

Seret inim, seret inim.
Birje hana pagta ýatyr.
Sal fartuga Meret inim,
Watanmyza peýda getir.

“Bir hanajyk-nämejik” diýp,
Duşundan ötme biperwaý.
Galsa ol gar, ýagşa buýup,
Heý bormy seň borjuň berjaý?

Öwşün atýar kümüş ýaly
Neneň alman gitjek ony?
Senagatyň gymmat maly,
“Ak altyndyr” bilgin şony

Damja damsa kesmän yzyn.
Birigişip köl bolýandyr.
Belent başly pagta dagam,
Bir hanadan ýygnalýandyr.

“Az, köp” diýmän çöpläberseň,
Gramyň-da kilo bolar.
Yzyn üzmän toplaberseň,
Planmyz-da artyk dolar.

Atyz, pelde, ýolda, yzda,
Galmasyn ýekeje hana
Şonda inim, pagta bazda,
Ýene bolar tonna-tonna.

Soraglar

1. Goşguda tygşytlyk barada nähili pikirler öňe sürülýär?
2. Şahyr bu babatda haýsy naklyly peýdalanýar?

Allak NURYÝEW

GÜÝZÜŇ BIR GÜNI

Biz bir maşgalada on iki jan bolup ýaşaýarys.

Atamyza Söýün diýýärler. Bir wagtlar kolhozlaryň birinde brigadir bolup işlän. Soň hem daýhançylyk we maldarçylyk bilen meşgullanan. Häzir ol segsen dört ýaşynda. Döwletden pensiýa alýar.

Ejem Oguldöndi altmyşdan geçdi. On çagany terbiýeläp ýetişdiren. “Gahryman ene” bolan aýal. Olam häzir pensiýa alýar.

Maşgalamyza atam baştutanlyk edýär. Biz onuň aýdanlaryndan çykmaýarys. Her gün agşam çay, nahar başynda ejem atama ýüzlenip.

–Kakasy, çagalaryň bu günki tabşyrylan işleri-hä artygy bilen ýerine ýetirdiler. Ony ýaňy özüňem aýdyp geçipdiň. Indi ertirki etmeli işlerini hem häzir tabşyryp goýaýsaň gowy bolardy–diýdi.

Atam mylaýym ýylgyrды-da töweregine göz aýlady. Ol hemmämize bir mähir bilen bakyp, az salym sesini çykarman otyrды. Soňra ornundan çalaja gozgandy-da söze başlady:

–Guwanç, Jeren mekdepden gelip, günortanlyk edinip, pagta ýygşynlar. Özlerem şu günküsinde köp

ýygsa ýygsyn welin, şondan az bolmasyn. Gurban plan üçin eken gawundyr kädilerine aýlansyn. Öňküsi ýaly işdeş ýoldaşlary bilen gowy bişenlerini pelekden üzsün. Bir ýere ýygnasyn. Ýusup mal üçin orulan otlaryny araba bilen getirip malýatagyň üstüne bassyn. Jemal bolsa pagta gaýrat etsin. Ýöne pagtasy hemişeki ýygşy ýaly arassa, çöpsüz we gury bolsun....

Şeýdip atam hemmämiziň etmeli işlerimizi öňünden aýdyp berýärdi. Bolmanda-da maşgalada her kimiň ýerine ýetirmeli ýumuşlary bellidi. Emma muňa garamazdan, ony atamyzyň ýene tekrarlap aýtmagy biziň öz borjumyz baradaky jogapkärçiligimizi artdyrýardy. Atamyza biz iş etdirmeýärdik. Onuň etmeli işlerini özümüz bölüşip alyp ýerine ýetirýärdik. Men bir gezek oňa:

–Kaka, Siz işläp, azara galmaň. Ýöne ilki bir işläp görkezseň, öwretseň bolany. Onsoň galanyny özümüz işläris. Siz diňe aýlanyp, işleýşimizi gözden geçirip geziber ahyry–diýdim.

Şonda ol meniň arkama kakdy-da:

–Berekella, oglum! Men sizden nägile däl. Ýöne güýzüň güni bir eli iki edip bolanok. Menem halymyň yetdiginden işläbersem gowy bolar. Ir ýygnaýlyp dynarys. Bilip bolmaz. Ýagyn-saçynyň bolubermegem mümkin. Onsoň hemmämize kyn düşer–diýip, şol mylaýym äheňde öwüt bermegini dowam etdirdi.

Dogrusyny aýdanyňda, güýz çagy işler köpelyärdi.

Pagtanyň ýeke übtüginini zaýa etmän ýygyp, ony

döwlete tabşyrmalydy. Soň gowaçany arassalap, çapyp almalydy.

Atyzy güýz sürümüne taýýarlamalydy. Olam köp iş bolýardy.

Jöweni, daryny, mäşi... ýygnamalydy. Malýa-taklary hem arassalap, tämizläp goýmalydy. Garaz, “Sanasaň – sogaby bar” diýlişi ýaly işler başdan agady. Bular hojalyga başçy bolan atamyzy birjik-de aljyratmaýardy. Sebäbi “Düýe garrasa köşegine eýerer” diýlişi ýaly, atamyz biziň yhlasymyza, güýjümize bil baglaýardy.

Bir ýola Guwanç mekdepden gelip, biziň hiç birimize-de aýtman, partadaşynyň doglan gününe gidipdir. Şol günü maşgala boýunça ýygylan pagtanyň az bolmagyna onuň täsiri ýetdi. Atamyz şonda-da oňa käýemedi. Ýöne agşamky çay başynda onuň hereketleriniň nädogrudygyny mylaýymlyk bilen oňa düşündirdi. Ol şonda hemmämizi bir ýere ýygnap şeýle diýipdi:

– Men seniň partadaşyňa kömek bermegiňe garşy däl. Doglan güne diňe gijesine barmak gerek. Atyzda taýýar bolan önümler, hasyllar saňa garaşyp durka, ony taşlap, gündiziň günü güýmenip geziberseň, soňy nähili bolar? Heý, gyşy bilen iýjek zadyňa-da biperwaý garamak bolarmy? Sen tebigata garaşsaňam, ol saňa garaşmaz. Gudratyny görkezer. Şonuň üçin hemmämiz bir adam ýaly bolup işlemeli. Men güýzüň bir gününde edilen işleri hasaplaýan. Onsoň netije çykarýaryn.

Guwanç nähili kyn, agyr bolsa-da bu etmiş, üçin maşgala agzalaryndan ötünç sorady.

Biz maşgalamyz bolup, bir badymyzy gowşatman işlärdik. Güýz aýynda edilmeli işleriň hemmesini diýen ýaly tamam etdik.

Bir gün atam bizi ýygnap:

–Ýagynyň-saçynyň aşagynda galjak ekin-dikinler alnyp içeri salyndy. Indi galan-gaçan zat bolsa onçakly alada goýup durmaýar. Baýak men size güýzüň bir gününde etmeli işleriňizi, depginiňizi kesgitläp beripdim. Siz şol depgini ýazdyrmadyňyz, kynçylyklary ýeňip geçmegi başardyňyz. Ata-babalarymyz “Zähmet soňy rahat” diýip, biderek ýere aýdan dälidir. Siz indi rahatlykda eden işiňiziň hözirini görüň. Siz

zor gaýrat edip, agzybirlikli işlemek bilen diňe bir şahsy hojalygymyza däl, eýsem mähriban Özbegistan Watanymyzyň gülläp ösmegi üçin öz goşandyňyzy goşduňyz. Watana edil siz ýaly ak ýürekden hyzmat eden hiç wagt hor bolmaz – diýdi.

Sorag we ýumuşlar

1. Maşgala agzalary nähili ýaşaýarlar?
2. Agşam Oguldöndi eje Söýüne nämeler diýdi?
3. Söýüniň aýdanlary çagalara nähili täsir edýär?
4. Guwanjyň hereketlerine sen nähili garaýarsyň?
5. Agzybirlikli edilen işleriň netijesi nähili boldy? Söýün aganyň ahyrky aýdanlaryny gürrüň edip beriň. Öz maşgalaňyz barada dilden aýdyň.

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Nämе üçin güýze “Altyn pasyl” diýilýär?
2. Güýz paslynda tebigatda bolýan özgerişler dogrusynda bilýän zatlaryňyzy gürrüň edip beriň.
3. Ýurdumyzyň güýzüniň azyk önümlerine baýdygy, ir-iýmişleriň boldygy hakda ýatdan hekaýa düzüň.
4. Pagta ýygymy hakynda gazetlerde, radioda we telewideniýede okanlaryňyzy we eşidenleriňizi gürrüň beriň.
5. Siz güýz barada nähili goşgular we hekaýalar okadyňyz?
6. “Ülkämizde güýz” diýen temadan özbaşdak suratlar çekiň.

RUHYÝET–KALP NURY

Hüseýin Waiz KAŞIFIÝ

SALAMLAŞMAK EDEBI

Salam saglyk manysyny aňladýar.

Eger senden näçe gezek nähili ýagdaýlarda salamlaşmaly diýip sorasalar, ýedi ýagdaýda diýip jogap bergin. Owal-a: ýar-dostlaryňy, aga-inileriňi, garyndaşlaryňy göreniňde salamlaşmaly. Ikinji: Jemaga baranyňda hökman salam bermeli. Üçünji: biriniň öýüne barsaň, hökman salam berip girgin. Dördünji: bir ýerde jem bolup oturan adamlaryň ýanyna barsaň salam bergin. Bäşinji: Şol ýerden gaýtjak çagyň-da salamlaşmagy unutma. Oňa hoşla-şyk (ýagşy, hoş onda) salamy diýilýär. Altynjy mazara, gabrystana barsaň salam ber. Ýedinji: öz öýüňe girende-de maşgala agzalaryňa salam bermegi ýadyňdan çykarma.

Ýaş kiçi ýaşy ula, ýalňyz adam köpçülige salam bermeli.

Salamlaşanyňda özüňi mylaýym alyp barmaly, ýüzüň gülüp durmaly. Üm-yşarat bilen däl-de, gaty sesli salam bermeli.

Soraglar

1. *Salam* sözi nähili manyny aňladýar?
2. Nähili ýagdaýlarda salam bermeli?
3. Haýsy ýagdaýlarda salam bermeli däl?
4. Özüňiz ulular bilen nähili salamlaşýarsyňyz? Kiçiler bilen-nä?

ZOR BOLAR

(Gysgaldylyp alyndy)

Ýagşylykda ile özün tanydan –
Alkyş alyp, derejesi zor bolar.
Ýaman bolup, ýagşylygy unudan –
Öz yzzatyn gidir, itden hor bolar.
Her kim ýamanlasa deňi-duşuny,
Özi müşgül¹ eder asan² işini,
Kim dargatsa akyl bilen huşuny
Eder işin bilmez, şermisar³ bolar.

Zehini keç bolar bady ýaňylan,
Biygtyýar bolar goly daňylan,
Göreşde ýykylan, jeňde ýeňilen
Içi doly namys bile ar bolar.

Öňde-yzda görseň her kes gulamyn.
Ondan aýamagyn taňry salamyn.
Kim okyp unutsa hakyň kelamyň.
Kyýamat gün iki gözi kör bolar.

Haly müşgül bolar köýüp-ýananyň.
Imany şikest tapar haram iýeniň,
Kastdan roza, namazyny goýanyň,
Özi käpir⁴, biliň jaýy dar bolar.

---

¹ *Müşgül* – kyn.

² *Asan* – ýeňil.

³ *Şermisar*–masgara

⁴ *Käpir*–dinsiz, dini başga.

Magtymguly, sözle her ne bileniň,
Özüňe kemlik bil aýtman öleniň.
Taraşlap, şaglatgyl köňle geleniň,
Senden soňkulara ýadygär bolar!

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şahyr halka hyzmat etmek barada nähili pikirleri öňe sürýär?
- 2.Dini döp-dessurlar barada şahyr näme diýýär?
- 3.Kesekiniň hakyny iýmeklige goşguda nähili baha berilýär?
- 4.Goşgyny labyzly okap, manysyny gürrüň edip beriň.

Allaberen KADYROW

PERZENT AWUSY

Öň zamanlarda dört dogan bar ekeni. Iň ulusyna Soltanmyrat, ondan kiçisine Ýakup, ondanam kiçisine Ýusup, iň körpejesine bolsa Emin diýer ekenler. Bir gezek bular uzak bir ýerden orun alyp, daýhançylyk edermen bolupdyrlar. Bahar aýy ol taýa pilli, demir ýabaly we kätmenli barypdyrlar. Görseler, bulara berlen ýer adam boýy syrkyn, selme, ýylgyn we akbaşdan doly ekeni.

Doganlar agzybirleşip ýylgynlary çapyp alyp, ekiljek ýeriň bir gyrasyna ýygnap basypdyrlar. Bular bir gün işläpdirlir, iki gün işläpdirlir. Emma meýdanyň çöpi tükener ýaly däl ekeni. Işiň köplügi, wagtyň-da

tizleşmegi talap etmegi oğlanlary aljyradypdyr. Muny duýup duran Soltanmyrat inilerine ýüzlenip:

–Atyzyň çöplerini çapyp, eda edip boljak däl. Bu biz ýaly öň agyr iş görmedigiň ak goýun toýna barar. Şonuň üçin muny otlap goýbereliň. Külüniň topraga zeled beresi ýok. Diňe çöpleri ýok edip bilsek bolany – diýipdir.

Oğlanlaryň her biri dumly-duşdan ot goýberipdirler. Çöpler şatyrdap ýanyp ugrapdyr. Onuň tüssesi al asmana galypdyr. Şol aralykda Emininiň bir-iki ädim gapdalyndan üç sany şagal çagasy öz süreninden çykyp, basylan ýylgyn küdä tarap gaçmaga başlapdyr. Şol aralykda Ýakup bilen Ýusup onuň yzyndan ýetip, tutup alypdyrlar. Ele düşen şagal çagalary aýylganç ses edip, gaçmak üçin dyzapdyrlar. Emma bular olary ibermändirler. Muny gören Soltanmyrat ýetip gelip:

–Bulary derrew öldüreläň. Ulalsa obany towukdan çykarar–diýip, pilini alyp urjak bolupdyr. Şol wagt Ýakup, Ýusup we Emin dagylar ýerli-ýerden gygyryşyp:

–Bu şagal çagajyklary owadanja, enaýyja ekeni. Aga, degmäli! Çörek berip, garnyny doýraly. Onsoň ibereli. Islän ýerine gitsin. Şu ýakyn ýerlerde munuň enesi-de bardyr. Oda ýanyp öläýen däl-dir–diýip, ýalbaryp ugrapdyrlar, şagal çagajyklaryny sypalap, gujagyna gysypdyrlar. Soltanmyrat gaharyna şagal çagalaryny inileriniň elinden gaňryp diýen ýaly alypdyr–da pil bilen ura-ura öldüripdir. Neresse şagal ça-

gajyklarynyň ölümine inileri örän gynanypdyrlar. Emma alaç edip bilmändirler.

Aradan telim gün geçipdir. Doganlar ekin ekipdirler. Öýden ara uzak bolany üçin bular otag döwründe şol ýerde gijesine ýatmaly bolupdyrlar. Bir gezek Emin bilen Ýusup ýatypdyr. Ertesi turup düşegiň töwereğine seretseler, bir şagalyň aýak yzyny görüpdirler. Geňtaň galaýmaly. Şagal oglanlaryň baş tarapynda köp yz edipdir. Mahlasy, şol ýerde köp oturan bolmaga çemeli. Emma, näme üçindir wagşy haýwan hiç zada – hatda getirilen çörege-de, naz-nygmatlara-da meýil etmändir.

Soň bir gün Soltanmyrat bilen Ýakup şol ýerde ýatypdyrlar. Günuzyn hars urup işlänsöňlar, bular derrew uka gidipdirler. Ýarygije bolubereninde Soltanmyrat demini alyp bilmän howpurgap oýanypdyr. Görse, ene şagal onuň Bokurdagyndan dişini ötürüp, gandaryndan ar almakçy bolup duran ekeni Soltanmyrat hasyr-husur elleri bilen şagaly bogupdyr. Emma ol şonda – da aýrylmandyr. Iki arada söweş başlanypdyr. Soltanmyrat elinde baryny edip, şagaly özünden daşlaşdyrmak isläpdir. Şagal hem öz duşmanyny ýeňmän, aýrylaýjaga meňzemändir. Bu galma-gala Ýakup oýanypdyr. Ol örän kynlyk bilen şagaly agasynyň bokurdagyndan aýrypdyr. Soltanmyrat turagada salymyny bermän, ol şagaly öldüripdir. Ol şagalyň mundan üç aý öňki öldürilen şagal çagalarynyň enesidigini olar güman edipdirler. Sebäbi şu mahala çenli Soltanmuratdan beýleki inileri şu ýere gelip,

ýeke bolubam ýatyp gider ekenler. Çak edilişine görä ene şagal örän akyly bolmaly. Ol “Men nähak gana galaýmaýyn” diýen ýaly diňe öz gandaryndan başga kişä ýakynlaşmandyr.

Şeýdip, ene şagal perzentleriniň aryny aljak bolup telim ýola synanşypdyr. Ahyrda-da çagajyklarynyň hatyrasyna özüni gurban edipdir. Perzent awusy ýaman ahyry.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Doganlar bahar aýy näme edýärler?
- 2.Soltanmyradyň hereketlerine nähili garaýarsyňyz?
- 3.Näme üçin ene şagal beýleki üç dogana topulmaýar?
- 4.Perzent, çaga hakda bilýän nakyllaryňyzy ýazyp geliň.
- 5.Teksti ýatdan gürrüň edip beriň.

Şerip GURBANOW

ORAK

Perman mekdepden gelýärkä ýoldan bir orak tapyp aldy. Ol täzedi. Ol töweregine bir garap, derrew oragy bukjasyna saldy. Öýüne gelip hem şol oragy malýatakda gizläp goýdy. Soň Perman günortanlyk edinmäge oturdy.

Aradan baş gün ötdi. Atasy Sazak şol oragy tapyp alyp, ony maşgala agzalaryna görkezdi. Permanyň ejesi Töbe oragy eline aldy, eýlesine – beýlesine seredişdirdi. Soňra hem:

– Bizde beýle orak ýok. Bu, megerem, goňşymyz Baýyr agalaryňky bolmaly. Ogly Begmyrat gowaçadan ot orup alyp gelýärkä ýolda oragyny gaçyrandygyny, tapmandygyny bir gürrüň edipdi. Ýöne bu biziň öýe nähili düşüp ýörkä? Haýsyňyz ogurlap getirdiňiz? –diýip, çagalary Allaşyň, Arzygülüň, Şiriniň, Iljanyň, Permanyň ýüzlerine garap durdy. Perman welin özüni asuda alyp baryp bilenokdy. Muny Töbede, Sazagam duýdy. Soň çagalaram Permana ýiti-ýiti seretdiler. Ejesi mylaýymlyk bilen:

–Perman jan, bu seniň işiň bolaýmasyn. Saňa käýejek däl. Ýöne etmişiňi boýnuňa al! – diýdi.

Ýüzi gyp-gyzyl bolan Perman dogrusyny aýtdy.

Sazak şeýle diýdi:

–Tapyp alanyň gowy. Bolmasa başga biri äkidip galardy. Ýöne derrew öýdäkilere aýtmaly ekeniň. Bize diňe öz halal zadymyz gerek. Oragy eýesine gowşur!

Orak Begmyradyňky ekeni. Ol Permana käýemän, gaýtam oňa sag bol aýtdy.

Sorag we ýumuşlar

1. Perman gelýärkä näme tapýar?
2. Gizlenen oragy kim tapyp getirýär?
3. Sazak çagalaryna nähili öwüt berdi?
4. Näme üçin Begmyrat Permana käýemedi?
5. Halallyk we dogruçyllyk barada bilýänleriňiz bilen gürrüň edip beriň.

HADYSLARDAN NUSGALAR

Gurhany Kerim – belent we nogsanlardan (kemçiliklerden) päk bolan Allanyň kitabydyr. Adamlary zulmatdan (garaňkylykdan) nura (ýagtylyga) çykarmak üçin Alla pygamberimiz Muhammet Alaýhssalama (oňa Allanyň salamy bolsun)şu Gurhany nazyl (peşgeş) etdi.

Hadys bolsa Gurhandan soňky hasaplanýan ikinji mukaddes eser bolup, pygamberimiziň durmuşyny we dini-ahlak görkezmelerini öz içine alýar. Pygamberimiz bir söz diýen bolsa ýa-da bir iş edip görkezen bolsa, ýa bolmasa başgalaryň eden käbir işlerini görüp, ony gadagan etmedik bolsalar, şu üç ýagdaýyň her biri “Sünnet” hasaplanýar. Ana, şolar ýaly zatlar–hereketler ýa-da görkezmeler hakyndaky rowaýat “hadys” diýlip aýdylýar.

* * *

“Ylym öwrenmek her bir mömin üçin parzdyr. Ylym talyby üçin bar zat, hatda deňizdäki balyklar hem günäsiniň geçilmegini sorap Alla ýüzlenýär”.

“Ylmyň apaty–ony ýatdan çykarmaklyk we ylma gurbaty bolmadyk adamlara öwredip, ony zaýalamakdyr”.

* * *

“Taňry sahydyr, sahyalary dost tutýar. Häsiýeti belent kişileri gowy görüp, ahlaksyzlary ýakdyрмаýar”.

“Ygrarsyzlyk belgisi üçdür: ýalan sözlemek, wadada durmazlyk we amanada hyýanat etmek”.

“Üç hili ybadat bar: biri Hudaýdan bir zat sorap sygynmak, ikinjisi – Hudaýa söýgi mähri bilen sygynmak. Eger eliňizden gelse, Hudaýa söýgi mähri bilen sygynyň”.

“Işi pugta we gelşikli ýerine ýetirýän adamy Taňry dost tutýar”.

“Haýsy bir kimsä Alla ýagşylygy rowa görse, oňa fikh¹ ylmyňa höwes döredýär we ony dogry ýola ylhamlandyrýar”.

“Gybat etmäň, kemsidip sözlemäň, birini ýaman atly edip goýmaň, kesekiniň yzyndan aýp gepler ýaýradyp, melamata galmaň. Gybatkeşlik – kişi öz doganynyň etini özi iýeni bilen barabardyr”.

Sahabalardan² ibni Masud şeýle rowaýat edipdirler:

“Eý, Rasululla, amallaryň iň ýagşysy haýsy?” diýip, pygamberimizden soradym. Resululla: “Öz wagtynda okalan namaz” diýdiler. “Ýene haýsy amal diýdim”.

“Ata-eneleriňize ýagşylyk etmek” diýdiler. Soňra Resululla dymdylar, eger ýene sorasam, ýene jogap bererdiler.

---

¹ *Fikh* – yslam hukuk öwreniş ylmy.

² *Sahabalar* – Resululla zamanasynda ýaşan, mydama olaryň ýanlarynda bolan dostlary.

Şyh Abdulhalyk Gijduwany ogluna nesihat berip aýtdy:

–Eziz oglum, ýamanlar bilen söhbetdeş bolma, olardan arslandan gaçylyşy ýaly gaç, hemmä rehim we şafkat(mähir) gözi bilen gara, nebsiňi ýyg, howaýy höwese berilme. Tamadan uzaklaş, açgözlülükden, bahylçylykdan, orunsyz gülkülerden, masgarabazlykdan heder et. Açyk ýüzli, şirin sözli, hoşroý bol. Aлым-fazyl-edep-ahlak, terbiýe eýeleri bilen söhbetleş, olaryň söhbetlerinden lezzet al.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Gurhany Kerim nähili kitap? Ol kimlere we näme üçin niýetlenilen?
- 2.Haýsy amallar sünnet amaly hasaplanylýar?
- 3.Hadys näme? Hadyslary ýat tutjak boluň we elmydama Resulullanyň nesihatlaryna amal edip geziň.
- 4.Şyh Abdulhalyk Gijduwany ogullaryna nähili nesihat berýän ekeni?

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

- 1.Ynsan edebi nämeden başlanýan eken?
- 2.Siz ýanyňyzdakylar bilen nähili salamlaşýarsyňyz? Özünüzden ulular bilen-nä?
- 3.Ýagşy adamlar özlerinden nähili at galdyrýarlar?
- 4.Bölümdäki goşgular we hekaýalar esasynda “Ruhyýet – kalbymyň nury” diýen temadan düzme ýazyň.

HALK DÖREDIJILIGI

SANAWAÇLAR

JÜMJÜM DÄLI

- Adyň näme?
- Jümjüm däli.
- Nan iýjekmi?
- Getir bäri.
- Işlejekmi?
- Halym Barmy?!

OGRY TUTDUM

- Patyşahym!
- Arzyňy aýt?
- Bir ogyr tutdum.
- Näler ogrusy?
- Gijeler ogrusy.
- Nämäni aldy?
- Buzy deşip, bugramy aldy.
- Gabymy deşip, gallamy aldy.
- Agtanamy deşip–deşip,
- Sygrymy goýup, tanamy aldy.

TÜÝDÜGIM

Tüýrül-tüýrül tüýdügim,
Akja eşek bakdygym.
Ak üzümi aldygym.
Gyzlar bilen iýdigim,
Gyzlar peçek, men peçek.
Ortamyzda goş pyçak.
–Goş pyçagyň gyňy kim?
–Goş pyçagyň gyny men.
Tar-tar ýüpek diýni men.

Şu üç sanawajy ýat tutuň.

ÝUMAK

Ýumalap men ýumak tapdym,
Ýumagyň arasyndan darak tapdym.
Daragy mamama berdim.
Mamam-da köke berdi.
Kökäni çaga berdim
Begenjinden böküberdi.
Çaga oýunjak berdi.
Oýunjagy çopana berdim.
Ol maňa taýak berdi.
Taýagy derýa zyňdym,
Derýa maňa köpük berdi.
Köpügi tuda çaldym,
Tut maňa ýaprak berdi.
Ýapragy sygryma berdim,

Sygrym maňa süýt berdi.
Süýdi bişirip oturan çagym:
Garga gelip “gak” diýdi,
Serçe gelip “jik” diýdi.
Towşan gelip “wiýk” diýdi.
Torgaý gelip “jüýp” diýdi.
Gurbagalar wark etdi.
Her haýsy dört gulagyndan
Göterişip birden
Gazanymy alyp gidäydiler.

KIM GELÝÄR?

–Güpür-güpür at gelyär.
–Çykyň, garaň kim gelyär?
–Şir bilen Aman gelyär,
Özlerem çaman gelyär.
–Çykyp seret, nä getir?
–On üç burç, bir petir.
–Çykyp seret, awdanmy?
–Ýanna towşan asypdyr,
Donna gany damypdyr.
Awdan aryp gelende
Ejesi gurban janyna.
–Güpür-güpür at gelyär.
–Çykyň gözläň, kim gelyär?
–Al atyny sekdirip,
Ilerden dädesi gelyär.

Sanawaçlary labyzly okaň.

SARY GÜL

Sary gül-ä-sary göz,
Biri çemen, biri ýüz.
Düşdüm tarwyz ýoluna.
Tarwyz ýoly ak bazar
Içinde maýmyn gezer.
Maýmynlarny ürküzdiň.
Urduň, örän gorkuzdyň?!
Maýmyn ortada ýaýnar
Ekeş daşynda oýnar.
Ekeş gitdi oduna,
Garga gondy buduna.
Gargaň dili gamyşdan,
Dyrnaklary kümüşden.
Kümüşň atasy ýok.
Bilinde potosy ýok.
Poto beriň biline?!
Men gideýin ilime.
Bäş aý geçip gelmesem,
Tarwuz salyň ýoluma.

Ýumuşlar

1. Sanawajy labyzly okaň.
2. Ata-eneleriňizden, başga adamlardan eşiden sawaçlaryňyzy ýazyp alyp, olary mugallymyňyza görkeziň.

ERTEKILER DÜNYÄSİNDE

AGZYBIRLIK DOGASY

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadym zamanlarda Göwenderiň eteginde Annamyrat takyrdy diýen bir adam bar eken. Onuň ile belli bir şermende aýaly hem bolupdyr. Bularyň ýeke günem uruş-jenjelsiz ötmeyän eken. Bu ýagdaý halys maşgala sütünini gowşadypdyr. Elbetde, agzybirlik gerek. Onuň gadyr-gymmatyna nä söz! Hut şonuň üçin agzybirlik dogasyny almak üçin Annamyrat takyrdynyň aýaly Reým joňk diýen bir mollanyňka ugrapdyr. Gidiberipdir, gidiberipdir welin, öňünden bir odun çapyp yören batrak çykypdyr. Ol elem–tas bolup, gidip barýan aýaly görüpdir-de:

–Gelin, gaty howlугyp barýaň-la! Hernä eýgilik-mi?–diýip dillenipdir. Onda gelin:

–Eýgilik näme işlesin? Ärim örän ýaman. Dogrymdan gelsem, ol pejabyň-da baryp ýatany. Sähelçejik zatdan bahana arap, meni günde-günaşa ýenjiberýär. Şoňa molladan agzybirlik dogasyny alyp gaýtmakçy–diýip, ärini ýaňky odun ýygyp ýörene ýamanlamaga durupdyr. Olam gepiň ýagşy magadyna ýeteninden soňra bar günäniň bu gelniň özünde ekenligini duýupdyr. Soňra ol:

–Sen indi gijä galypsyň, gelin! Molla Köne-ürgenje gidipdir. Şol taýda onuň bir ýakynlary wepat bolanmyş. Indi yzyňa gaýdyber. Äriň uran mahaly ýa-da käýäp başlan wagty agzyňa bir çöpi dişläp oturyber. Şol gury çöpi bolsa tä äriň iňirdemesini bes edýänçä

agzyňdan aýyrma. Çöpdäki täsin gudrat derrew äriňe täsirini ýetirer, onsoň ol saňa gygyrmasyňam, seni urmasyňam goýar. Eger bir aýa çenli şeýle etseň, ikiňizem agzybir ýaşarsyňyz – diýip, ýene öz işi bilen boluberen.

“Öz-ä kyn zadam-a däl ekeni, aý näbileýin-dä! Gel, şonda-da bir bagtymy synap göreýin” diýip, pikirlenen gelin şol ýerden yzyna gaýdypdyr.

Aradan heniz bir gün geçip-geçmänkä är-aýalyň arasynda ýene dawa-jenjel başlanypdyr. Aýal derrew adamsyna bildirmän, agzyna çöp salyp, dişläp oturyberipdir. Äri birje ýumruk inderenden soň, ony urmasyny bes edipdir. Şol bada-da ol aýalynyň gaýtargy bermänine geň galypdyr.

Bu ýagdaý bir-iki aýa çenli dowam edipdir. Kem-kemden bu maşgalada käýiş-sөгüş, uruş, dawa diýen zatlar daşlaşyp ugrapdyr. Molladan agzybirlik dogasyny almasa-da agzybir ýaşap boljakdygyna göz ýetiren aýal öz içinden: “Günä meniň ärimde däl ekeni. Bar günä meniň özümde ekeni. Adamym biderek ýere maňa azap bermeyän ekeni. Ol meniň dilimden çykýan awuly sözlere döz gelip bilmän, meni urýan eken-ow. Wah, muňa sataşan günümden başlap, dilimi ýygnap gezsem bolmaýamydy?” diýip, öňki etmişlerine köp ahmyr edipdir.

Sorag we ýumuşlar

1. Aýal nirä we näme üçin gidýär?
2. Oňa batrak nähili maslahat berýär?
3. Agzybirlik dogasynyň näme ekenligini gürrüň edip beriň.

HAÝGELDI¹

Gadym zamanlarda bir Han bar ekeni. Ol sahylykda, adalatlylykda älem-jahana belli bolupdyr. Han bir gün ýatyrka bir düýş görüpdyr.

Düýşünde bir ak selleli baba oňa: “Hanym, seniň ýurt soraýşyňa-ha at dakyp biljek däl. Ýöne töweregiňe toplanan emeldarlaryň weli, il içinde seniň adyňa şek getirip ýörler. Olar golaýa gelse haýa-şerimdenem, hatda ogurlykdanam gaýtmaýarlar, ýa-da şeýle işler edýänlerden para alyp, şer işleriň ýene-de rowaçlanmagyna ýardam berýärler. Olary töweregiňden aýyr. Beýle etmek üçin olardan “Söwdagär dostuny iýer, ogyr kastyny” diýen nakylyň manysyny dogry tirip bermekligi talap et. Kyrk günem purýja ber. Olaryň beren jogaplary barada diňe özüň oýlan, göwnüňe geňeş. Dogry jogap tapanlar, goý, ýanyňda galsyn, nädogrulary bolsa tiz ýanyňdan haýda!” diýipdir-de gözden gaýyp bolupdyr.

Ertesi Han emeldarlaryny çagyryp, “Söwdagär dostuny iýer, ogyr kastyny” diýen nakylyň manysyny tirip bermekligi, munuň üçinem olara kyrk günem purýja berýändigini, bilmedigi-de köşkten haýdap iberjekdigini aýdypdyr.

---

¹ Bu erteki 1991-nji ýylyň martynda Garagalpagystan Respublikasynyň Hojaili etrabynyň Hamza adyndaky daýhan birleşiginiň 9-njy brigadasynda ýaşan, beýik Watançylyk urşuna gatnaşan, segsinden geçip dünýäden öten, Jumaş Tagan oglundan ýazylyp alnypdyr. Ol soň “Ýedi dawagär” diýen kitapda (Aşgabat, “Magaryf” neşirýaty, 1994, 95-98 sah.) ýerleşdirilipdi.

Elipden şermende emeldarlar galypdyrlar bir basga. Näderini bilmän, iki baka urunypdyrlar. Ahyrda-da edil garasar ýaly bolup, il içine dargap gidipdirler. Olar bir ýerde söwdagär, ogy barmyş diýseler, şolary yzarlapdyrlar. Emma söwdagärlerem, ogrularam olardan daş gezenlerini kem görmändirler. Bu wakalardan bir ogy az-owlak habarly ekeni. Ol ogrulyga zabun ökdelen ekeni. “Haý, habardar bol, ogy geldi” diýýänçäň, zadyňy kakyp gidiberer ekeni. Şonuň üçin hem il içinde ol ogyňyň ýörgünli ady Haýgeldi bolup galypdyr.

Aradan otuz dokuz gün geçipdir. Bir gün emeldarlaryň biri Haýgeldini agtaryp tapypdyr-da:

–Agam, hanymyz şeýle nakylyň manysyny tirip gelmekligi bize tabşyrdy. Kyrk günem purýa berdi. Ol günüň dolmagyna-da ýene bir gün galdy. Kän oýlandym. Tapan jogaplarym ýüregime jüňk bolanok. Bir gaýrat etmeseňiz-ä meniň köşkden ryzkym kesiljek bolup dur. Onsoň bala-çaga hor boljak!–diýip, onuň aýagyna ýykylyp, ýalbarmaga başlapdyr. Haýgeldi bolsa:

–Men onuň manysyny tirip bererdim. Ýöne Han onuň bilenem kanagat etmez. Ol saňa “Muny kim öwretdi? Şol adamy salgy ber?” diýer, Senem meni görkezersiň. Han meniň derime saman dykdyrdar. Gowusy, bu işi goýaýaly! Sen başga ýerden bilýän adam gözläýsene!–diýip, emeldardan birneme howatylanypdyr.

Emeldar Haýgeldiniň etegine teňňe baryny döküp, ýene ýalbarmaga durupdyr:

–Süleýman pygamberden ant içýärin. Men hiç haçanam seniň adyňy bermerin.

Almyt bir gowy zat. Hem alansoň, hem ätiýaçly bolansoň, Haýgeldi bilbil ýaly saýrap ugrapdyr:

– Bolýar, ol nakylyň manysyny tirip bereýin. Gulak sal. Köp peýda gazanjak bolsaň, ýalanam köp, ýöne gelşirip sözlemeli bolýar. Seniň ýalanyňa ilki ýakyn dostuň ynangyç bolýar. Soň harydyňy oňa gymmat satmak bolýar. Dostuňy barha özüňe ynaňdyrmak, ýalanyň sepini bildirmezlik üçin “Bu harydy men pylan somdan aldym. Dostum bolanyň üçinem munuň üstesine-de sähelçe goýup, saňa satýan. Eger kesekä bermeli bolsam üstüne ýene goýardym. Men weli, ony etjek däl. Ynsap bilen bolanym ýagşy. Şojagaz peýda-da bolýar maňa” diýip, çyna berimsiz edip, çypdyryp ugrar welin, onsoň, dostuň ynanmabilse ynanmasyn! Harydyňa ilki dostuň hyrydar çykanyndan soň-a beýlekiler welin hiç kürtdürip durmazlar, eňibererler. Söwdaň şowuna bolup ugraberer. Şonuň üçinem “Söwdagär dostuny iýer”, ýagny peýdany ilki dostundan köp görjek bolup alada eder diýipdirler.

Indi ogurlyk barada. Her bir ogurlygyň ilki başlangyjy özüňe kast eden adama pent bermekden ybarat. Dogry, ogry özi bilen dawalaşan, käýişip-sөгüşen adam bilen gös-göni ýaragly çaknyşyp bilmeýär. Onuň üçin ogruda mertligem, gujur-gaýratam yok. Onuň diňe bir ukyby bar. Olam garşydaşynyň zadyny ogurlap, ondan ar almak. Bu iş yzygider edilip ýörlensoň, barha gylaw alyp başlaýarsyň. Soň-soňlar adam saýgarybam durmaýarsyň. Şonda-da iň ýakyn, iň gowy görýän adamynyň zadyna gabak galdyrasyň

gelmeýär. Ine, “Ogry kastyny iýer” diýen nakylyň manysy-ha, meniň pikirimçe, şeýleräk.

Emeldar Haýgeldä köp alkyş aýdyp, nakylyň manysynyň düşündirilişindenrazy bolup gidipdir.

Berlen purýja dolupdyr. Han emeldarlary daşyna ýygnap, bir çetden olary diňlemäge durupdyr. Her biriniň düşündirişi bir-birine meňzemändir. Haýgeldi bilen sataşan emeldaryň düşündirişi welin Hanyň göwnüne ýarapdyr. Han ony muňa kimiň aýdandygyny bilmek isläpdir. Emeldar ilki aýtmandyr. Soň gysaja çydap bilmän, ol antyndan waz geçip, Haýgeldini salgy beripdir. Ogry şo bada hanyň huzuryna eltilipdir.

Han Haýgeldini başga bir jaýa alyp baryp, “Söw-dagär dostuny iýer, ogry kastyny” diýen nakylyň manysyny tirip bermegi talap edipdir. Ol Hanyň talabyny kanagatlandyrypdyr. Han ol emeldaryň hakykatdanam şu ogrudan öwrenendigini bilip, ol emeldaram, beýlekilerem ýanyndan kowup goýberip, ornuna başga emeldar alypdyr. Ogra bolsa:

—Men şu mahala çenli dogrusyny aýdan adamlardan diňe saňa sataşdym. Hawa, ýadyňda sakla! Men diňe dogry gepli adamyny gowy görýärim!—diýip aýdypdyr. Soň Haýgeldä köp pul beripdir. Bir laý egin-baş geýdirip, gowy sylapdyr, ony hoşamatlap öýüne iberipdir.

Elbetde, bir eli egrilige öwrenen adam ol talaşdan aňsat-aňsat el çekip bilýärmikä näme? Günlerde biriniň öýüne ogry girip, bar zadyny äkidipdirler. Han derrew Haýgeldini çagyrypdyr. Ol hem:—Han aga, bir damja ganymy geçeweri. Şol ogurlyk edenleriň arasynda menem bardym—diýip, günäsini boýnuna alypdyr.

Han hiç kime jeza berdirmändir. Ogrulara alan zatlaryny ýerinde eltip goýdurypdyr. Soň Han Haýgeldä öňküdenem köp pul berip, serpaý ýapypdyr. Ony öýüne iberipdir.

Şeýle ýagdaý ýedi gezek gaýtalanypdyr. Han bolsa her gezek Haýgeldä puly köp beriberipdir. Sekizinji gezekde Han:

–Bu saparky ogurlygy hem sen etdiňmi?–diýip, Haýgeldiden sorapdyr.

–Hawa, men etdim, Hanym!

–Örän gowy. Ýeke özüňmi?

–Ýok, ýoldaşlarym on dagy bar.

–Örän gowy. Ýöne indi şert başgaça bolar. Ogurlan zadyňyzy-ha eýesine gowşurmaly. Soňam Han gaznasyna jerime tölemeli.–Bolýar, hanym. Garaz, bizi öldürmeseňiz bolýar.

–Mende hiç haçanam dogry sözli adama ölüm bolmaz... .

Haýgeldi ýene ýedä çenli ogurlyk edip, her gezekde-de jerime töläp gutulypdyr. Jerimelerem her gezekde artdyrylýan ekeni. Ol sekizinji gezekdäkide Hana ýüzlenip:

–Han aga, jerime tölap-jerime tölap, piligimde pelte galmady. Bala-çagam aç otyr. Indi men näme alaç edeýin?!–diýipdir.

Han ornundan gozgalypdyr. Onuň ýanyna assa-assa basyp gelipdir.

Soň edil bir söwer dosty bilen gürleşmekçi bolýan ýaly arkasyna kakyp, ýüzüne mylaýym ýylgyryş bilen garapdyr-da şeýle diýipdir:

—Seni ýanyma emeldar edip almakçy. Gaýgy etme, bala-çaganyň iýjek-içjegi, geýjegi Han gaznasyndan üpjün ediler. Sen özüň welin, meniň üçin iň gymmatly, tapylgysyz we eziz adam. Ikimiz maslahatlaşyp hereket etsek, işlerimiz şowuna bolman galmaz. Sen ogrularyň ep-eslisini tanaýansyň. Olary ýeke-ýekeden köşke ýygnaý. Şol bir wagtda-da olaryň mertebesini goraly, abraýyny dökmäli. Olara güýji ýetäýjek iş ynanaly. Ilki-ilkiler köpräk sylag-serpaý edip göwnüni tapaly. Il-güni, halky söýmegi öwredeli. Muny ilki Hany sylamakdan, söýmekden başlasak, soňam gowy netije berer. Şeýdibem, kem-kemden ogrulygy goýduraly. Ilde ogrulyk bolmasa, halkam asuda ýaşar. Bu maňa ýurt soramak üçin iňňän zerur. Neneň, meniň aýdýanlarym seniň göwnüňe ýaraýarmy?

Haýgeldi baş atyp Hanyň aýdanlaryny makulapdyr. Ol örän tolgunypdyr, gaýdyp kişiniň zadyna el urmajakdygyny hana duýdurypdyr.

Hawa, Han Haýgeldini özüne emeldar edip alyp, onuň kömegi arkaly ogrulygyň soňuna çykypdyr.

Sorag we ýumuşlar

1. Han nähili düýş görýär?
2. Emeldarlar näme sebäbden howsala düşýärler?
3. Haýgeldi nähili häsiýetli ýigit?
4. Onuň emeldaryň teklibine ilki razy bolmaýşynyň sebäbini gürrüň edip beriň.
5. Hanyň synçylygy nähili belli bolýar?
6. Näme üçin Han Haýgeldini öldürmeýär?
7. Haýgeldiniň emeldar edilip bellenilmegeniň sebäbini aýdyň.
8. Dogruçyllyk hakynda nähili nakyllar bar?

AWÇY, GÖKJE WE DANA

I

Gadym döwürlerde bir awçy bar ekeni. Bir günü ol aw etmäge çykypdyr. Şol wagt bir topar kepderiler uçup gelip, çynara gonupdyrlar. Olar ýere düşüp, däne çöplemekçi bolupdyrlar. Olaryň arasynda Gökje diýen uly kepderi hem bar ekeni. Ol kepderilere garap: “Aşak düşmäň, duzak bar. Oňa düşaýmegiňiz mümkin” diýipdir.

Kepderiler Gökjäniň aýdanlaryna gulak salman, ýeke-ýekeden düşüp, däne çöplemäge başlapdyrlar. Ahyry gara nebsine buýrup bilmän, duzakly tora hem golaýlaşypdyrlar. Gökje hem ýoldaşlaryndan aýrylyp galyp, ýalňyz ýaşamak islemändir. Şonuň üçin olam aşak düşüp, toruň üstüne münükdir. Awçy assajykdan toruň ýüpüni tartypdyr. Görse, kepderileriň bary tora düşen ekeni.

Gökje ýoldaşlaryna garap:

–Indi bir gepim bar. Eger makul bilseňiz aýdaýyn, nähili bolsa-da gutulalyň—diýipdir.

Kepderiler:

–Ýagşy, aýdyň! Owat-a siziň aýdanyňyzy etmän, bu bela ýolugypdyk. Indi näme diýseňiz, biz gepiňizden çykmarys—diýşipdirler.

Awçynyň özlerine garap gelýändigini Gökje görükdir. Kepderiler örän belentden uçup, gözden gaýyp bolupdyrlar.

Gökje indi tordan nähili gutulmagyň ýollaryny agtaryp durka, birden Dana diýen syçan dosty ýadyna

düşüpdür, onuň ýanyna eltmegi kepderilerden haýyş edipdir. Olar ençe çöl-beýewanlardan uçup geçip, daglardan aşypdyrlar, baryp Dananyň hininiň agzyna gonupdyrlar. Gökje Danany çagyrypdyr. Ol çykyp garasa, dosty Gökje ekeni. Syçan dostunyň haýyş etmegi bilen kepderileri tordan boşadypdyr. Soňra gelip, hal-ahwal soraşypdyr. Gökje başdan geçenlerini oňa gürrüň edip beripdir.

Dana gadyrdan dostlaryny üýtgeşik garşylamak üçin salkyn we gowy ýerden jaý taýýarlapdyr, däne, naz-nygmatlar bilen hezzetläpdir.

II

Çynarda hemme wakalary synlap oturan bir garga: “Kepderiler bir bol ýere baryp düşseler, menem olaryň tapan dänesine şärik bolaryn” diýen pikir

bilen bildirmän yzlaryna düşüberipdir. Garga Dananyň keplerilere beren ýardamyny görüp haýran galypdyr we özüçe “Dosty gowy ýardam berýän ekeni. Menem bular bilen dost bolaýyn” diýip oýlanypdyr. Soňra baryp, Danany hininden daşary çagyrypdyr. Ol çykyp seretse, bir garga duranmyş.

Dana hininiň agzynda duran garga garap:

–Ýagşy, gel dogan!–diýipdir.

Garga:

–Men janawerleriň hiç birine goşulman, ýeke özüüm ýaşaýaryn. Ýar-dostlarym, howandar-larym ýok. Janawerler hemişe menden gaçýarlar. Ýalňyzlyk jana degdi, azar baryny gördüm. Oýlanyp oturyp, siz bilen dost bolmagy ýüregime düwdüm. Haýyşymy bitirersiňiz diýip, umyt bilen ýanyňyza gelip durşum–diýipdir.

Syçan Garga garap:

–Dürs, emma siz haýsy ýerde görseňizem meni iýýärsiňiz. Size ynanmak kyn–diýipdir. Onda garga:

–Dogry aýdýaňyz, dostum. Dogrymdan gelsem, haýsy ýerde syçany görsem tutup iýerdim. Emma dostluk ýagşy ekeni. Indi size azar bermerin – diýip, ant içip, wada beripdir. Şondan soňra Dana garganyň sözüne ynanyp, hininden çykypdyr. Onuň bilen gol alyşyp, dost bolupdyr, ony myhman alypdyr.

Bir günü garga dosty Danany bagyny görmäge çagyrypdyr. Dana razy bolupdyr. Garga Danany tu-mşugyna gysyp alyp barmakçy bolupdyr. Ýene syçan azarlanar öýdüp, ony penjesi bilen ýuwaşja alyp gidipdir.

Bagda dünýädäki ähli miweli agaçlar bar ekeni. Reňbe-reň öwsüp oturan güller özleriniň hoşboý yslaryny ýaýradyp, бага bir üýtgeşik bezeg berýän ekeni. Çüýşe ýaly dury suwlar şildiräp akyp durmysyn. Dürli-dümen miweler bişip, ýere dökülen eken. Garga Danany gowy hezzetläpdir. Syçanyň keýpi kök bolup, garga bilen bir meýdan бага gezelenç edipdir. Şu bagda gezip ýören pyşbaga bulary görüp galypdyr.

Onuňam gözi gyzyp, bularyň ýanlaryna baryp salamlaşypdyr. Ol ilki hal-ahwallaryny, soňra syçan bilen garga arasyndaky ynama, mähribanlyga nä-mäniň sebäp bolandygyny sorapdyr. Garga pyşbaga kepderiler bilen bolan wakalary gürrüň edip beripdir.

Pyşbaga haýran galypdyr. Dostlugyň, agzybirligiň bahasy ýok diýip, bular bilen dost bolmagy ýüregine düwüpdür. Garga ony-da myhman alyp, uly yzzat-hormat bilen hezzetläpdir.

III

Bagyň bir gapdalyndaky belent depede bir keýik ýaşayan ekeni. Ol garga, syçan we pyşbaganyň agzybirlikde ýaşap ýörişlerini görüp, garganyň bolýan ýerine ugrapdyr. Bularyň ýanyna gelip sözleşipdir. Hemmeler keýigi gowy garşylapdyrlar. Garga ony saçak başyna geçiripdir. Bular özara söhbetleşip oturypdyrlar. Şonda keýik garga, syçan we pyşbaganyň näme üçin özara dost boluşlarynyň syryny bilmek isläpdir.

Garga bolup geçen wakalary gylygyny gyşartman keýige gürrüň edip beripdir. Onsoň keýigem bular bilen dostlaşmakçy bolupdyr. Olar munam özlerine kabul

edipdirler. Hemmeler gaýtadan ýerlerinden turup görüşip, hal-ahwal soraşypdyrlar, keyigi belende geçiripdirler, ony çensiz hormatlapdyrlar. Şu pursat Dana kepderileri ýatlapdyr. Garga kepderileri bir hat ýazyp bermegi ondan haýyş edipdir. Dana begenjine hat ýazyp, ony garganyň sag aýagyna baglapdyr.

Garga ak ýol arzuw edip, hemmeler ony ugradypdyrlar. Garga kepderileriň bolýan mekanyna gelip, haty gowşurypdyr. Dostlar görüşip, hal-ahwal soraşypdyrlar, mylaýym söhbetleşip oturypdyrlar. Bir ýola keyik seýil etmäge çykyp gidipdir. Emma wagty bilen yzyna dolanmandyr. Şonda Gökje garga garap:

–Keyikden häli derek ýok, ondan bir habar alaýsak – diýipdir.

Garga keyigi köp gözläpdir, emma tapyp bilmändir. Ol haýran bolup, näderini bilmän baryarka, bir zada gözi kaklyşypdyr. Garasa, biçäre keyik zalym awçynyň duzagyna düşüp ýatyrmyş. Garga tiz uçup gelip, dostlaryny bu waka bilen tanyşdyrypdyr. Olar örän gynanyp, bir-birlerine geňeşipdirler. Şonda Gökje şeýle maslahat beripdir:

–Garga jan, sen syçany penjäňde alyp bar. Ol awçynyň duzagyny gyrksyn.

Muny hemmeler makullapdyrlar. Aýdylyşy ýaly edip garga syçany alyp uçup gidipdir. Onsoň Gökje uçupdyr. Pyşbaga hem bulardan galyşmandyr. Oňa Gökje “Entek sen barma?!” diýipdir, emma ol ynjalyp bilmän gidipdir. Garga syçany keyigiň ýanyna eltipdir. Ol bolsa keyigiň aýagyna ilişen duzagy–tory kertip ugrapdyr.

Gökje az salym oýlanyp:

–Dostum Dana, keýigiň aýagyndaky hemme ýüpi gyrkma. Üç taryny galdyr. Ýene awçy muny bizden görüp, zeled bermesin. Awçy gelen badyna, keýik bir zor berip, galanyny-da üzüp gidiberer–diýipdir.

Dana Gökjäniň aýdanyny edip, üç taryny galdyrypdyr. Garga ilki syçany göterip uçupdyr. Soň бага gelip gonupdyr. Ol syçany agyrtman-ynjytman ýere düşüripdir.

Awçy duzaga düşen keýigi görüp, derrew ylgap gelipdir. Keýik şonda bir ymtylyp, galan ýüpi-de üzüp, zut gaçypdyr. Awçy näumyt bolup, duzagy alyp gitmekçi bolup durka, pyşbagany görüpdür we ony horjunyna salypdyr. Keýik bolsa bireýýäm garganyň bagyna ýeten ekeni. Dostlar garasalar pyşbaga ýokmuş. Gökje:

–Men oňa “Barma!” diýipdim. Emma etmedi. Garga, sen bar-da bir habar alyp gel!–diýipdir.

Garga keýigiň gaçyp gaýdan ýerine baryp garasa, awçy pyşbagany horjunyna salyp, agzyny mäkämläp duran eken. Garga muny derrew dostlaryna baryp aýdypdyr. Gökje ýene maslahat beripdir. Olar onuň geňeşini makul tapypdyrlar. Garga syçany göterip uçupdyr. Keýik awçynyň öňünden agsaklap ötüp başlapdyr. Awçy ony görüp:

“Duzakdan gaçjak bolanda aýagy döwülip, çolak bolan eken-ow. Indi muny aňsat tutaryn” diýip, keýigiň yzyndan ýüwüripdir. Keýigem agsaklanyp gaçyberipdir. Ahyry awçy biçak ýadapdyr-da, arkasyndaky horjunyny taşlapdyr, ýene keýigiň yzyndan ylgapdyr.

Garga syçany horjunyň ýanyna eltipdir. Syçan horjuny deşip, pyşbagany azat edipdir. Pyşbaga bolsa bir uly daşyň aşagyna girip, gizlenip ýatyberipdir. Garga syçany бага alyp barypdyr.

Soň keýigiň gaşyna baryp: “Iş bitdi. Indi gaçawer!” – diýipdir. Ol gaçypdyr. Onuň yzyndan ýetip bilmejegine awçy göz ýetiripdir. Keýik bilen pyşbaga garganyň bagyna ýetip gelipdirler. Dostlar hoşwagt boluşyp, bagda parahat ýaşap başlapdyrlar.

Sorag we ýumuşlar

1. Nähili ýol bilen kepderiler tora düşýärler?
2. Olar kimiň kömek bermegi bilen azat bolýarlar?
3. Garga näme üçin Dana bilen dostlaşýar?
4. “Akylylyk – bagtyň açary”, “Birleşen ozar”, “Dost sözünü taşlama, taşlap başyň kaşlama” (“Bela-betere ýolukdyрма”) ýaly nakyllaryň bu erteki bilen nähili baglanyşygy bar?
5. Ertekidäki her bir bölüme sözbaşy tapyň, onsoň her birini özbaşdak gürrüň edip beriň.

KÜÝZE WE TILKI

Öň zamanlarda bir ýalançy tilki ýaşap geçipdir. Bir günü ol uly gumak ýola çykyp, topraga agnamaga başlapdyr. Şol wagtam ol ýere bir kerwen ýakynlaşypdyr. Tilki derrew hinine girip gidip gizlenipdir.

Şol gije kerwen bu ýerde ýatmakçy bolupdyr. Ýolagçylar düýe-

leriň üstünden agyr ýüklerini ýere düşürip, ot ýakyp, nahar bişiripdirler, çay gaýnadypdyrlar.

Uzak ýol geçen düýeler ençe kynçylyklary görüp agyr hala düşen ekeni. Şonuň üçin kerwenbaşy bu ýerde bu gije dynç almakçydygyny aýdypdyr. Muny eşiden tilki howsala düşüpdür.

Şeýlelikde, kerwenler üç günläp bolupdyrlar, tilke-de şol aralykda hiç ýere çykmandyr. Dördünji günü gitmek üçin kerwenler taýýarlanyp başlapdyrlar. Olardan biri küýzäni elinden gaçyrypdyr. Onuň bir gapdaly döwülipdir. Onsoň ony kerwenler tilkiniň hininiň gapdalynda taşlap gidipdirler.

Tilki hininden çykjak bolan çagy birden şemal öwsüp, döwlen küýzä ýel girip, ol güwläp başlapdyr.

Kerwenler dördünji günem bu ýerde bolaýjak öýdýän!—diýip, tilki gorkunjyna hinine girip, pugta gizlenip ýatyberipdir.

Ol şonda:

—Ajymdan ölenimden okdan ölenim ýagşyrak—diýip oýlanypdyr. Hininden çykyp garasa kerwen ýokmuş. Bularyň hemmesine küýzäniň günäkärdigini aňan tilki oňa garap:

—Senjagaz, entek howlukma! Ilki gidip garnymy bir doýrup geleýin, onsoň özüm jezaňy bererin!—diýipdir.

Tilki aw awlamak üçin ylgap gidipdir. Şol ýüwrüp ýörşüne bir bölejik et tapypdyr. Et uzakdan mährigiýa dek ony özüne tartyberenmiş. Tilki ýakynrak baryp garasa, bir zat bar-a meňäpdir. Awçylar gapan gurup giden ekenler. Tilki nätjegini bilmän, köp oýlanypdyr. Bir seretse, möjek ýetip gelyärmiş. Möjek ony görüp:

–Tilki dost! Nämä oýlanyp dursuň?–diýip sorapdyr.
Tilki derrew:

–Salam, möjek dost! Men-ä hiç zadyň pikirini edemok–diýipdir.

Möjek dişlerini şakyrdadyp:

–Şunça salam bermedik bolsaň, seni iki üzüp, bir ýalmardym–diýipdir.

–Meni ýuwudýançaň, ana, şol ýerdäki eti ýuwut-da!

Möjek tamşanyp, dodagyny ýalaşdyryp:

–Sen näme üçin taýýar eti iýibermediň?–diýip sorapdyr.

Tilki salymyny bermän:

–Ony saňa niýetläp goýupdym–diýipdir.

Möjek hem:

–Belki, ol tagamsyzdyr-da. Şeýlemi?–diýipdir.

–Heý, etem bir tagamsyz bolarmy? Ony iýäýjekdim, ýöne...

–Ýönäň näme? Bu eti iýerin diýip hyýalyňa-da getirme diýäge-de möjek ete agyz uran welin, ol derrew gapana düşäýipdir.

Ol aglap, dişlerini şakyrdadyp näçe hereket etse-de gapan ony goýbermändir.

Tilki bolsa eti bir ýerräk äkidip iýipdir-de:

–Möjek han, sen doňýüreksiň, emma köp zatlary görüp bilmänsiň–diýipdir. Möjek başyny aşak salyp:

–Eziz tilki jan, kömek ber! Meni halas et!–diýip, ondan haýyş edipdir.

Tilki guýrugyny bulaýlap:

–Ýaňy meni ýuwdup ibermekçi bolan sen dälmi?

ýok, gadyrdan, sen indi awçylara garaşyber-diýip gidip galypdyr.

Tilki hininiň ýanyna gelip, küýzä garapdyr. Oňa nähili jeza bermelidigi barada köp oýlanypdyr, ahyrda-da äkidip, suwa gark etmegi makul hasaplapdyr. Ony guýrugyna baglap, ýap boýuna süýräp äkidipdir.

Küýzäniň içine suw dolup, pakyrdadygyça tilki haýbat atyp:

–Sem bol, eý akmak! Ölümiň ýakynlaşdygy saýyn sen gülüberýäň!-diýipdir.

Küýze pakyrdap-pakyrdap dolupdyr-da tilkinem suwa tartyp başlapdyr. Şonda tilki oňa ýalynyp:

–Waý, küýze jan! Guýrugymy üzüp alsaň al welin, meni goýber!

Indi saňa degmäýin-diýipdir.

Küýze sesinii çykarman tilkini barha suwuň çuň ýerine tartyp ugrapdyr.

Tilki sesiniň ýetdiginden gygyryp:

–Küýze jan goýber! How men ölüp barýan!-diýipdir, onsoň güýjüniň badyna bir dyzapdyr. Şonda guýrugy üzülip galypdyr.

Ol kenara towsup çyksa, häлки möjege gözi düşüpdür. Ol:

–Hä, tilki jan! Ele düşmerin diýip oýlanypmydyňyz? – diýipdir.

Emma tilki ondan gorkman:

–Eý dostum! Sen näme menden öýke-kine edýäň. Seniň hödürlän zadyňy iýmedimmi?–diýen.

Möjeginiň barha gahary gelip:

–Ahyr sen meni gapana düşürmänmidiň? Indi dünýä geleniňe bir puşman etdiräýsem gerek?–diýipdir.

Tilki oňa:

–Möjek, gadyrdan! Sen nämäniň gürrüňini edýärsiň?!-diýip, arkaýyn gürläpdir. Möjek barha bat alyp:

–Indi meni aldap bilmersiň. Hany, şikeslenen aýagymy töläp ber?–diýipdir.

Tilki şeýle diýipdir:

–Hany düşündir! Bu betbagtçylyňa kim günäkär?

–Guýrukman tilkiniň özi-dä.

–Onda ol men дәl-diýip, hilegär tilki möjege keltejik guýrugyny görkezip, ondan gutulypdyr.

Şunuň bilen ertekimizem tamam boldy.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Tilki nähili aldanypdyr?
- 2.Möjek nähili ýol bilen gapana düşýär?
- 3.Näme üçin tilki guýruksyz galdy?
- 4.Hilegär tilki möjegi nädip aldady?
- 5.“Mekir tilki” diýen temadan aşakdaky plan esasynda düzme ýazyň.

Meýilnama

- 1.Tilkiniň aldanyşy.
- 2.Möjegiň gapana düşüşi.
- 3.Tilkiniň möjegi aldaýşy.

BATYR PÄLWAN

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadym zamanlarda Garadaşly ilinde Ajam baý diýen bir baý bar ekeni. Onuň Soltangül diýen bir gyzy bar ekeni. Soltangül

owadanlykda, görk-görmekde gül-pürçük ýaly ekeni. Ol gyzyň ýene bir aýratynlygy-göreş tutmaga ökde ekeni.

Ajam baýyň goňsusy günleriň bir günü ol gyzyň äpet güjüm agajyny ýerinden gozgap duranyny görükdir. Hem-de şo zaman baýa habar beripdir. Şondan soň Ajam baý gyzyna göreş tutjak adam gözlemegiň ugruna çykypdyr. Ol bir külbede üç daýaw dogan ýaşayan oba gelipdir. Baý ýanyndaky öz ynamdar adamsyny ilki uly dogan bilen gürleşdirýär. Ýaňky adam:

–Eý, ýaş ýigit! Ajam baý diýen biriniň bir gyzy bar. Şonuň bilen göreşip, eger ýykaýsaň baý size gyzyny berer-diýipdir. Ol oglan bilegi-ýogyn, daýaw hem uzyn ekeni. Ellerini taýak edinip, däne tokmaklaýan ekeni.

–Baýyň gyzyny ýykman näme?-diýip, ol ýigit Soltangül bilen göreş tutmaga başlapdyr. Baýyň gyzy ony al asmandan gaýtarypdyr. Oglan masgara bolup, zordan ýerinden galyp, süýrenip öýüne gelipdir.

Ortanjy erkek doganam güýçli ekeni. Ol iki ellerini uzadyp, igde kakýan ekeni. Olam göreşde ýeňlip, yzyna gözlemän gaýdýar.

Gezek iň kiçi doganyna ýetýär. Oňa Batyr pälwan diýer ekenler. Ol Soltangül bilen göreşmek üçin üç günläp gizlin taýýarlanypdyr. Batyr pälwanyň iki agasynyňkydanam uzyn elleri, derýa köpri bolup biljek aýaklary bar ekeni. Edil şonuň ýaly-da, Batyr pälwan hünäre-de, emele-de ökde ekeni. Ol: “Men Soltangül bilen bir synanşyp göreýin. Ýöne kyrk araba getiriň. Kyrk gulaç ýüp hem alyp gelip, meni şol arabalar bilen saz-söhbət arkaly äkidiň” diýip, agalaryna

ýüz tutupdyr. Onsoň ony edil öz aýdyşy ýaly edip äkidýärler. Baýyň gyzy bolsa şol wagt ýogyn-ýogyn derekleri, güjümleri ornundan yralap, göreş tutmak üçin türgenleşik geçip ýör ekeni. Soltangül birden Batyr pälwany görüp, özünden gidýär. Ertesi welin ol göreş tutmaga döwtalap bolupdyr. Baý märeke ýygnapdyr. Göreş başlanypdyr. Gyz içden çilip, tasdanam heläklemekçi eken. Oglan-da bar güýjüni jemläp, gyzy oňaýyna getiripdir.

Soň aýlap-aýlap, gyzy ýere bir pylçap urupdyr. Soltangül şeýle güýçli pälwan bilen ilkinji gezek göreşýändigini, göreşde özüniň ýeňilendigini boýnuna alypdyr. Soňra Ajam baý eden şerti boýunça uly toý tutup, gyzy Soltangüli Batyr pälwana nikalap beripdir.

Sorag we ýumuşlar

1. Soltangül nähili gyz ekeni?
  2. Ajam baý nirä gidýär?
  3. Batyr pälwanyň agalary özlerini nähili alyp barýarlar?
  4. Siz Özbegistandaky pälwanlardan kimleri bilýärsiňiz?
- Olaryň atlaryny depderiňize ýazyp geliň.

ADYLLYGYŇ AHYRY

Gadym zamanlarda Welmämmet diýen bir pa-tyşa bar ekeni. Ol diýseň batyr, adyl hem salyhatly, parasatly adam ekeni. Asly garyp daýhan bolany hem-de ömrüniň köpüsini daýhançylyk edip geçireni üçin ol elmydama özüni garyp-gasarlara ýakyn alyp barar ekeni. Adamyň bagty getirse, oýlamadyk zatlaryňam

bolar ekeni. Ýurda ýagy çozanda ýaňky Welmämmet öz nökerleri, ýigitleri bilen hetden aşa gaýduwsyz hereket edip, duşmany kül-peýekun edipdir. Halk derrew onuň öz erk-islegine-de garap durman, Welmämmedi şa tagtynda oturdypdyrlar. Öňki daýhan geýmini geýip, ýere yhlas edip ýören adama şa tagtynda oturmak birhili geň-taň bolup görünipdir.

Günlerden bir gün köşkden has uzak bir ýerde bir baý uly ili ýygnap toý beripdir. Muny eşiden Welmämmet wezir-wekillerini daşyna ýygnap:

–Meniň aýagyma bir ýyrtyk çokaý, egnime-de bir köne ýyrtyk don geýdiriň. Bar egin-başlarym köne bolsun, sal-sal! Men şol baýyň toýuna barmakçy. Ýöne on-on bäş adamam meniň ýanymda bolsun! Toý jaýa ýakyn galanda olar menden daşlaşsyn, ýöne meni gözden salmasynlar – diýipdir.

Welmämmet patyşany edil öz aýdyşy ýaly edip geýindiripdirler. Ol ýanyndaky nökerleri bir çeträkde galdyryp, ýeke özi toý jaýa barypdyr.

Toýda onuň özüne, sözüne ähmiýet beren kişi tapylmandyr. Gaýtam Welmämmedi bir çöpüň üstünde oturdypdyrlar. Özüne-de agyzdan galan nahar getirip beripdirler. Şa duzuň hormaty üçin diňe tagamyny dadyp görüpdür. Ol tiz omin edip, toýdaky märekä nähili hyzmat edilýändigini bir çete çykyp, mazaly synlapdyr.

Patyşa nökerleri duran ýere gelipdir. Şa mynasyp lybaslaryny geýip, toýa ikinji gezek gelipdir. Onuň gelýändigini görüp, baý öňünden hyzmatkärleri bilen çykypdyr, Welmämmet patyşany atdan göterip

düşüripdirler. Toý eýesiniň tabşyrmagy boýunça patyşa ömründe görmedik hezzet-hormat edipdirler.

Welmämmet şa iki gezek gelende-de özüne nähili hormat goýlandygynyň sebäplerini gowy düşünipdir. Soňra ol toý eýesine garap:

–Häлки hol çöpüň üstünde sal-sal eşikli, aýagy köne çarykly oturyp, agyzdan galan tagamy iýip giden hem mendim. Şol wagt siziň hiç biriňiz meniň habarymy almadyňyz, geldiňmi-gitdiňmi diýmediňiz. Siz adamyň geýmine seredip, hyzmat edýän ekeniňiz. Men muny köşkde oturan ýerimde bilmändirin. Toý toýa meňzesin. Ol garyba-da, baýa-da deň bolsun!–diýipdir.

Toý eýesi, beýlekiler patyşanyň aýagyna ýykylyp:

–Hormatly şahym! Tanamadygyny sylamaz diýenleri bolupdyr. Bir damja ganymyzy geçiň. Indiden beýläk bular ýaly ýagdaýa ýol bermeris! – diýip, ötünç sorapdyrlar.

Patyşa olaryň ýazygyny geçipdr. Ol adyl ýurt soramaklygy ahyryna çenli dowam edipdir. Bir gün wezir–wekillerini ýygnap:

–Indiden beýläk meniň raýatymdaky adamlar ynsanyň geýmine, garyplygyna garap däl-de onuň sadalygyna, adamkärçilik mertebesine, salyhatlylygyna garap hyzmat etmelidirler. Kim şu permany bozsa oňa berk çäre görüljekdir, siz hem hut häziriň özünde munuň berjaý edilişine gözegçilik edip ugramalysyňyz!–diýip, şa pugta sargapdyr.

Şeýlelikde, Welmämmet şa ilki özünden başlap, öz raýatynda uzak-uzak ýyllar adalatlylygy dabaralandyrypdyr.

Soraglar

1. Patyşa ilkinji ýola toýa baranynda nähili garşy alynýar?
2. Baý soňky baranynda Welmämmede nähili garaýar?
3. Patyşa baýa garap näme diýýär?
4. Welmämmet şa köşge gelip, emeldarlaryna näme diýýär?
5. Näme üçin şanyň aýdanlaryny hemmeler makul hasaplaýarlar?
Adalatlylyga sen nähili düşüňärsiň?

Kasym NURBADOW

TÜÝDÜK

(Rowaýat)

Bahry–Hazar kenarynda
Bir kiçijik oba barmyş.
Oň ilaty balyk awlap
Güzeranyn geçirýärmiş.

Bolanmysyn şol obanyň,
Ak sakgally kethudasy.
Azadynyň mekdebinde
Okanmysyn jahyllykdan...

Ynha bu gün şol obanyň
Güni–aýdyň, päk–howasy.
Agtygynyň toýun tutýar
Şol obanyň kethudasy.
Öý töründe myhmanlaryň
Iň hormatly biri otyr.
Tüýdükçiniň halypasy–
“Gökleňleriň şiri” otyr.

Şol kethuda baglymyşyn
Şol obanyň toýy, ýasy.
Özem belli tüýdükçimiş,
Habarlymyş şahyrlykdan.

Ýüzi nurly adam otyr,
Şygyr okap, gazal okap.
Toýa gelen diňläp otyr
Başlaryny ýaýkap-ýaýkap.

Ezim-ezim edip olar
Ýüreklerin-bagyrlaryn.
Diňläp otyr Azadynyň
Gazallaryn, şygyrlaryn.

Azadynyň sag ýanynda
Ogly otyr on üç ýaşly.
Gözlerini süzüp otyr.
Göýä onuň gazallaryn
Ýüregine ýazyp otyr...

Tüýdükçiniň sol ýanynda
Ogly otyr Azadynyň.
Hoş mukamdan many alyp
Oýun edip azat iliň.
Iki güne çeken toýuň
Toýa sapdy yzy ýene.
Kenarlylar Azadyny
Ýola salýar öz iline.

Tüýdükçiniň sungatyna
On iki süňňi maýyl bolan

Atasyndan rugsat diläp,
Bir hepdelik galan oglan.

Nädip dogup ýaşanyňy
Bilmän galdy ýedi günüň
Goja deňze gidýänleri
Tüýdük bilen ýola salýar.
Ýigitleri dolananda
Tüýdük bilen garşy alýar...

Bir gün obaň ýigitleri
Giden wagty deňze – awa,
Gyzylbaşlaň uly ýygny
Çozup girýär ýaňky oba.

Gyryp obaň gojalaryň
Mal-garasyn alýar talap.
Çagalara künde salýar
Aýallaryň golun baglap...

Gyzylbaşlar hemle urýar:
– Hany, “Batyr” ýigitlerňiz?
Jogap berýär batyl naçar:
– Geler, bardyr ýigitlermiz?
Gyzylbaşlar hemle urýar:
– Haçan geljek, nirde olar?
Jogap berýär batyl naçar:
– Awa gitdi, basym geler!

Garaşypdyr gyzylbaşlar,
Bukup ýatyp garaşypdyr
Awa giden balykçylar

Gelmändirler.
 Gün ýaşypdyr. Gün dogupdyr.
 Çäş bolupdyr.
 Olar ýene gelmändirler.
 Gyzybaşlar oň sebäbin
 Asyl-asyl bilmändirler.
 Hemle urýar gyzybaşlar:
 – Näme gara berenoklar?
 Jogap berýär Azadynyň
 On üç ýaşly mähek ogly:

 – Aýtsam size: ýigitleriň
 Gelmeýäni bize bagly!
 – O nähili size bagly?–
 Nöker gözün tegeläpdir.
 – Garşylardyk tüýdük bilen,–
 Şeýle etmek bizde däpdir.

 – Hany, oglan, sözle çynyň
 Nädip garşy alýadyňyz?
 – O tüýdügi
 Haýsy ýerde çalýadyňyz?
 – Ho-l kenarda tos-togalak
 Daş üstünde çalardyk biz.
 Onsoň olar gelerdiler
 Şeýdip garşy alardyk biz.

 – Kim çalardy o tüýdügi?
 Näme, indi çalanokmy?
 – Tüýdükçini öldürdiňiz!
 – Tüýdükçini öldürdiňiz!...

–Çalyp bilýän başga ýokmy?
–Bar!-diýipdir ýaňky oylan.

On üç ýaşly mähek oylan
Çaltlandyryp ädimini
Ýetip kenar ýakasyna
Çalyp ugran tüýdügini

Baryp ýetip tüýdük sesi
Balykçyňa gulaklarna,
Ýüreklerde şatlyk goýup,
Bat beripdir küreklerne...

Gözýetimde onlap gaýyk
Görünenden ganly orda
Bir amatly pursat peýläp,
Gizlenipdir buky ýerde.

Nöker buýruk häzirleýär:
“Balykçylar geler weli,
Üstlerine at goýmaly,
Baryn gyryp-kerçemeli!”
Tüýdük sesi ýaňlanyp dur,
Bowsüp deňziň howasyny.
Balykçylar golaýlaýar
Diňläp tüýdük owazyny.

Kenardaky bolan “oýny”
Mälim edip birin-birin
Tüýdük göýä dil bitirip,
Iňňildeýär zaryn-zaryn.
Ýigitlere orda hakda

Tüýdük iňläp, gür beripdir.
Birden gelyän balykçylar
Butnamany duruberipdir.
Aňyp tüýdük owazyndan
Gyzylbaşlaň pygyllaryn,
Balykçylar üýtgedipdir
Gaýyklaryň ugurlaryn...

Ýetip başga bir kenara,
Ýigit toplan o kenardan,
Balykçylar çak edilýän
Ýerden çykman,
Baryp bärden...

Aryn alyp gyzybaşdan,
Gazanypdyr uly ýeňiş...
...On üç ýaşly şol oglanjyk!
Magtymguly-Pyragymyş!

Sorag we ýumuşlar

1. Deňiz kenaryndaky obada nähili dăp-dessur bolupdyr?
2. Agtyk toýy bu ýerde nähili tutulýar?
3. Tüýdügiň jadylaýjy güýji barada gürrüň edip beriň.
4. Bu saz guralynyň gyzybaşlary-duşmanlary ýeňmekde bitiren hyzmaty barada öz şahsy garaýşyňyzy aýdyň.
5. Näme üçin bu rowaýat “Tüýdük” diýlip atlandyrylypdyr? Ony balykçylaryň hereketi arkaly düşündiriň.

TALYP BILEN DANA

Gadym zamanlarda medresede okaýan bir talyp bar ekeni. Ol märekäniň arasynda:

–Meniň dünýäde bilmeýän zadym ýok–diýip, öwün-mäge başlapdyr. Märekede oturanlardan biri:

–Inim, sowadyňa şekim ýok. Ýöne başarmajak işiňi aýtma–diýip, talyba gaýtawul beripdir. Talyp bolsa ýene öwünip-öwünip, özüni elýetmez şaha hasaplapdyr.

Märekäniň bir çeträginde bir garry adam gepe-söze goşulman, gulak asyp, diňläp oturan ekeni. Onuň hiç hili sowady ýok ekeni. Emma welin, akylllygy, parasatlylygy üçin oba adamlary onuň çyn adyny tutman, oňa “Dana” diýer ekenler. Ol tirsegine daýanaga-da

–Eý, inim! Miweli agajyň şahasy aşak bolýandyr. Ulumsy we öwünjeň bolsaň basym gözden düşersiň. Bilmeýän zadyň entek gaty köpdür – diýip, dostlarça maslahat beripdir.

Talyp ýene öwünip-öwünip, asla gep-söz alyşara pursat bermändir. Muny çydam edip oturyp bilmedik dana ornundan galyp:

–Hany, “bilimli” ýigit! Atyňa atlan-da, düş yzyna! – diýipdir.

Bular bir kiçijik ýodadan atlaryny sürüp gidipdirler. Birdenkä bir ganjyga duş gelipdirler. Ganjyk bolsa uklap ýatan. Emma onuň garnyndaky güjüjekler bu iki atla bakan üýrmäge başlapdyrlar.

Talyp bilen Dana gidiberyärler. Bularyň öňlerinden bir gülläp oturan agaç çykýar. Ol agaçada bir topar guşlar bolup, şeýle bir saýramaga başlaýarlar. Hatda

guşlaryň sesi bularyň gulagyna edil ýag ýany bolup ýokýar.

Ýöne saýrap-saýrap, guşlar bir tezege gonup oturyberýärler.

Ýolagçylaryň öňünden geçip gidip barýan bir owadan gelin çykýar. Dana muny görüp:

–Hany, ikimiz şu gelniň yzyndan ýeteli! Seret, gelniň ýeňsesinden ýüzi görünyä-le! Özem biçak owadan gelin ekeni-diýip, atyny gamçylap, gaty-gaty sürüp başlapdyr. Talyp hem ondan galmandyr. Atlylar gaty ýöreseler-de, ylgasalar-da gelniň yzyndan ýetip bilmändirler.

Talyp bilen Dana başga bir ýola düşüp ugra-berýärler. Bir görseler, äpet uly aždarha ýöräp gelýärmiş. Ol bir guýynyň başynda duruberyär. Soň edil guýynyň kyblasyndaky äpet çynaryň üstüne çykypdyr. Bular şol güjümiň aşagyna atlaryny daňanlar. Soň guýynyň agzyna baryp, aşak seretseler, onuň içinde-de bir aždarha ýatan ekeni. Dana bilen Talyp ol aždarhadan gorkupdyrlar, atlaryny çözmäge barsalar, bir syçan atlarynyň tanapynyň ýarsyny kertipdir.

Bular atlanyp gidiberýärler, gidiberýärler. Ep-esli yörelenindeň soň Dana:

–Ho-o-ol, garryny görýärmiň?–diýip, Talypdan sorapdyr. Ol:

–Hawa, görýärin–diýipdir. Dana:

–Görýän bolsaň şonuň hereketlerine üns ber-diýipdir.

Talyp seretse, garry baba bir haltany arkalap barýan ekeni.

Dana bolsa:

–Bar, şol garrynyň haltasyny göteriş!–diýip, talyba ýüz tutupdyr.

Ilki-ilkiler garry oňa haltasyny bermejek bolupdyr. Soňra:

–Alsaň al welin, ýöne muny göterip biläýseň ýagşy-da!–diýip, haltasyny beripdir.

Talyp haltany näçe göterjek bolsa-da bolmandyr. Özi we aty gara der bolupdyr, aty kem-kemden batgalyga çümüp ugrapdyr. Soň ol haltany ýene garra gaýdyp beripdir.

Syýahatçylar gidiberyärler, gidiberyärler. Bularyň öňlerinden bir gülli ýorunjalyk çykýar. Onuň ortasynda bir at daňylgy duran. Otuň bol ýerinde durandygyna garamazdan, at örän arryk ekeni. Hatda onuň kezesinden torba asybermeli bolan ekeni. Ol atyň gaýra tarapyndaky boş atyzda bolsa ýene bir at daňylgy duranmyş. Onuň daňylgy duran ýerinde diş synçgar ýaly ýekeje-de çöp ýok eken. Emma atyň semizligi welin, göreniň aklyny haýran edýän ekeni.

Talyp bilen Dana atlaryny sürüp gidiberyärler. Bular bir depä çykyp, şol ýerde az-kem dynç alýarlar. Bir görseler, bularyň gapdalynda bir adam odun ýygyp ýören ekeni. Ol ýüpe odunyny çykgynlaýar. Soň çekip görýär-de arkasyna alyp, göterip gidiberjek bolýar. Emma oduny yerindenem gozgap bilmeýär. Ol adam, gaýtam, ýene-de köp odun çykgynlamaga başlaýar. Talyp muny görüp:

–Bul-a bir samsyk garry eken-ow, özi öňki çykgynlanyny göterip bilenok, gaýtam, ýene çykgynlan

odunynyň üstüne odun goýýar-a!–diýip, geň galyjylyk bilen Dana ýüz tutupdyr.

Dana bolsa:

–Eý, Talyp, Talyp! Sen diňe bir salkynlyk gezenjimizde görenleriňe haýran galýarsyň-ow. Ýalançyda geň-enaýy zatlar juda köp. Yöne şolara akyl ýetirmekligi başarmak gerek. Ylymly adam gören zadyna derrew baha berýändir – diýipdir.

Dana ýolda görülen zatlaryň manysyny talypdan sorapdyr. Emma ol bilmändir. Soňra Dana:

–Ine, gördüňmi?! Seniň öwünmekligiň biderek ekeni. Iň ökde ylymlynyň-da bilmeýän zatlary köp bolýar. Men saňa gören zatlarymyzyň manysyny düşündireýin. Gulak as. Ýaňky üýren güjükler bolsa ahyrzamanyň bala-çagalarydyr. Sebäbi zamana ahyr bolanynda atadan öň ogul, eneden öň gyz geplärmiş.

Saýrak guşlar ýadyňda gerek?! Olar şu döwrüň işan-mollalarydyr. Olaryň özleri gowy-gowy gürleýärler. Hakykatynda bolsa, aýdýan zatlarynyň tersine hereket edýärler, bet işlerden ýyrak durmaýarlar.

Gidip barýan owadan aýal bolsa, ötüp barýan dünýädir. Dünýä ýetjek bolup, näçe çalt ýöreseň-de, ylgasaň-da ol yetdirmеýär. Owadan aýala aşyk bolnuşy ýaly, dünýäde aşyk bolanyň galýar.

Guýynyň agzyndaky aždarma näme?! Ol Ezraýyl perişdedir. Onuň düýbündäki aždarma bolsa mazar-dyr. Tanapy kertýän syçan-da ömri paýawlap barýan adamdyr.

Sen ýaňy garrynyň haltasyny göterip bilmediň. Eger-de sen “Bismilla!” diýip, gaba ýapyşan bolanynda, onda tiz götererdiň. Halta – garrynyň eden günäleri

ahyry. Gülli ýorunjanyň içinde daňylgy at bolsa husyt, baý we gysganç adam bolmaly. Takyr ýerde daňlan semiz at hem eli açyk, sahy adamdyr.

Talyp geň galyp:

–Be-e, men asyl düşünmeýän ekenim. Medresedäki durmuşymyzdan başga-da durmuş bar eken-ow – diýipdir. Dana:

–Hawa, indi sözüme gulak sal–diýip, gürrüňiň yzyny dowam etdiripdir:–Ýüpüň üstünde odun goýup, çekip bilmezlik hem eden günäleriňi köpeltmek. Odun ýygýan garry günä üstüne günä edipdir. Ýöne eden günälerine toba etmändir. Hak iş edip, eden günälerini ýuwmakçy bolmandyr. Indi baryna düşünen bolsaň gerek? – diýip, Dana sözünü tamamlapdyr.

Talyp beren degerli maslahatlary üçin Dana minnetdarlyk bildirip:

–Eý, Dana! Köp sag bol. Men bıçak gaty giden ekenim. Men medresede berlen sapaklary diňe ýat beklemek bilen çäklenen ekenim, ylmyň aňyrsyna ýetdim diýip ýören ekenim. Alan ylmyň barada oýlanmagy, ondan many ýygmagy asla unudan ekenim. Meniň heniz bilmeýän zatlarym bolsa örän köp ekeni. Küpür geplänim üçin sizden men ötünç soráýaryn – diýipdir.

Sorag we ýumuşlar

1. Talyp näme diýip öwünýär?
2. Dana oňa nähili maslahat berýär?
3. Ýolagçylar nähili wakalara duş gelýärler?
4. Her bir wakanyň çözgüdini depderiňize göçüriň. Mysal üçin, “Owadan aýal” – “dünýä”, “Arryk at-husyt, gysganç adam” we ş.m.

ÝAGŞYLYK ETSEŇEM ÖZÜŇE EDERSIŇ, ÝAMANLYK ETSEŇEM

Bir aýal bir dana (akyldar, bilgiç) adamyň ýanyna baryp:

–Birine biri ýagşylyk etse nähili bolýar?–diýip sorapdyr.

Onda dana:

–Özüne etdigi bolýar–diýip, jogap beripdir.

Aýal ýene-de:

–Birine biri ýamanlyk etse nähili bolýar?–diýip sorapdyr.

Onda-da Dana:

–Özüne etdigi bolýar–diýip, jogap beripdir.

Aýal içinden “Iki soragyma-da “Özüne etdigi bolýar” diýip, jogap berdi. Şu aýdýanlary beri dogrumyka?! Gel, men birine ýamanlyk edip göreýin. Ol nädip özüme dolanyp gelerkä” diýip oýlanypdyr.

Giç öýlänler ýaňky aýalyň öýüne “Huw-hak!” diýip, bir horja diwana gelyär. Aýal bir çörege awy (zäher) çalyp, ony bildirmän diwananyň eline tutdurypdyr.

–Balam, bereket tap!–diýip, alkyş baryny aýdyp, diwana öz ýoluna rowana bolýar. Diwana azaşýar. Il-ulusdan daşlaşýar. Halys ysgyndan düşen diwana bir kerwene sataşýar. Azyk-suwlugyny gutaran kerwen bolsa açlykdan ýaňa surnugyp gelyän ekeni. Kerwenbaşy diwanany talaýar, diwanaçylyk edip alan nanlarynyň baryny elinden alýar. Soň olar nanlary özaralarynda bölüşýärler. Awy çalnan çörek bolsa kerwenbaşy bilen onuň ogluna ýetipdir. Olar çöregi

iýen batlaryna, duran ýerlerinden butnaman gatyp galypdyrlar. Bu ölenler bolsa çöregе awy çalan aýalyň äri bilen ogly ekeni.

Bu habar patyşanyň gulagyna ilýär. Ol söwdagärlerden sorag etmäge başlaýar. Söwdagärler bolsa gelýärkäler iýer-içer ýaly zatlaryny tükedendiklerini, halys surnugandyklaryny, açlyga çydap bilmän bir diwanany talandyklaryny, ondan alnan çöregi iýip, kerwenbaşy bilen onuň oglunyň ölendigini aýdýarlar.

Patyşa diwanany tapdyryp, şol çöregi nireden alandygyny soraýar. Diwana awy çalnan çöregi alan öýüni tapyp berýär. Patyşa aýaldan näme üçin awy çalnan çöregi berendiginiň sebäbini soraýar. Aýal hem dana adamyň “Ýagşylyk etseňem özüňe edersiň, ýamanlyk etseňem” diýen sözleriniň dogrudygyna göz ýetiripdir.

Iliň aýtmagyna görä “Kişä gör gazma, özüň düşersiň” diýleni şondan galypdyr.

Sorag we ýumuşlar

1. Aýal kimiň ýanyna baryp maslahat soraýar?
2. Diwana berlen çörek nämäni subut edýär?
3. Şu ertekiniň soňundaky nakylyň haýsy türkmen nakyllaryna ugurdaş gelýändigini aýdyň we olary depderiňize ýazyň.

KÜLBASAR

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadym zamanlarda Ýazgeldi aga diýen bir adam bar eken. Onuň üç

ogly bar eken. Oglanlarynyň iň ulusyna Gülbasar, ortanjysyna Gümbasar, iň kiçisine bolsa Külbasar diýer ekenler. Ol adamyň bir düýesinden başga zady ýok ekeni. Hut ýetme-ýykylma garyp bolupdyrlar. Ýazgeldi aga düýesi bilen bazarda sogan satar ekeni. Şondan gola düşenje puly bilen üç ogluny ekläp, kemala getiripdir. Işi-pişesi sogan ýetişdirmek, satmak bolany üçin oba adamlary oňa “Ýazgeldi sogançy” diýip at goýupdyrlar.

Aradan telim ýyllaryň tirkeş gurap geçmegi bilen Ýazgeldi sogançy garrap, halys tapdan düşüpdür. Ol ölmeziniň öň ýanynda üç ogluny-da ýanyna çagyryp:

–Ogullarym, men sizden nägile däl. Ataňzyň, bir aýdanyny ikilenç gaýtalatdyrman ýerine ýetirip geldiňiz, diýenimden çykmadyňyz. Indi menem garradym. Arman, şu garyplyk zerarly öz atalyk parzymdan biri sizi öýlendirip bilmedim, her haýsyňyza aýry-aýry öý tutup berebilmedim. Indi öz ýazgydyňyzy özüňiz çözer ýörersiňiz-de. Ýöne, meniň size bir sargydym bar. Şu düýe men ölenimden soň ölse, onuň jesedini her haýsyňyz bir gije garawullap saklaň. Sebäbi şu düýe dördümizem ekledi, hor etmedi. Onuň bilen köp-köp ýük çekdiňiz. Üç günden soň edil adam ýaly edip jaýlaň! – diýip, janyndan syzdyryp, öwüt beripdir. Ogullary atasynyň nesihatyna razy bolupdyrlar.

Ýazgeldi aga garrap, ölüp gidipdir. Aradan bir ýyl geçip geçmänkä, hälki düýe hem batgada aýagy taýyp, ýyklyp ölüpdür. Düýäniň jesedini birinji gije iň uly ogly Gülbasar garawullap saklapdyr. Gijäniň ýary bolubereninde şemal şuwlap, dumly-duşdan uly

aždarha gelipdir. Ol düýäniň maslygynyň azrak ýerini ýuwdupdyr.

Ikinji güni ortanjy ogly Gümbar garawulçylyk edipdir. Öňki aždarha gelip, düýäniň maslygynyň ýarysyny ýalmap-ýuwdupdir.

Iň soňki gije Külbasaryň gezegi ekeni. Ol gündiz ukysyny alypdyr, soňam gylyjyny çarhlap, kemsiz taýýarlap goýupdyr. Ýarygije bolubereninde turupdyr bir ullakan harasat, ýer-gök titräp, lertzana gelipdir. Ýerden göge, gökden ýere gum sowrulyp, hiç zat görünmändir. Şol halatda-da hälki uly gara aždarha gelip, jesede ýakynlaşypdyr. Şol wagt Külbasar gizlenip ýatan ýerinden turup, gylyjyny kese tutup, ajdarha tarap kem-kemden ýakyn baryberipdir. Aždarha ony derrew demine tartypdyr. Kese tutulan kesgir gylyç gara aždarhany iki bölüp taşlapdyr. Aždarhanyň gyrmyzy gany ýap-ýap bolup akyp durupdyr. Ertesi güni bu waka bar ýere ýaýrapdyr.

Külbasaryň ölen düýesinden galan bir torum bar ekeni. Ony ýaýlada bakyp ýörkä güýçli tüweleý turup, özi bilen äkidipdir. Külbasar agalarynyň garşylyk görkezmeklerine garaman, torumyny yzarlap gidipdir. On gün gije-gündiz ýatman ýol ýöräp, azap baryny çekip, ahyr bir köşgüň üstünden barypdyr.

Otagyň kybla burçuna seretse, ynha üç gyz kese bakyp otyrmyşlar. Olaryň üstlerindäki mahmal, sowsanydyr lagl-merjenler, altyn-jowahyrlar bilen bezelip, öwüşgin atmaga başlapdyrlar. Ene mährinden ir galan, ömürboýy garyplyk bilen güzeran bolan bu oglan beýle zatlary hatda düýşünde-de görmän ekeni.

Gyzlaryň birisi Külbasara garanda tamyň içi öňkü-den-de on esse ýagtylyp gidipdir.

Jadygöý kempir Külbasara iýer-içer ýaly köp zatlar getiripdir. Bir haýukdan soň Külbasar:

–Bu ýerler kimiňki bolmaly?–diýip, Jadygöýden sorapdyr.

Onda kempir:

–Bu ýerlere Gara Peleň atly döwüň mesgeni diýerler. Älem-jahanda şondan batyr, şondan güýçli döw ýok. Gara Peleň häzir ýok. Nökerleri bilen awa çykdy–diýipdir. Oglan arkaýynlaşyp, ýatyp dynjyny alypdyr.

Aradan köp wagt geçmänkä oturan otagy sandyrap başlapdyr. Öýdäki asylgy duran zatlar iki tarapa yranypdyr. Ullakan köşk birden zarňyldap ses etmäge durupdyr. Külbasar syçrap ýerinden galypdyr.

Oglan gyzlar bilen dilleşip, derrew jadygöý kempiri öldüripdirler. Bişirilen nahara bolsa awy gatypdyrlar. Emma kempir birden direläge-de:

–Häzir siziň dördüňizem tike-tike ederin-diýip, olaryň üstüne sürünipdir. Gyzlaryň biri öz ýoldaşyna:

–Şu otagyň aňyrsyndaky jaýda dürli ýaraglar bardyr. Şondan baş sanysyny äkel!–diýipdir. Jadygöý Külbasar bilen ýakalaşmaga başlapdyr. Gyzlaryň üçüsi ellerine ýarag alyp, kempire topulypdyrlar. Kempir pursaty elden bermän, oglany aşagyna basyp, mynjyratmaga başlapdyr. Şonda aglap oturan gyz gelip, jadygöýüň edil ýagyrnysyndan ýüzi jöwherlenen gylyjy diräpdir. Ýaňky kempir awysyna çydap bilmän “Wah!” diýip, oglanyň üstünden beýläk agyp düşüpdir. Gyzlar

Külbasary bir ölümden halas edipdirler. Dört adam dört ýerden gylyçlap, jadygöýüň iň iri bölegini dary ýaly edipdirler.

Bir zamandan bir topar adamlary ýesir edip alyp gaýdan Gara Peleň öz nökerleri bilen içeri giripdir. Ol otaglara aýlanmaga durupdyr. Şol barşyna-da birden Külbasara gözi düşüpdür. Döw ony iýmek üçin topulypdyr. Gyzlar oglana kömege gelipdirler. Ol hem derrew Döwüň aýagyna gylyç urupdyr. Döw dag ýykylan ýaly bolup gaýdypdyr, onuň zarbyna äpet uly köşk hem sandyrapdyr. Gara Peleň bularyň üstüne kellesi bilen süýşüp ugrapdyr. Emma Külbasar bilen gyzlaram işi haýal etmändirler. Olar ýa öleli, ýa-da ýeňeli diýip, togalanyp gelyän kelle şeýle bir hüjüm edipdirler welin, gylyçlar bir gezek süňke de-gende ýalyn çabyrap, tas köşk ot aljak bolup duran ekeni.

Az salym söweşenlerinden soň, olar kelläni edil paçak dogran ýaly edipdirler. Ortanjy gyz gylyjy bilen bir salanda nökerlerden ikisini öldüripdir. Gara Peleňden aýrylan nökerleriň uzak söweşmäge gurby çatmandyr. Olar masgara bolup ýeňlipdirler.

Külbasar bilen gyzlar öz eden işlerinden gaty şatlanypdyrlar. Bular köşgüň otaglaryna aýlanyp ugrapdyrlar. Görseler, beýleki otaglarda-da getirilip goýlan ýesirler az däl ekeni. Külbasar olara jadygöý kempiriň, Gara Peleňiň hem-de onuň nökerleriniň ýer bilen ýegsan edilendigini, zalymlardan ömürlük dynylandygyny aýdypdyr. Ähli ýesirler begenipdir we azatlyga çykypdyr.

Gara Peleňiň ýesir edip äkelen adamlaryndan ikisi awy salnan nahardan bilmän iýip goýup, ölüp galan ekeni. Külbasar derrew ol naharlary uly çukur gazdyryp, şoňa gapgardypdyr.

Ýesirler ýerli-ýerden dil açyp:

–Gara Peleň biziň obamyzy talady. Köpümizi gyrdy. Mallarymyzy soýup, gallalarymyzy gatyra ýükledip, köşke çekdi. Bu aýylganç hadysalardan sen bizi dyndardyň, ýaş ýigit! Biz ömrümüz ötyňça saňa hyzmatkär durmaga taýyndyrys! Özüňiň hem ömrüň uzak bolsun, ýamanlyk garasyny görmäsiňdä!–diýipdirler.

Weýil diýen adam bolsa:

–Ömrüm ötyňça seniň gullugyňda bolayyn!–diýipdir.

Külbasar bolsa şat bolup:

–Agzybir boluň, birek-birege rehimli boluň, kömek beriň. Indi size ýow sekip, ýagy darap bilmez!–diýipdir.

Howply duşmandan halas bolan adamlar begenjinden Külbasara kân-kân zatlar beripdirler. Oglan almajak bolsa-da, olar ony almaga mejbur edipdirler. Ýesirler Külbasar hem-de gyzlar bilen hoşlaşyp, öýli-öýlerine gaýdypdyrlar.

Külbasar ýanyndaky üç gyza ýüzlenip:

–Sizem halas bolduňyz. Indi ata-eneleriňiziň–ýanyna gidip bilersiňiz – diýipdir.

Şonda hälki aglamaga duran ortanjy gyz:

–Eý, merdana oglan! Sen bizi zalym we ganhor Gara Peleňiň elinden gutardyň. Biziň üçümüzden birimizi saýlap, özüňe gelin edinip al. Galan ikimizem seniň hyzmatyňda bolaly!–diýip, çalaja ýylgyrypdyr.

Oglan ol gyzy özüne gelin edinmekçidigini duýdurypdyr. Galan iki gyzy-da agalaryna niýetläp alyp gaýdypdyr. Bular köşkten özlerine gerek zatlardan şaýlaryny tutup, gatyrlara ýükläp, “Niredesiň Külbasaryň ata mekany?” – diýip gaýdyberipdirler. On gije-gündizlik ýoly iki günde geçip, Külbasar uly abraý bilen agalarynyň ýanyna gelipdir.

Külbasar öýüne gelse, uly agasy Gülbasar açlykdan ölüp giden ekeni. Oglan kän zamanlar gamgyn bolup oturypdyr. Ortanjy agasy Gümbasar igläp-horlanyp ölmäge az galypdyr. Öýde-de iýer-içer ýaly hiç zat ýokmuş. Külbasar Akmaýanyň süýdünü tapdyryp getirip, uly agasy jaýlanan mazaryň, üstüne sepipdir. Asgyryp-asgyryp agasy ýerinden turupdyr. Şol günü Külbasar uly ili ýygnap toý beripdir. Onuň toýuny eşiden adamlar, oglanyň iş bitirip gelendigine şatlanyp toýa gatanç üçin owlak, guzy, goýun, geçi getirip başlapdyrlar. Onýança-da ýesirlikden getirilen zat köp bolupdyr. Ony görüp duran Külbasar märekäniň öňüne geçip:

–Ahow, jemagat! Sizden ýekeje haýyşym bar: Meni sylanyňyz üçin köp sag boluň, hemmäňizi taňry ýalkasyn. Il aç oturyp, men bu zatlary duluma bassam gelşigi bolmaz. Menem il, ýagny siz bilen adam. Siziň gamgyn gününüzde menem gamgyn, her bir şatlygyňyza menem şärik. Şonuň üçin şu getirelen zatlary hemmelere deňje ýeter ýaly edip, ile paýlaň. Ýetim-ýesir bolsa köprükden beriň. Ýene bir aýtjak zadym: Bulary ýeke özüm duluma bassam, meniňem gylygym üýtgäp gider. Goý, indiden beýläk menem siz ýaly zähmet çekip gazanaýyn diýipdir.

Halk dumly-duşdan baş atyp, Külbasaryň aýdanlaryny makullapdyr.

Külbasar şol gije gyzlaryň erk-isleglerini nazarda tutup, agalaryna nika gyýdyrypdyr. Soňra-da olaryň her haýsyna bir ak öý dikdirip beripdir.

Bu wakadan kän wagt geçmänkä, halk Külbasary özüne patyşa saýlapdyr. Şeýlelik-de, Gülbasar, Gumbasar we Külbasar hem-de olaryň aýallary uzak-uzak ýyllar agzybir we şadyýan ýaşapdyrlar.

Soraglar

- 1.Ýazgeldi aga nähili güzeran dolandyryan ekeni?
- 2.Ol oganlaryna nähili maslahat berýär?
- 3.Külbasaryň ilkinji edermenligi nämeden başlanýar?
- 4.Halkyň ony özüne patyşa edip saýlamagyna nämeler sebäp bolýar?

MATALLAR

Gök köýnege goza (pagta) ýaýdym.

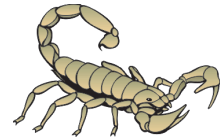
Bir bölek petir,
Äleme ýeter.

“Gel” diýsem gelmeýär,
“Gelme” diýsem gelýär.

Bir atym bar ajapgyna,
Guýrugy bar gaýçy ýaly.
Häli gelse görersiňiz.
Güle-güle ölersiňiz.

Özi birdir,
Gulagy dörtdür.

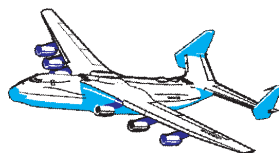

Gatlak-gatlak gatlama,
Gatlamadan artlama.

Gat-gat donly,
Garyş boýly.

Guş dälidir, ganaty bar.
Owadanja durky bar.
Uçsa laçyn ýetip bilmez,
Ýadamaz, zor kuwwaty bar.

Sorag we ýumuşlar

1. Matallaryň jogabyňy tapyň.
2. Olaryň daş görnüşlerine, belgilerine garap, nähili tapan-dygyňyzy gürrüň edip beriň.
3. Bulardan başga-da ýene nähili matallary bilýärsiňiz?

Berdi KERBABAÝEW

KIM BILMEŞEK

– Sim içinden sessiz uçar,
Her bir öýe girip geçer.
Garaňkyny ýagtyldyp ol
Gymmat baha nurun seçer.
– Ol nämekä? Ol nämekä?
Kim bilmeşek? Kim bilmeşek?

– Endam-jany polatdan,
Edermen ol kân atdan.
Yzyndaky dişleri
Ýeri ýumşadýar etden.

– Ol nämekä? Ol nämekä?
Kim bilmeşek? Kim bilmeşek?

– Al asmana ulaşýar,
Bulutlara garyşýar.
Garnynda ýük göterip
Dagdan, deňizden aşýar.

– Ol nämekä? Ol nämekä?
Kim bilmeşek? Kim bilmeşek?

– Gül şiresin daşarlar,
Öýlerine üýşerler.
Dynman süýji öndürüp,
Güňleç güjjüldeşerler.

– Ol nämekä? Ol nämekä?
Kim bilmeşek? Kim bilmeşek?

Sorag we ýumuşlar

1. Tapmaçalaryň jogabyny ýoldaşlaryňyz bilen oýlanşyp tapyň.
2. Olary tapmaga size näme kömek etdi?
3. Bulardan başga nähili tapmaçalary bilýärsiňiz?

Hojageldi NURMYRADOW

TAPMAÇALAR

1. Ak kagyzyň üstünde,
Emr edip islän zada.
Hem janyn edip pida,
Hökmün ýöredip biler.

(galam)

2. Bulut gelip, dür seçer,
Gün ýylgyryp, nur saçar.
Ýer mahmala bürenip
Dürli gülden don biçer.

(bahar)

3. Bar haýwandan boýny uzyn,
Ýaprak çirter gyşyn-ýazyn.
Afrikadan bäri gelmez.
Biziň çölde ýaşap bilmez.

(žiraf)

4. Polatdandyr ýollary,
Söker gider çölleri.
Ýel ýaly bady bardyr.
Dört harpdan ady bardyr.

(otly)

Soraglar

1. Birinji tapmaçada haýsy ýazuw esbasy barada gürrüň edilýär? Siz şol zadyň haýsy alamatlaryna üns berdiňiz? Beýlekilerinde nähili alamatlar bar?

2. Janly-jandarlar, haýwanlar hakynda ýene nähili tapmaçalary bilýärsiňiz? Ösümlükler, geýmim-gejimler, şaý-sepler hakynda-nä?

NAKYLLAR

Ene ýurduň – altyn sallançagyň.

Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar,
Ýurdundan aýrylan ölünçä aglar.

Müsürde şa bolandan,
Öz ýurduňda geda bol!

Iliňden aýrylynçaň, janyňdan aýryl!

Il başyna düşen iş –
Är başyna düşdügi.
Halka söýenseň, bolarsyň,
Halkdan çyksaň, solarsyň.

Zähmet – bagt getirer

Altyn otda,
Adam zähmetde synalar.
Ýaltaçylyk-başa bela getirer.
Dere batan, rahata batar.

Edebiň – bezeg-zynatyň

Sadalyk – ynsan bezegi.
Kalby pägiň, ýüzi ýagty.
Az bolsun, uz bolsun.
Hormat eden, sylag görer.
Edep bazarda satylmaz.
Özi ýüzsüziň sözi duzsuz.

Alym bolsaň, älem seniňki

Ylym – akyl çyrasy.
Bilegi zor birini ýykar,

Bilimi zor müňüni ýykar.
Bilimden artyk baýlyk ýok.
Ylmy ýoguň gözi ýumuk.
Gün şöhlesi bilen eziz,
Adam – bilimi bilen.

Göwün göwünden suw ißer

Dostsuz başym – duzsuz aşym.

Gün – howany ýyladar,
Dostluk – ýüregi.

Ýalňyz atyň çaňy çykamaz,
Çaňy çyksa-da daňky (şöhraty) çykamaz.

Agzybirlik – döwlet (baýlyk),
Ýalňyzlyk – külpet (görgi).
Dost sözüni taşlama,
Taşlap başyn kaşlama!

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Sanawaçlarda çagalaryň bilesigelijiligini ýüze çykarmak, oý-pikirini ösdürmek üçin nähili usullardan peýdalanylypdyr? Häzirki döwürde sanawaçlar, aýdymlyar kimler tarapyndan döredilýär? Öz bilýän sanawaçlaryňyzy, aýdymlaryňyzy ýatdan aýdyp beriň.

2. Siz tapmaçalar arkaly zatlary nädip tanaýarsyňyz? Tapmaça diýen söze nähili düşüňärsiňiz? Öz bilýän tapmaçalaryňyzy aýdyp beriň.

3. Matal bilen tapmaçanyň arasynda nähili tapawut bar?
Sen nähili matal bilýärsiň? Ony ýatdan aýdyp ber.

4. Bölümdäki ertekileriň haýsylary göwnüňe ýarady? Özünüz
öň nähili ertekileri okapdyňyz? Multfilm edilip taýýarlanylýan
haýsy ertekleri bilýärsiňiz?

WATANYMYZYŇ GEÇMIŞINDEN

Dörtguly BALAKAÝEW

KITAP–AKYL ÇEŞMESI

Agşamlyk naharyň iýlenine heniz ýarym sagadam bolanokdy. Birden gapy kakyldy. Men derrew ýerimden turup baryp, gapyny açyp: “Giriň!” diýip, yşarat etdim.

Iki adam salam berdi-de içeri girdi. Olaryň biri:
–Seýtbaý taryhçynyň öýümi şu?–diýdi.

Kakam “hawa” diýip, howsalaly ýagdaýda jogap berdi.

Onýança ikinji asudalyk bilen:

–Gaty gowy. Biz ýalňyşman ekenimiz. Ozaly bilen men sizi özümüz bilen tanyşdyraýyn. Biz GPU-yň adamlary, ýagny Döwlet howpsuzlyk uprawleniýesinden gaýtdyk– diýdi-de jaýyň içlerine bir laý göz gezdirdi. Kakam sowukganlylyk bilen:

–Bolubilýär, oglanlar! Töre geçiň, dyz epiň. Myh-mandarlyk edeli. Sebäp bilen gelen ekeniňiz–diýip, olaryň ikisine-de oturar ýaly ýer görkezdi.

Olar diňe çöregiň duzuny datdylar-da bize gulluk wezipesi baradaky şahadatnamalaryny görkezip, ýene jübüsine saldylar. Ondan soň:

–Seýtbaý aga! Biz ýörite tabşyryk bilen geldik. Siz mollaçylyk edýän bolmaly. Halkyň nadanlygyndan peýda-lanyp, olary aldap, öz baýlygyňyzy artdyryň bolmaly. Bu barada bizde maglumat bar. Sizi tussag etmäge geldik-diýdiler-de, sen-men ýok, derrew ka-

kamyň elini arkasyna gaňryp bagladylar-da, ony öňüne salyp, alyp gitdiler.

Ertesi hem 4–5 adam gelip, öýümüzü dökdi. Olar arap harpynda ýazylan kitap gözlediler. Ýene tapman gitdiler.

Aradan iki aý geçdi. “Maglumatlar tassyk bolmady” diýen pikire eýerip, ýene kakamy boşatdylar. Şol döwürlerde ejemiň göz ýaşlary hiç kepemezdi. Altýaşlyja Döwletmyrat “Eje, kakam nirä gitdi?” – diýip, häli-şindi ejemden soraýardy. Biz welin nämäniň näme ekenligine kän bir düşünip baramyzokdyk. Bir maşgaladaky ýedi janyň hemmesi-de bu bolup duran wakanyň sebäbine anyk göz ýetirip bilmän, ony kimde bolsa birinden sorap anyklamaga çekinip, gorkup gezerdik. Hawa, gorkulyp ýaşalsa, şondan erbedi bolmaz ekeni.

Eýsem, kakamyň, näme ýazygy bolupdyr? Ol Buharada medresede okapdyr. Ony tamamlap hem oba gelipdir. Heniz öý-işik bolmanka mollaçylyk edipdir. II-günüň toý-ýasyna, märeke-mediwanlaryna gatnaşypdyr. Elinden gelen hyzmatyny gaýgyrmandyr. Emma käbir mollalar ýaly nebsini şaglatmandyr.

Ýurtda syýasy ýagdaýlar özgerip gidip, baý, işan, molla başgaça garaýyşlar emele gelipdir. Onsoň kakam-da ol obadan göçüp, häzirki oturan ýerine, ýagny Köneürgenjiň Jigirdekli obasyna hemişelik gelipdir. Ol bu ýerde öňki kärini taşlap, agaç we demir ussaçylygy, jaý salmak, peç gurmak, daýhançylyk kärlerini özüne kesp edinip alypdyr. Aradan iki-üç ýyl geçensoň ol öýlenipdir. Onsoň biz dünýä inipdiris.

Täze durmuş gurmaga ýardam etmek üçin Aşgabatdan iberlen wekil Bolşewik Berdiýewi atýarlar. Bu işde işan-mollalaryň eli bolaýmasyn diýen pikir bilen obany agdar-düňder edýärler. Kim bir arap harpyndan baş çykarýan bolsa, nahardan soň ýa märekede iki elini göterip töwwir galdyrýan bolsa, olary ätiýaçlyk üçin gabaga alypdyrlar. Şonda kimdir biri meniň kakamyňda adyny beren bolmaly.

Kakam soň hem kyrk ýyllap mugallymçylyk etdi. Özem taryhdan okatdy. Ol Watanymyzyň taryhyny iň gadymy döwürlerden başlap, tä şu gününe çenli baş barmagy ýaly bilýärdi. Özem türkmen, özbek, arap we rus dillerindäki kitaplary okardy. Her gün keminden iki sagat kitap okamasa, özünü oňajsyz, bir ýetmezi bar ýaly duýýardy. Kitap onuň üçin lezzet berýän, kalbyna nur çaýýan, täsin bir zatdy.

Mundan VII–VIII asyr öň mongol goşunlary tarapyndan Buharanyň, Samarkandyň, Hywanyň, Köneürgenjiň we Merwiň (Marynyň) kitaphanalarynyň oda ýandyrylyşy, küle öwrülip, onuň asmana sowrulyşy barada gürrüň bereninde biz gynaňjymyzy daşymyza çykarman durup bilmezdik. Dürli döwürlerde-de aň-bilimiň duşmanlary, halky garaňkyda saklamak isleýänler kitaba hüjüm edip gelipdirler. Emma kitap ýaşamagyny bes etmedi. Gaýtam, kitap bazarlary barha köpeldi. Şeýle bazarlardan biri-de Buhara şäherindäki kitap bazary bolmaly. Onda kitap göçürijiler arap ýazuwyndaky taýýarlan öz önümlerini satýarlar. Dogry, olaryň bahasy şeýle bir gymmat. Elýazma kitaplaryň ýazylyşy, bezelişi we mata bilen sahaplanyşy aklyňy haýran edýär.

Kakam her sapar Buhara gideninde 3–4 kitap satyn alyp gelerdi. Olary bize okap berip, mazmunyny düşündirerdi. Biz uly höwes bilen diňlärdik.

Il kakamyň kitaba bolan yhlasyny, bilim baýlygyny göz önünde tutup, Oňa “Seýtbaý nauk” diýerdi. “Nauk” “Alym” diýilmegini aňladýardy.

Kakam kitaby söýşi ýaly, olary ýazan şahyrdyr ýazyjylary, taryhçylary, alymlary, mahlasý, ylmyň dürli ugurlary boýunça iş salyşýanlary-da gowy görerdi. Her ýylda öýmüze gelip, myhman bolup gidýänler kakam bilen pikir alyşardylar. Dogry, kakam köp ýyl mugallym bolsa-da orden-medal almandy. Onuň beýleki hökümet sylaglary-da ýokdy. Ol şolar ýaly zatlara hantama-da däldi. Şonda-da halk, jemgyýetçilik kakamyň bilimine belent sarpa goýýardy. Bir gezek kakam maňa:

–Oglum, Nursähet! Ine, şu kitaby görýärmiň? Bu Hydyr Derýaýewiň “Ganly penjeden” romany. Roman çykan badyna gadagan edilipdi.

Men birini alyp galypdym. Muny 20 ýyla golaý hiç kime görkezmän gizläp sakladym. Indi awtory aklanyp, türmeden çykyp geleninden soň, muny ýagty jahana çykardym. Gör, aradan telim ýyllar geçse-de, bu täp-täzejedir – diýdi. Soňam: – Kitaby elmydama ýyrtman, eplemän, arassa saklasaň, ol täze çykan ýaly bolup durar – diýdi.

... Redaksiýamyzyň aktiw habarçysy Nursähediň indi özem elliden geçdi. Onuň geçmişi ýatlap beren gyzykly gürrüňlerini diňläp, argynlygym zym uçan ýaly boldy. Men kakasynyň kitap barada aýdanlaryny makulladym-da:

–Şol kitaplar häzirem barmy? Özüň we bala-çagalaryňyz olardan nähili peýdalanýarlar?–diýip soradym.

Nursähet az salym dymdy-da ortadaky destershany bir gapdalda alyp goýdy. Meni bir otaga alyp baragada gürrüňini şol ýerde dowam etdirdi:

–Ynha, şu otag kakamdan bize galan miras, ýagny ýadygärlik. Müňe golaý kitap bar. Kakamyň dogry kesgitleýşi ýaly, hakykatdanam kitap akyl çeşmesi ekeni. Ýöne kitabam edil çaga ýaly. Oňada howandarlyk etmeli. Otag zerur ýylylyk bilen üpjün edilmeli. Her gün ýelejiredilmeli. Syçana, mörmöjege... zaýalatmaly däl. Ýöne mende bir “Erbet” häsiýetem bar: Wagtynda gowşurmaýanlygy, erbet saklaýanlygy sebäpli käbir adamlara kitap beremizok. Biz kitaby edil gözüň göreji ýaly aýawly saklaýarys. Sebäbi kitap mugallymymyz ýaly öwredýär, bizde ýaşaýşa söýgi, geljege bolsa umyt döredýär.

Soraglar

- 1.Nursähediň öýüne gelen iki adam kimler ekeni?
- 2.Näme üçin Nursähediň kakasyny tutup äkidýärler?
- 3.Seýtbaý aga nähili kärler bilen meşgullanypdyr?
- 4.Halk näme üçin Seýtbaý aga uly hormat goýýar?
- 5.Seýtbaý aga we ogly Nursähet kitap barada nämeler diýýär?

Hamytjan HAMYDOW

PÄLWAN HEM ŞAHYR

Mahmudyň Delä sapary hindi halkynyň milli baýramyna gabat gelipdi. Adatça, şeýle pursatlarda

halk seýilleri, her hili tomaşalar, ýaryşlar guralardy. Mahmudyň şäher çetindäki saraýlardan birine düşenini eşiden soltan ony ertir boljak göreşe gatnaşdyrmak we ýaş saraý pälwany bilen göreşmegi towakga edip adam iberipdi. Mahmut ýaş batyryň yzzat-hormatyna şikest ýetirmegi özi üçin uslyp bilmän, bu haýyşy ret edipdi. Öz haýyşynyň kanagatlandyrylmadygyny eşiden soltan gazap atyna münüpdi. Çaparlar bu habary Mahmuda ýetirip, göreşe gatnaşmagy ýalbaryp haýyş etdiler. Onsoň ol razylyk berdi.

Adatça şular ýaly ýaryşlara gatnaşmazdan öň Mahmut beýik kişileriň jaýlanan ýerlerine zyýarata barar ekeni. Şol gije hem şäherdäki gabrystana zyýarat edip ýörse, bir aýal äriň gabryny gujaklap: “Eý, hudaý, iki balam bilen ärimi aldyň. Ertirki gün meýdanda ýalňyz oglumyň goluny belent etgin” diýip, nalaýan ekeni. Mahmut bu aýallyň soltan saraýyndaky pälwanyň enesi ekenligini aňypdyr.

Ertesi gün göreş meýdanynda Mahmut özüni ejiz we emelsiz ýaly edip görkezipdir. Ýaş pälwan iki-üç gezekden soň Mahmudy içinden çylyp göterip urupdyr. Soltan bu ýeňşe begenip uly zyýapat beripdir. Dabaralardan soň häkimiň başlyklyk etmeginde erkana döwlet: ähli hyzmatkärler, myhmanlar pillere münüp tokaýa-awa çykypdyrlar. Jeňňellik ýerlerden gidip barýarkalar birdenkä soltanyň köşgi ornaşdyrylan pil batga batyp galypdyr. Ol köp urunypdyr. Emma pili laýdan çykaryp bilmändirler. Şonda Mahmut hyzmatkärlerine piliň öň aýaklarynyň arasyny köwläp boşatmagy tekliپ edipdirler.

Ol tekliip ýerine ýetirilipdir. Boş ýere ullakan bir agaç töňňesini taşlapdyrlar. Mahmut ana şol töňňäniň üstüne münüp, piliň aýaklarynyň arasyna omzuny goýup, bir zor bilen iki aýagyny batgadan çykarypdyr. Pil özüni raslap, heläkçilikden gutulypdyr.

Hemmeler myhmanyň gudratyna haýran galypdyrlar.

Awdan soň ýene zyýapat başlanypdyr. Gürrüniň arasynda soltan Mahmutdan:

–Düýn meýdandaky ejizlemegiňiz bilen bu günki edermenligiňize nähili düşünse bolar?–diýip sorapdyr.

–Eý, ýokary mertebeli soltan! Bu ýigit bir dul enäniň ýalňyz perzendi. Gelejegi parlak pälwan, ýöne heniz tejribesiz. Men onuň bilen göreşip, maýyp edip, ömrüne zeper ýetirmegi halamadym. Emma siz gazaplananyňyzdan soň göreş tutmaga razyçylyk beripdim–diýip, ol jogap beripdir.

Soltan:

–Diläň, dilegiňizi, onda-da näme islegiňiz bar bolsa hökman ýerine ýetireýin – diýipdir.

Mahmut şeýle diýipdir:

– Maňa hiç zat gerek däl. Siziň zyndanlaryňyzda 200-den artyk ýurtdaşlarym ýesirlikde saklanýar. Şolary azat edäýseňiz, watanyma özüm bilen alyp gidäýsem, maňa bes.

Soltan batyra at-ulag, serpaýlar beripdir we ýesirleri jebirden dyndarypdyr, Mahmut ildeşleri bilen Horezme garap ýola düşüpdür.

Meşhur filosof alym, ynsanperwer şahyr pälwan Mahmut Purýorwaliý 1247-nji ýylda Hywanyň golaýyndaky possun tikýän maşgalada eneden doglan. Ol

Köneürgenç we Hywa medreselerinde okap, bilim aldy, dürli ylymlary eýeläp almak bilen birlikde bedenterbiýe bilen yzygider meşgullandy. Milli göreş kadalaryny öwrendi. Ýigitlik çaglaryndan başlap, arkasy ýere degmedik batyr, näzik duýguly şahyr hökmünde şöhrat gazandy. Ol Gündogaryň ähli ýurtlarynda diýen ýaly bolup, ýaryşlara gatnaşdy, ähli saparlary şowly geçdi, özüne berlen sylag-serpaýlary, baýraklary, zatlary dulbiçärelere bölüşdirip berip, özi kesbi-possun tikmek bilen gün geçiripdir. Pälwan Mahmut 1325-nji ýylda dogduk mekanynda aradan çykypdyr.

Dost-ýarlary onuň gabrynyň üstüne üýtgeşik edip gümmez saldyrýarlar. Häzir bu mawzoleý halk senetçilik sungatynyň ajaýyp ýadygärligi hökmünde döwlet tarapyndan goralyp saklanýar.

Soraglar

1. Mahmut göreş tutmazyndan öň nirä zyýarata barýar? Ol gabrystanda kimi görýär?
2. Göreşde Mahmut näme üçin ýaş batyrdan ýeňildi?
3. Soltandan pälwan Mahmut nämäni haýyş etdi?
4. Pälwan Mahmudyň mawzoleýi nirede ýerleşen? Siz ony zyýarat edipmidiniňiz?

PÄLWAN MAHMUDYŇ HIKMETLERINDEN

Gorkaklardan heý bir çykypmydy mert?

Haýyrsyz adamdan lolynyň iti ýagşy.

Namart it ýalydyr, mert bir derýa,

Derýa it deminden hapa bolmaz.

Ýaman bilen ülpet bolma, ýör ýyrak,
Ýolňa däne seçip, gurar ol duzak.

Sorag we ýumuşlar

1. Hikmetleriň manysyny gürrüň beriň we olary ýatlaň.
2. Şahyr gorkaklar hakynda näme diýýär? Mertler hakynda-nä?
3. Mertlik we gorkaklyk hakyndaky nakyllardan tapyp, depderiňize ýazyň.

Gazakbaý ÝOLLYÝEW

NURYNÝŇ ÝAŞLYGY

(“Eý, andalyby – şeyda!..” romanyndan)

Nury heniz ýedi ýaşlaryndaka şeýle bir waka bolýar. Bir gezek Seýit ussa dagy goňşy obadaky myhmanly toýa on-ýigrimi atly gidermenine tutýarlar.

Toýuň at çapyşykly, göreşli, ilaýta-da bagşylydygyny eşiden kiçijik Nury hem kakasyna: “Meni-de äkidersiň!” diýip, beladan bek ýapyşýar.

–Äý, goýsaň-aý! Men seni indi ýat obaň içinde yzyna tirkäýin ýöreýinmi?! Öz obamyz bolsa-da elhal!– diýip, Seýit ussa göwnemeyär.

Oglanjygam gaty erjel, eger-eger sözünden dänlerli däl diýýä, onda-da, toýa barýanlar onuň gepini alga almandyrlar, gaýtam, özleri bilen özleri: “Naskädiňi aldyňmy-ha?!”, “Possunyň hem agyr ýük bolmaz, how:” diýşip, ýol şaýlaryny tutup, atly-atyna münüp. “Niredesiň ýomudyň myhmanly toýy?” diýşip, ýola düşüp ýorgalaberenler.

Hötjet oglanjygam özelenipler ýalbarsa-da, bolman-soň, çynyna tutupdyr: Aýajygyny ýalaňaçlap, balajygyny düýrüp, düşüpdür atlylaryň söbügine: “Waý, kaka-eý! Menem äkid-äý! Toýa gitjek! Bagşy eşitjegeý!” diýip zöwledýärmişin.

Ahyrsoňy bolmajagyny bilensoň, Seýit ussanyň ýanyndakylar:

“Aý, sakgaldaş, alaýsan-aý atyň syrtyňa! Gitse gitsin! Oglanyň badyny gaýtarma!” diýşipdirler.

Seýit ussa-da, näme, bolmanda-da, ogluny toýa äkitmäge gynanyp duran adam däl eken, ýöne, türkmençilikde aksakgallar yzyna kän bir çaga tirkäp ýörgün bolmansoň, gelşiksizräk görüp duran eken. Ýanyndakylar şeýle diýensoň, ol derrew jylaw çekip, Nuryjygy atyň syrtyňa mündüripdir.

Şol saparam Seýit ussa dagy öňden gelýän des-sur boýunça toýa gatnaşyp, daň bilen obalaryna gaýdypdyrlar. Ýolda Seýit ussanyň sakgaldaşlarynyň biri kiçijik Nuryjykdan gürrüň gozgap şeýle diýipdir: “Äýt, Seýit sakgaldaş diýýän-ä, seň bi dogmajygyňy geň gördüm! Gözüni ýarydan deşilen ýaly edip, asyl uklamady-aý!...”

Gelýänler ýerli ýerden onuň sözlerini makullapdyrlar.

–Hawa-aýt, uklamady how şü! Bagşyň agzynda Aý gören ýaly tiňkesini dykdy oturdy zalywatjyk!

–Men-ä bagşy dessana girip-girmänkä ussaň possunynyň içini “myr-myrdan” doldurar öýdүpdim welin...

Ýolagçylar: “Ýk, alýaň-aý Pirguly aga, bi oglanjygy ukladaýjak bolsaň, özüň “hor-hor” bilen horrukgula dönersiň-le!” diýşip gülüşenler.

–Şü bir, şeýdip, bagşyň, agzyna aňkardy oturdy welin, haýran galdym, bi nämä düşünýärkän-aý?! – diýip, ýene biri biraz böwşeňlikden soň orta gep oklaýar.

–Düşünme nire, walla–diýip, biri hüňürdäpdir,– ussaň janyňa bir azar diý-de, gutar-da! Çaga ahyry bi! Sazyňy näbilsin, sözüňi näbilsin?!

Kakasynyň atynyň syrtynda “loňkullap” gelýän Nuryjyk birden:

–Näme düşünmän?! Hemmesine-de düşündim!– diýip jedirdäpdir.

–O-ho! Düşündim diýsene?!–diýşip, ýolagçylar heşerlenişipdirler.

–Ýeri, nämä düşündiň? Aýt, eşideli!

–Hemmesine!

–Nämäniň hemmesine?

–Dessanlaryň hemmesine.

–Haýsy dessanyň?

–“Göroglynyň döreýşi”, “Göroglynyň öýlenişi” diýen dessanlara.

Ýaşulylar oglanjygyň çetine degip, gülüşmek üçin ýene onuň gulak etini gonjap başlapdyrlar. Ahyrsoňy Nuryjyk dogum bilen oýnaklaýan gözjagazlaryny gyrtlydadyp gygyrypdyr:

–Men düşündim, how düşündim! Ynanmasanyz, bagşynyň nädip aýdanyny, nämeler diýenini gaýtalabam bereýin!

–O-ho!

–Be-e!

–Boljag-ow, şü! Hany gaýtala!!!

Kiçijik Nury şonda kakasynyň guşagyna ýapyşyp, gözlerini ýumup, dik asmana az salym bakyp oturypdyr-da, söze başlaperipdir:

–Elkyssa, habary kimden al, Çardagly Çandybil ýurdunyň soltany Görogly begden al! Beg Görogly özüniň kyrk ýigidini yzyna tirkäp, hoş-sapaly günleriň birinde awa-şikara çykdy. Awly-awlagly, keýikli-gulanly ne ajap meýdanlyga golaýlabereninde şeýle bir ýel turdy, harasat gopdy, hamana diýersiň, Ýelder Atanyň ýelkeni ýykylyp, ýel sanajy ýarylana döndi...

Häliden bäri oglanjyga degip, gülüp-gülüşiپ gelyän ýaşulylar aňk-taňk bolupdyrlar.

–O-how, şu oglanda bir hikmet bar ýaly-la, how!

–Şeýle öýdýän!

–Be-e!...

Aksakgallar ur-tut at başyny çekýärler, atkeçeleri ýazyp, çay goşy giňden tutup, ortada ot ýakyp, döwre gurap kyrkçiltenler ýaly bolup oturýarlar-da, oglanjygy gaýtadan orta alýarlar.

Seredip otursalar ýedi ýaşly oglanjyk bagşynyň dessanyna şeýle bir sulh goýupdyr, şeýlekin bir maýyl bolupdyr welin, asyl, onuň agzyndan gaçan sözleriň hemmesini tutuşlygyna ýat bekläýen bolsa nätjek?! Hatda, ol bagşynyň gyjakçysyna, golaý-goltumyndaky kethuda-aksakgallara degşip aýdan sözlerini-de gaýtalap otyr diýýä...

Onsoň ýaşulylar bu oglanjygyň uçurçyz ýatkeşligini görüp: “Bu ýagdaýy hiç ýerde gürrüň etmäliň, ýogsam, oglana göz deger!” diýşiپ, şert edişipdirler.

Eýsem, Nury kim? Ol–türkmeniň meşhur şahyry,

dessançy ýazyjysy, döwrüniň uly sazandasy, ezber
ussasy, dili dogaly, eli ýeňil lukmany... Nurmuhamet
Andalypdy.

* * *

Ondan bäri köp ýyllar geçipdir. Ýaşlygyndan
başlap il agzyna düşen Nurmuhamet Hywa, Bagdat
medreseleriniň tälim-tertiplerini görüp, Garamaza–öz
dogduk obasyna gelipdir.

...Hawa, Nurmuhamediň Garamaza gelenine-
de az mahal bolanok. Medrese-metjitlerde okaýan
döwründe ol mydama ýetişiksiz günde bolardy:
tabşyrylan dersi özleşdirerdi, eli sypynsa Saadynyň,
Jamynyň, Nesiminiň, Nowaýynyň, Fizulyňyň, Rudakynyň
we beýleki ýedi yklyma tanymal bolan äpetleriň kitap-
diwanlaryny okaýardy, hoş gören bentlerini ýatlardy,
ýat tutanlaryny oturanda-turanda küýünde aýlap, bişirip,
terjime ederdi, käteler ýelejiremek, kelle şemallatmak
üçin şähre çykyp, kerwensaraýlara, bazara aýlanardy.
Maksady–Was, Köneürgenç, Garamazy etraplaryndan
gelenlere sataşmakdyr, il-gün, oba-garaň, hal-hözirini
soraşdyrmak, tanyş-biliş sataşsa, dost-ýar, garyndaş
dogana, dogaýy salam göndermekdir. Şol ýyllarda ol:
“Oba barsam, okamaga-da, ýazmaga-da näçe islesem
wagtym bolar, okap, ýazyp, saz-söhbet edip, aw-şikara
çykyp heziller edinerin” diýip, göwün ýüwürdüýärdi.
Emma, adam diýen bendäň ol göwün-küýsegleri bolup
durmy, nirä barsa-da, ynsan görgüliniň mydama bir
başyna müň iş gujak açyp durandyr!

Ynha, Nurmuhammedem oba gelse eliboşluk tapýjak ýalydy welin, tapyp bolupdyr? Gaýtam bir işi birtirmäge ýabyşýar welin şol işiň özi on iş “dogurýar”.

Oba gelensoň onuň işi öňkülerinden on esse artdy. Çünki, öň oba oglanlaryny okatmak bilen meşgullanýan kakasy ony ýanyna çagyryp şeýle diýdi:

–Eý, oglum! Indi azda-kände hat-sowatdan bir adamlyk ülüş-paýyňy alyp gelen bolsaň, medresäni menden al! Men indi garrapdyryn. Hatyňy-harpyňy indi gözler kesmejek bolýar. Ile-güne magrypet paýlamak ýaly asylly, halal hormatly, sogaply kär iki dünýäde-de ýokdur. Men bu işi şu çaka çenli “ýöredip” geldim. Indi saňa tabşyrýan. Men rowgatymyň çatdygyndan ussaçylygymy etsem diýýän. Sebäp diýseň, obada, hatda golaý-goltumdaky obalarda-da guraly gurat, eli ezber ussa tapaýmak kyn. Il-günüň, küren obaň şu meseleden kösenji kem däl. Mende gowy gurallar bar. “El işlemez, gural işlär” diýen söz galat däl. Şo gurallar poslap ýatmasyn.

Şondan soň Seýitmuhammet ussa obadaşlaryny ýygnap, köneje ussahanasyny ýykdy, onuň ornundan örän giň edip iki gat eýwan pisint jaý salyndy. Depelenip bişirilen laýdan salnan bu jaýlaryň birini Nurmuhammede sapak geçmäge berdi. Birini bolsa özüne ussahana edindi. Indi bu ussahanada orak-kätmen, pil-palta ýaly ownuk gurallardan başlap soky, juwaz, jykyr ýaly uly-uly abzallara çenli ýasalýardy. Ussanyň tä ir ertirden giç agşama çenli adamsyz wagty ýokdy. Onsoň Nurmuhammet oglan okadýan jaýynyň ilki ussahana bilen bile goýlan gapysyny

bekläp, ileri tarapdan gapy açmaly boldy. Indi bu uly jaýyň ilerki gapysyndan girseň oba medresesi, gaýraky gapydan girseň ussahanady.

Ýöne işler munuň bilenem kadalaşmady. Çünki her gün medresede sapak geçse, Nurmuhammeddiň özi üçin wagt galanokdy. Onuň özüniň goşgy ýazasy gelýärdi, gowy-gowy kitaplary türkmeniň öz diline terjime etmekligi niýet edinýärdi.

Bir sapar Nurmuhammet Babaly dostuna garap şeýle diýdi:

–Goşgy-gazal diýilýän zatda seniň talapçyllygyň, ylalaşyksyzlygyň meniň üçin tapdyrgysyz zat. Çünki goşgy dünýä inensoň ol seniňki ýa meniňki däl, ol halkyňky bolýar. Ony Babaly ikimiz öwenimiz bilen, kösti-kemi köp bolsa, il öwmez. Il öwmese-de, ol ilňi emlägi derejesindäki goşgy-gazal bolmaz.

Goşgyny mazaly syntgylamaly. Şonda ol haramçylyk şahalary pudalan miweli agaja meňzär.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Nury atasy bilen nirä gitmek isleýär?
- 2.Ýedi ýaşlaryndaky çaganyň ýatkeşligi haçan belli bolýar?
- 3.Seýitmuhammet ussa ogluna nähili nesihat berýär?
- 4.Nurmuhammet nirlerde bilim alypdyr? Onuň kimleriň eserlerini uly yhlas bilen öwrenendigini tekstden tapyp, depderiňize ýazyň.
- 5.Aşakdaky plan esasynda “Andalyp – meniň söýýän gahrymanym” diýen mowzugdan beýannama ýazyň.

Meýilnama.

1. Nurmuhammediň bagşy diňlemäge bolan höwesi.
2. Onuň atasy bilen eden gürrüňleri.
3. Goşgy-gazal barada Nurmuhammediň Babala aýdanlary.

MAGTYMGULY

GAÇA BAŞLADY

Indi bildim zamananyň azanyň,
Ýamanlar ýagşydan gaça başlady,
Gaýta bedasyllar asylzadadan
Pisint etmeý, töre geçe başlady.

Irýa boldy köpün okan namazy,
Taňry hiç birinden bolmady razy
Pygamber ornunda oturan kazy
Para üçin elin aç aça başlady.

Şalarda galmady hökmi-adalat,
Bir pul üçin müfti berer rowaýat,
Bil, bu işler – nyşanaýy-kyýamat,
Zalymlar bitoba öte başlady.

Dadhahlar turuban, ýüzün sarardyp,
Kim töresin, reňňin gyzardyp,
Zalymlar mazluma syrtyn gabardyp,
Gamçysyndan ganlar saça başlady.

Müjtehid sözüne amal bolmady,
Mynafyklar ýaradany bilmedi,

Sopular pirinden taglym almady,
Dünyä üçin dinden geçe başlady.

Bir para sopular “sopy men” diýer,
Soramaý, zalymlar tagamyn iýer,
“Bizni ýagşy kişi diýsinler” diýer,
Her işikde halka gura başlady.

Garryga aýlandy biz gören ýaşlar,
Aýaga dolandy biz gören başlar,
Bimahal ýük baglap imdi gardaşlar,
Ahyret azmyna göçe başlady.

Akyl bolan gamda ýüregin ezip,
Derdiniň dermanyn soraglap gezip,
Zamananyň pisat bolanyn syzyp,
Panydan bakyýa göçe başlady.

Ne asyl begleriň nobaty ötdi,
Gaýta şugul-haramyga söz ýetdi,
Dünyäde kim galyp, myrada ýetdi,
Muhabbet çyragy öçe başlady.

Kazy bolan bir jowapda durmady,
Gije mähnet tartyp, kitap görmedi,
Şerigat ugrunda dogry ýörmedi,
Nebs üçin imansyz öte başlady.

Magtymguly aýdar, barha ýol tany,
Bäş gün synamaga iberdi seni,
Senden burun öten jananlar kany?
Her kim nobatynda öte başlady.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şahyryň ýaşan döwri nähili eken?
- 2.II-günüň aladasyňy etmeli adamlar özlerini nähili alyp barypdylar?
- 3.Hakykatda kazylar nähili bolmaly?
- 4.Häzirki wagtda puhara azar berene nähili çäre görülyär?
- 5.“Garaşsyzlyk halka nämeler berdi?” diýen temadan meýilnama düzüň. Onda şahyryň goşgusyňyň mazmunyndan, gazet-žurnallaryň we radio-telewideniýäniň materiallaryndan peýdalanyň bilersiňiz.

Gafur GULAM

GARAGOL

(Powestden bölek)

Mugallymyň yzyna düşüp, howlusyna girdim. Ol iki sany gora gömlen zagara bilen bir agaç tabaga salyp mäşewe çykaryp berdi. Bu süýji tagamy işdämenlik bilen iýip aldym. Mugallym içeri girip gitdi-de, bir azdan soň eline bir uly pyçak, bir palta we bir gulaç ýaly ýüp bilen gös-göni meniň ýanyma geldi. Men bolsam onuň niýetiniň nämedigine düşünmän, howsala düşen keýik ýaly aýaklarymy bir ýere jüpläp, gaçmaga häzirlendim. Agzymy-da mäkäm ýumдум.

Mugallym meniň hereketlerimden bir zatlar aňan bolsa gerek, göwnüme bolmasa, ol ýuwaşan ýaly, ýüzüme bakyp:

–Gorkma, seni soýjak däl, men ejize ganym däl. Oglum, saňa bir hyzmat bar. Birnäçe günden bäri

bakyp oturan bir öküzim keselläp ýatyr. Ine, şu gurallary gapdalyňda goýup, oýaly-ukuly ýatarsyň.

Birdenkä öküz ejizläberse, baryp, derrew bogazyna pyçak çekip çalarsyň-da, meni çagyrarsyň. Ätiýaçly bol, ýene uklap galyp, haram öldürip goýaýma! – diýdi.

– Bolýar, tagsyr–diýdim–çaý-paýy ýokmy?

– Näme–näme, şunça iýenleriň azlyk edýärmí? Eger çay içesiň gelse, ýapda suw akyp ýatandyr. Oňa-da ýaltansaň kündükde-de bar, içiber şondan...

Mugallymyň buýran ýumşunyň ýeňilleşendigini aňyp, guwanyp gitdim. Onuň özi bolsa içeri girip gitdi. Maňa ýatar ýaly ýorgan getirdi. Şoňa girip aldym. Birnäçe wagtlara çenli asmana seredip, oýlanyp ýatdym. Ýatagyň töwereginde peýda bolan her bir kölege meni gorkuzyp, janyma wehim salardy. Uklap bilmedim. Gije ýarymdan geçip daň ýakynlap galanda, gözüme az-owlak uky gelen bolsa-da, hyýalym oýalygymdaky ýalydy. Ýatak tarapda bir zadyň “gürp” edip, ýere ýykylyp, hyppyldap başlany eşidildi.

“Heý-waý, haram ölmüş, keselläp ýykyld-ow” diýip pikir etdim-de ýüp bilen pyçak, paltany göterip, ýataga bakan ylgadym. Bir haýwan garaňkyda ýere ýykylyp, hyrryldap ýatyrdy. Dogry ýanyna baryp ökde gassaplar ýaly tiz hereket edip bogazyna pyçak saldym, gan batly atylyp gitdi. Tä aýagymdan başlap, ýokaryma çenli gana boýaldym. Jan bermekçi bolan haýwan iň soňky demini ýygnap galmakçy boldumy, nätdimi? Ol öýkendäki demlerini ýygnap, has batly pyşgyryp iberdi.

Haýwan jan berip boldy. Mugallym “Ýa meni çagyr, bolmasa-da başarsaň derisini sypyryp, ýalaňaç edip

goýgun!” diýen bolsa-da gije garaňkylygy sebäpli hem-de özümiň ýadaw bolanym üçin eti gana degip, haram bolmasyn diýip, galan işleri daňa galdyrdym. Uly bir aladadan dynan adamlar ýaly parahat dem aldym, ýene ýorgana girip, arkaýyn ukladym.

Daňa ýakyn süýji uka giden ekenim. Aç bykynyma tumşugy ýemşik uly köwüş bilen gezek-gezeginde urulýan urgulara çydaman oýandym. Görsem, depämde kelte köýnekli... her bir gözi garalydek garalyp görünýän mugallymym gaharly maňa bakyp dur. Ýerimden syçrap galdym. Mugallymyň elindäki paltanyň sapy gelip ýagyrynyma bat bilen degdi. Haýran galdym. Ondan soň:— Hä, tagsyr., bir ýetimi uruberýäňiz, hyzmatymyň taňry ýalkasyny şumy tagsyr?—diýip, aglap iberdim.

Mugallym bolsa:—Hyzmatyň başyny iýsin. Eşegi soýup goýupsyň-a, ataňa länet! Men bu eşegi Buharaýy şerifden üç tylla alypdym. Özem, gör, nähili üýtgeşik eşekdi! Waý-waý, eşegim-aý!...—diýdi.

Eşeginiň ölenine jany ýanan mugallym meni ýene urup ugrady. Eşegi hut öküzdir öýdüp, bogazyna pyçak çeken ekenim. Öküz bolsa bireýýäm ölüp, gatyp galan eken. Syrçaly küýze düşen syçan ýaly bolup, dört tarapyma garap, özüm üçin bir peýdaly ýoly agtarýardym...

Meniň samsyklygymdan ýaňa gazaba münen mugallym öküziň aýagyny baglar ýaly düýnki alyp gelen ýüpüni sekiz бүкләp, derrew ýanyma geldi. Meni birnäçe gezek ura-ura humardan çykdy. Men ýene turup gaçdym. Derrew üzeňňä dyrmaşyp, tamyň üstüne

çykdy. Özümem gaýta-gaýta yzma seredýärdim. Men tamdan tama böküp, gaçyp gitmekçidim.

Soraglar

1. Mugallym oglany näme bilen naharlady?
2. Oglan nämeden gorkup gitdi?
3. Mugallym oglana nähili iş tabşyrdy?
4. Ol oglany näme üçin urdy?
5. Oglan mugallymdan nädip gaçyp gutuldy?

Töleu ORAŞBAÝEW

KÖMEK

Garagalpagystanyň Hojaili şäherinde meniň Şamyrat eke diýen özbek tanşym bar. Ol diýseň gürrüňçil adam. Onuň mähriban Watanymyzyň geçmiş taryhyna degişli aýdyp beren gürrüňlerini diňleseň, köp zada akyl ýetirýärsiň. Sen göýä üýtgeşik bir dünýä syýahat eden ýaly bolýarsyň. Segsen onlugy arka atan hormatly garrynyň gürrüňlerinden menem size birini aýdyp bereýin.

Galagoply 1916-njy ýyl. Jumamyrat ekeleriň alla-näme güni bardy. Maşgala başy Jumamyradyň iki ogly, bir gyzy bardy. Aýaly Ziyada bolsa işgär naçardy. Bular şunça gaýrat edip işleseler-de zordan güzeran dolandyryýardylar. Barha gün-günden artdyrylyp gelýän salgytlar Hojailini tozmak derejesine alyp barypdy. Bu gün töläp “indi bir ýazlyşganlyk bolar-ow” diýseň, ýene bir bahanajyk tapylyp, salgyt ýygnaýan gapyňda atyny tezekledip durandyr.

Jumamyrat bu ýagdaýa çydam edip bilmän, Hywa hanyňyň Hojailidäky kethudasynyň huzuryna arz edip barypdyr. Emma ol başdan sowma jogap berip, Jumamyrady yzyna gaýtarypdyr. Halys degnasyna degensoň 10-15 özbek ýaşuylary birleşip, Hywa hany-na arz etmekligi makul tapýarlar.

Şeýlelikde, Hywa gidilmeli wekiller taýýarlanylýar. Şolaryň arasynda Ziýadanyň adamsy Jumamyrat-da bardy.

Aradan birnäçe gün geçýär. Emma gidenlerden hiç hili habar bolmaýar. Bir günem Hywa hanyňyň Hojailidäki wekili öz nökerlerini ýanyna çagyryp:

– Ýigitler! Han hezretleri baran wekilleriniň gürrüňlerini sowuk sala diňläp, olary zyndana salmak barada buýruk beripdir. Onsoň olaram han zyndanyňa taşlanypdyr. Hanyň garşysyna giden adama bizden kömek ýok. Indi olaryň hossarlary öz alajyny görübersinler. Şuny siz olaryň maşgalalaryna duýduryň – diýipdir.

Nökerler ony derrew halka mälim edýär.

Özbekler näme alaç ederini bilmän, birnäçe gün alasarmyk ýagdaýa düşüp gezyýärler. Olar her gün bir ýere üýşüp maslahat geçirýärler. Maslahatda “Näme etmeli?”, “Haýyş bilen baranlar han zyndanynda ölüp gidibermelimi?”, “Kömek sorap kime ýüz tutmaly?” diýen ýaly onlarça soraglaryň jogaby agtarylýar. Her kim öz göwnündäkini aýdyp, pikirini beýan edýär.

Maksim küyzäger diýen birisi hemmeleriň göwnünden turaýjak teklipl bilen şeýle diýýär:

– Kömek sorap ýomutlaryň hany Gurbanmämmet serdara, ýagny Jüneýit hana ýüz tutmaly.

Muňa käbirleri garşy bolup:

–Garga garganyň gözünü çokmaýar. Olam zalymlykda ýakasyny tanadan han “Doňzuň agy nä, garasy” diýlişi ýaly türkmen hany, heý, biziň gepimize gulak gabar-darmyka?– diýip çykyp gepläp-dirler.

–Hudaýy çagyryp, bir bagtymyzy synap göräýmeli. Galanyny soňra görüberýäs...

Köpçülik Jüneýit hana çapar ýollamaklygy müwessa bilýärler.

Hojailili özbekleriň wekillerini Jüneýit han gowy garşy alýar. Olary ýörite bir jaýa eltip, myhmandarlyk edýär. Özbek wekilleri hanyň bu hyzmat edişinden çäksiz minnetdar bolýarlar. Jüneýit han bulary arz soraýan jaýyna-da eltip oturman, saçak başynda habaryny diňleýär. Ol şonda:

–Hudaý ak ýol berse, soňy gowulyk bilen tamamlanar. Zyndanda ýatanlary boşadyp, obaňyza sag-salamat gowşar ýaly ýetmek üçin golumyzda baryny gaýgyrmarys. Ondan ýaňa hatyrjem boluberiň – diýip, wekillerini göwnüni hoşlap iberýär.

Öňler “Niçik? Nähili bolarka?” diýip, ýüz-müň hyýala çümüp gelen wekiller ertesi şähdiaçyk ýagdaýda yzlaryna dolanýarlar. Han goşunlary gelen wekilleri öz raýatlygyndan çykýança goragçy hökmünde ugradýarlar.

Hywa hanynyň zulmundan diňe bir Hojailili özbekler däl, eýsem garagalpaklaram, türkmenlerem nägilediler. Salgytlaryň birsyhly artyp barmagy, köşk emeldarlarynyň eden-etdikleri, olaryň han-hezretlerinden gylaw alyp, hiç bir taýdan ynsanperwerlige sygyşmaýan işleri halys halkyň degnasyna degipdi.

Jüneyit han Hojailili özbeklere söz berşi ýaly wadasynda tapyldy. Ol Hywa hanyňy tagtdan düşürip, ýerine onuň ogluny oturtdy. Täze bolan hökümdaryň her bir hereketine synçylyk nazaryndan geçirer ýaly öz nökerlerinden birini wekil edip goýdy. Zyndandakylary boşatdy.

Hojailili özbek wekillerem azatlyga çykyp, sag-aman maşgalasyna gowuşýarlar. Jumamyrat-da başyndan geçenleri bala-çagasyna, aýaly Ziyada gürrüň edip berýär.

Ziyada mylaýymlyk bilen:

–Hany, adamlar Jüneyit hany Hywa hanyndanam baş beter diýýärdiler. Ol-a bu sapar är işini edipdir– diýip, öz kalbyndaky şatlyk duýgularyny ýüze çykarypdyr.

Jumamyrat çalaja ýylgyryp:

–Jüneyit hanyň iş tutuşy başgaça ekeni. Ýola gaçan zadyň tä ertesi özüň baryp alýançaň, oňa hiç kim el degirmez ekeni. Ogry-jümrüniň ady-sory ýok diýýärler. Ýöne şikaýat bilen yüz tutsaň, hökman şony subut etmegem başarmaly. Aýdyşlaryna görä, ol adyl ýurt sorapdyr. Özem gorkmazak, batyr ekeni. Hanyň köşk emeldarlarynyň, serkerdeleriniň arasynda özbeklerem gulluga durupdyrlar. Ol kimi işe alsa-da ok atdyryp, onuň başaryp biläýjek işlerini etdirip, ilki öz synagyndan geçirýän ekeni – diýip, eşiden gürrüňleriniň gylyny gyşartman gürrüň edip beripdir.

Hojailili özbekleriň arasynda türkmen hanyna bolan söýgi barha artypdyr.

Şamyrat ekäniň berýän gürrüňleri mende üýtgeşik täsir döretdi. Men oňa:

–Şamyrat eke! Siziň şu aýdýanlaryňyz ertekä çalym edýän gürrüň bolaýmasyn?! Heý, hanam adalatly bolarmy?–diýdim.

Ol çalaja ýylgyryp:

–Belki, çyndyr. Menem muny telim adamdan eşitdim. Halk ýalan sözlemez ahyry–diýdi.

... Ondan bäri kerwen gurap, telim ýyllar geçip gitdi.

Türkmen alymlary şol döwrüň taryhy barada ep-esli işler etdiler. Aralykda meniň goluma Jüneyit han hakda ýazylan bir kitapça düşdi. Okap çykdim. Şamyrat ekäniň aýdanlary şol kitapça-da hem bar ekeni. Men Hojailili özbekleriň wekillerini Hywa hanyňnyň zyndanýndan Jüneyit hanyň boşadanlygyny okap, onsoň oňa tüýs ýürekden ynandym.

Zerurýetlik ýüze çykanda birek-birege kömek beräýmeli.

Soraglar

- 1.Şamyrat eke nähili adam?
- 2.Hojailili özbekler nämeden ejir çekýärler?
- 3.Jumamyrat eke nämä goşulýar?
- 4.Hywa hany baran wekilleri nähili garşy alýar?
- 5.Jüneyit han özbek wekillerine nämeler diýýär?
- 6.Ol beren sözünde nähili tapylýar?
- 7.Taryhy hakykat garaşsyzlykdan soň nähili dikeldildi?

GÜNÄSIZ GÜNÄKÄR

Aşyrgeldiniň ýygnakdan gelip durşudy. Aýaly Näzikjema:

–Kakasy, el-ýüzüňi ýuw-da, naharyňy iý: Sowap galmasyn–diýip, ýüzlenende-de ol göwünsiz jogap beripdi.

Adamsynyň durmuşynda bir betbagtlygyň ýüz berendigini derrew Näzikjema duýdy. Ol şonda-da sesini çykarmady. Duýmazça-da däldi. Onuň hereketleriniň adaty bolşundakydan üýtgänligi köre hasa bolup durdy. Megerem, şonuň üçin bolsa gerek, Näzikjema oňa kän bir habar gatyp durman, öz öý-hojalyk işleri bilen meşgul bolup ýörüberdi.

Aşyrgeldi daşky geýimlerini çykaryp, olary geýim asylyanda asdy-da içki tama–iş otagyna girip gitdi. Stoluň üstünde goýlan gazetleriň täze sanlaryna keýpsiz halda seredişdiren boldy. Ondan soň çep duldaky diwana geçip gyşardy. Emma gözüne uky gelmedi. Ol ýap-ýaňy gutaran raýkomyň býurosyny, ondaky “şowhunlary” bir laý göz öňünde janlandyrdy:

“... Ine, Begmyrat söz alyp, orta çykýar. Ol uly bir iş bitiren” ýaly Aşyrgeldä garap şeýle diýýär:

–Umuman alanymyzda, Aşyrgeldi partiýa agzasyna gelişmejek işler edýär. Ol ilki bu gurama geçeninde aýdan sözlerini durmuşda ýerine ýetirmeýär. Maşgalada görelde görkezip bilenok. Baýak oraza aýynda agzaçar

beripdir, pylanynyň namazynda atasy jynaza durupdyr. Ogly partiýa agzasy bolup, maşgalada köne, çüýrük döp-dessurlar yzygider dowam etse, oňa, heý, ünsi çekmän durup bolarmy? Meniň pikirimçe, Aşyrgeldiniň beýle zatlara biperwaýlygy, öz atasyny terbiýeläp bilmeýşi hiç bir weçden kada sygjak zat däl. Men hasabat kartoçkasyna ýazmak bilen Aşyrgeldä käýinç bermekligi teklipe edýärin.

Begmyratdan Aşyrgülem galyşmady. Onuň agzyndan çykýan sözlerem iniňi tikenekledýär:

–Menem Begmyradyň teklibine arka durýaryn. Özi partiýa agzasy bolup, bala-çagasy, ata-enesi dine ynanyň ýörse, onda olardan näme garaşmak bolar? Aşyrgeldi garry atasyna dini döp-dessurlaryň zyýanly taraplaryny düşündirjek boldumyka? Belki, bolan däl. Bular ýaly zatlary görüp durup, şoňa garşy göreşmegi başarmaýan adamy partiýa hatyrynda ýeke günem saklamak bolmaz...”

Garaz, býuroda aýdylanlar edil kinonyň lentasy ýaly bir-bir Aşyrgeldiniň göz önünden geçdi.

Bile gezip, hatda käte çaylaşyp, bir tabaga el sokup ýören ýoldaşlarynyň býuroda aýdan sözleri Aşyrgeldiniň böwrüne sanjy bolup dürtülýärdi.

Az salymda Aşyrgeldiniň dumana duwlanan kellesine başga pikirler geldi: “Eýsem, men özümi partiýa agzasy boldum hasaplap, garrylary meýdana zyňaýynmy? Men nädip özümi eklän, terbiýe we bilim berip ulaldan garry atama “Jynaza durma, oraza

tutma, namaz okama!...” diýip bilerin? Şol işler bilen özüm meşgul bolmasam boldugy dälmi? Men atam bilen käýişip ýa ýaka tutuşyp bilmen ahyry! Indi ony ilň pata-lazymyna-da ibermän öýde saklaýynmy? Eger şeýle etsem il-gün maňa näme diýer? “Aşyrgeldi partin” soňky günlerde ýeldirgäpdir, garry atasynyň başyna ala ýabylynyň gününü salyp ýör. Hernä, soň haýyr bolsun-da!” diýmezlermi?

Ýok, ýok! Men garry atamyň göwnüne degip bilmen. Ol ata bolup, ýaş wagtymam maňa bir şarpyk çalan adam däl. Dogry, käte käýerdi. Ýakymсызlyk etsem ol maňa geçirimlilik etmezdi. Meni asyllylyk, dogruçylyk we adamkärçilik däplerini laýyk edip terbiýeläpdi. Hawa, indi özüm ata boldum. Eger-de men onuň göwnüne degsem, soň meniň perzentlerim öz göwnüne degmezlermi? “Her kim ekenini orar” diýipdirler. Men atama nähili azar bersem, şol soň ýene meniň alnyma geler...

“Partiýa agza bolan özüni nähili alyp barmalyka?” diýen sorag birden Aşyrgeldiniň göz önünde keserip duruberdi. Ol muňa-da jogap agtardy: “Partiýa agza bolan asylly bolmaly. Ejize kömek etmeli. Işi adamkärçilik mertebelerine laýyk guramakda jemgyýete, hökümete ýardam etmeli”. Eýsem, dag ýaly kemçilikleri görmän, dary ýaly kemçilikleri ulaldan wezipeparazlar barada näme aýtsa bolar?! Raýondan wekil edilip iberilýän bir partiýa agzasynyň ediberýän işlerini ýada salmagam bir aýylganç. Ol obama-oba aýlanyp, gün

çykansoň kim tamdyra çörek ýapyp ýören bolsa, şonuň hamyryny tamdyra dykyp, üstündenem suw guýup çykypdyr. Käbir obalarda tamdyrlary ýykypdyr.

Ine, jübüsinde partiýa biletini göterip ýörýänleriň edäýen işleri...

Aşyrgeldi wezipeparazlar barada oýlandykça, olaryň partiýa biletine duwlanylýp, edip ýören gabahat işleri barha aýdyňlaşyp barýardy. Ol “Müň gaýgy bir iş bitirmez” pähimine eýerdi-de ýerinden turdy. Gerindi. Az salym gimnastika maşklaryny ýerine ýetirdi. Soň daşary çykdy. Ekin-dikinlerine aýlandy.

Näzikjemal tamdyra çörek ýapmak üçin mal ýatagyň ýanyndaky süplükleri syrlaşdyrýardy. Atasy eline palta alyp, miweli agaçlaryň haram çybyklaryny çapyşdyrýardy. Garaz döwletli maşgalanyň her bir agzasy öz işleri bilen gümrady.

Aşyrgeldi býuronyň maglumatlaryny hiç kime aýtmanyna, syr saklamagyň hötdesinden ökdelik bilen gelendigine az begenmeýärdi. Ol dini döp-dessurlar barada atasyna ýekeje agyz hem gürrüň etmedi, onuň keýpine sogan dogramak islemedi.

Hawa, döwür üýtgedi. Garaşsyzlyk şemaly öw-süp, adamlaryň pähim-paýhasyny oýardy. Garaşsyzlyk köp zatlary, şol sanda adamlara dinini-de gaýtaryp berdi.

Öňki “Aşyrgeldi partin” ady bilen ilde belli bolan Aşyrgeldi indi bir obanyň ymamy. Ony hiç kim ýazgaranok, ýazgarjagam bolanok.

Hiç bir tutalgasyz günäsiz günäkär bolan Aşyrgeldi şol günleri ýatlap:

–Ol günleriň indi geçdigi bolsun. Sähel ýerden agy gara, garany ak etmegi oňarýan wezipeparazlaryň– partiýa agzalarynyň eden işleri ýadyňa düşeninde janyň ýanyberýär, onsoň şu günlerimiz sowulmaz bahar-ýaz ýaly mylaýym bolup duýulýar–diýip guwanç bilen baş atardy.

Soraglar

- 1.Aşyrgeldi öýüne nähili ýagdaýda geldi?
- 2.Býuroda oňa nähili aýp ýöňkeýärler?
- 3.Garaşsyzlyk adamlara nämeler berdi?

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1.Watanymyzyň geçmişine degişli hekaýalary okap, atababalarymyzdan kimleriň ömri we işleri bilen tanyş bolduňyz? Magtymgulynyň goşgusy saňa nähili täsir etdi?

2.Okan hekaýalaryňyz, goşgularyňyz arkaly Watanymyzyň geçmişi bilen häzirki döwrüni deňeşdirip gürrüň edip beriň.

3.Watanymyzdaky haýsy şäher, dag we derýalary bilýärsiňiz? Öz ýaşayan obaňyzyň, şäheriňiziň taryhy barada eşidipmidiňiz?

4.“Öz şäherimiň, obamyň taryhy” diýen mowzug boýunça düzme ýazyň. Onda oba ýaşulylarynyň gürrüňlerinden peýdalanyp bilersiňiz.

KÜMÜŞ GYŞ

Kaýum TAŇRYGULYÝEW

GAR ÝAGANDA

Sowujak ýel öwüsýär,
Indi gyşyň geldigi.
Gökden ak gar towusýar,
Agtaryber elligi.

Telpejigi tapdyryp,
Ýeňil köwşi goýdurýar.
Aladaly gyş bize,
Ýyly geým geýdirýär.

Gowy görüp ak gary,
Köçä tarap eňýäris.
Ýyljak gary togalap,
Dostlarmyza zyňýarys.

Akja gary üýşürip,
Adam ýasap oýnaýas.
Okamagy halaýas,
Ýadamagy duýmaýas.

Bize aýaz kär etmez,
Ýagybersin başarsa.
Oýnaýarys şatlanyp,
Dostlar bilen daşarda.

Sorag we ýumuşlar

1. Goşguda garyň ýagyşy nähili suratlandyrylýar? Onuň çagalaryň daşky geýim-gejimine edýän täsiri mysallar arkaly gürrüň edip beriň.

2. Şahyr:

Akja gary üýşürip,
Adam ýasap oýnaýas.
Okamagy halaýas,
Ýadamagy duýmaýas.

diýmek bilen agzybirlik, zähmet barada nähili pikirleri öňe sürýär?

3. Goşgyny ýatlaň.

Umyt SETDAROW

GOJA BILEN GARGA

Durdy baba ýedi aýdan bäri ýeke ýaşaýardy. Onuň ýalňyz gyzy şäherde ýaşaýan bir mugallyma durmuşa çykypdy. Aýaly-da ýazda durmuşdan göz ýumupdy. Goja içi gysanda öýüniň gaýrasyndaky бага çykardy.

Häzir aýny gyş çillesi. Ir bilen ýagyp başlan gardan ýaňa hemme ýer ak ýorgana bürendi. Durdy baba hemişeki adaty boýunça hasasyna söýenip, bagyň ortasyndaky agaç kätde baryp oturdy, agaç şahalaryndaky guşlaryň sesini diň saldy. Çyrmaşyp giden atyrgülüň aňry tarapyndaky ýodajykda gargalaryň gagyldap durşy, onuň ünsüni özüne çekdi. Goja şol taýa tarap yöredi.

Guşlar gagyldaşyp, asmana göterildiler. Diňe bir garga ganatlaryny ýaýyp, garyň üstünde ýatyrdy. Durdy

baba ony hasasynyň ujy bilen assa dürttdi: ol diri, emma gymyldanok. Goja ony usul bilen eline aldy.

Soň: “Janawer-eý, sowuk ötdümi? Seni sowuga çydamly guş diýip, kim aýdar? Ýa maňa meňzäp, garrap galdyňmy?

Ä-ha! Ganatyňa şikest ýeten ekeni-dä!” diýdi.

... Ine, bagdan tapylyp alnan garga iki aýdan bäri Durdy baba bilen bile. Goja oňa “Gargül” diýip at goýdy. Olar bir-birlerine öwrenişdiler. Gargül ilkiler Durdy babanyň dokan sebedinde ýaşady. Indi welin ol erkin. Goja nirä ugur etse, olam şol taýa ýöreýär. Hatda kä wagt babanyň бүкүlip galan ýagyrynysynyň üstüne gonup gerdelip durardy.

Durdy baba özüne bir dertdeş tapan ýaly bolup ýüregindäkini Gargüle beýan ederdi, garga ony makullap, “gak, gak!” ederdi.

Bahar geldi, tebigat oýanyp başlady. Durdy baba bolsa nähoşlap ýatyp galdy. Onuň öýüniň adamsyz wagty ýokdy. Bu gün bir garyndaşy gelse, ertesi başgasy görnerdi. Olar gojanyň razylyk bermegi bilen gargany бага eltip goýberdiler. Biçäre guş ilkinji iki güne çenli gapynyň agzyndaky erik agajynyň şahasyndan aňry gitmedi. Goja görünmäninden soň, ol haýsydyr bir ýana gaýyp boldy.

Nowruzdan bir hepde öňinçä Durdy baba amandyny tabşyrdy. Ony yzzat-hormat bilen ýerlediler. Geň galaýmaly. Şol günü Ýeketal gabrystanyny garga basyp gitdi. Olar ýer-göge sygar ýaly däldiler.

Goja ýerlenen gününüň ertesi daň bilen garyndaşlaryndan 3–4-si däbe eýerip, Durdy babanyň üstüne zyýarata barypdyrlar. Olar haýran galyp, ýakasyny tutupdyrlar. Gabryň üstünde gojany güjakaýan deň ganatlaryny ýaýyp, Gargül ölüp ýatyrdy.

Sorag we ýumuşlar

1. Durdy baba garga bilen nähili dostlaşdy?
2. Goja garga nähili at goýdy?
3. Hekaýanyň mazmunyna esaslanyp, “Dostluk” diýen temadan düzme ýazyň.

Köpeý ARTYKOW

JERENIŇ KEPDERISI

Ýary gijeden soň maýdalap ýagyp başlan gar ertesi günortan dyndy. Gar bar ýere ak ýorganyny ýapdy, ýol-ýoda, yzlar belli bolman galdy.

Atageldi pil-kätmenini alyp, tamyň töwereeginiň garyny arassalady, mal ýataga tarap ýol açdy. Ondan soň ot basylyp goýlan tamyň üstüne çykdy. Iki bag otuň arasynda bir kepderi ýatyr. Ony Atageldi elläp gördi. Emma guş janawer “Uçaýyn” diýmedi. Onsoň ony güpbiniň içine dolap öýüne alyp geldi. Ol gyz jigisine:

–Jigim Jeren! Men saňa üýtgeşik bir sowgat getirdim–diýip, ony doganyňyň eline berdi.

Jeren täsin bir tapyndyny alan ýaly boldy. Onýança ejesi gelip, kepderini elläp gördi. Guşuň gözleri ýumukdy. Endamynyň çalaja ýylysy bardy.

Jereniň ejesi pişikden howatyr edip, beýleki otagdan Atageldiniň ýasap goýan kapasasyny getirdi. Onsoň içini arassalady. Aşagyna gury esgi ýazdy. Kepderini şoňa saldy. Soňra kapasanyň agzyny gaýym etdi-de bir burçda goýdy.

Jereniň ejesiniň ynamy boýunça kepderi 1–2 sagatda kapasanyň içinde bir özgeriş tapmalydy. Şol döwürde hereket etmese, onuň ölenidi. Gyzy ejesiniň ýüzüne garap:

–Eje, kepderi dirilermikä? Ol gözüni açayanak!– diýip jedirdedi.

Enesi bolsa:

–Hökman direler, gyzym. Ol sowukda üşäpdir. Ýüregi ýuwaşja gürsüldäp urup dur. Garda iýer-içer ýaly zat tapyp bilmän, ajygyp, halys ysgyndan düşen bolara çemeli-diýip, kepderi barasyndaky çaklamasyny mälim etdi. Jeren begenip:

–Eger direlse şol kepderini maňa ber?! Ony men idedeýin–diýdi.

–Bolýar, gyzym! Şol seniňki bolsun.

Jeren kapasanyň daşyndan aýrylmady. Iki gözi guşdady. Guş bolsa bir durkuny üýtgetmän ýatyrdy.

Onýança goňşy obadaky inisiniň öýüne giden Meret aga geldi.

Jeren atasynyň dyzyna mündi-de kepderi dogrusynda gürrüň berdi.

Meret aga kapasany edil öz gapdalyna alyp geldi. Ojaga ýene odun saldyrdy. Jaý öňküsinden ýylady.

Soňra Meret aga kepderini kapasadan daşary çykardy. Guş janawer gözünü açanokdy. Ýüregi bolsa birsydyrgyn urup durdy.

Meret aga käsä bir-iki owurt gyzgyn suw guýdy. İçine dary ýaly mummyýany salyp, ony ezdi. Soň birneme sowanyndan soň, ony guşuň çüňküni açyp, oňa içirdi. Bir haýukdan soň kepderi gözünü açdy. Ol soňra guşuň perlerini bir-bir galdyryp, onuň endamyny barlap ugrady.

Şonda guşuň bir aýagyna şikest ýetendigini aňşyrdy. Oňa arassa esgä derman çalyp, daňy etdi. Mäkäm baglady. Meret aga soňra şeýle diýdi:

– Kepderiniň çep aýagyna az-owlak şikest ýetipdir. Seýiklesek ýagşy bolar. Iým iýmändir, halys degnasyna degipdir. Bir güne çenli suwuna dary ýaly mумы́ya garyp, çüňküni açyp guýmaly. Kapasa salyp, ýyly ýerde saklamaly. Öňüne däne goýmaly. Enşalla, basym ganymatlaşar.

Jeren kapasanyň daşyndady.

Aradan iki gün geçdi. Meret aga oňa birnäçe gezek iým berip, suw içirdi, aýagyndaky daňyny täzeledi. Kepderi gözünü açyp ýumýardy, dānesini çokup, özi özbaşdak suw içip ugrady. Ony gören Jereniň begenjiniň çāgi bolmady. Indi ol Meret aga derek kepderä özi seredýärdi. Bir gün Jeren ejesine:

–Meniň kepderim indi öňküsinden sagaldy. Şeýle dāلمي, eje?–diýip, öz begenjini ýüze çykardy.

Ejesi onuň maňlaýyny sypalap:

–Hawa, sagaldy, gyzym. Ol guş indi. “Jereniň kepderesi” diýen ada eýe boldy. Seniň yhlasyň ýerine düşdi. Gözlāber, gyzym, gözlāber!–diýdi.

–Bolýar, eje.

... Kapasanyň ýanyna barýan ýokdy. Her kimiň iş-aladasy özüne ýetikdi. Diňe Jeren iým-suwuny berişdirerdi. Aşagyndaky esgini alyp, ýerine gury esgi goýardy. Kepderini pişikden gorap saklardy. Kepderi bolsa öz howandaryna gözlerini aýyrman serederdi.

Aradan bir aý ötdi. Meret aga guşuň aýagynyndaky daňyny aýyrady. Kepderi bolsa kapasanyň içinde gezmeleýärdi. Ol Jereniň ýene keýpini göterdi.

Bir günü kepderini kapasandan çykaryp, meýdana iberdiler.

Aradan üç gün geçdi. Meret aga daş çyksa talyň şahasynda oturan kepderini gördi. Ol:

–Jeren, çyk! Kepderiň seniň bilen salamlaşmaga gelipdir–diýip ýylgyrdy.

Sorag we ýumuşlar

1. Jereniň ejesi kepderi barada nähili pikir etdi?
2. Meret aga talyň şahasynda oturan kepderini görüp, gyzyna näme diýdi?
3. Hekaýanyň mazmunyndan peýdalanyň, “*Guşlar biziň dostumyz*” diýen temadan düzme ýazyň.

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Gyşda tebigatda nähili özgerişler bolup geçýär?
2. Janawerleriň gyşdaky durmuşy dogrusynda nämeler bilýärsiňiz?
3. Bölümdäki haýsy goşgy we hekaýada gyşyň janly keşbi teswirlenen? Şonuň üçin nähili çeperçilik serişdelerinden peýdalanylýan? Şolary depderiňize göçürüp ýazyň.
4. Gyş pasly hakynda nähili matal we nakyllary bilýärsiňiz?
5. “*Çagalaryň gyşky oýunlary*” diýen temadan dilden hekaýa aýdyp beriň.

ÝAGŞY NÄME, ÝAMAN NÄME?

Akgeldi AŞYROW

EDEPLI OGLAN

Bir güni mekdebimize Begjan aga geldi. Direktoryň orunbasary Baýram biziň synpymyza girdi-de:

–Okuwçylar! Eger garşy bolmasaňyz okuwdan soň Begjan aga bilen duşuşyk geçiräýsek nähili bolar?–diýip, biziň ýüzümize garady.

Hemmämiz begenişip:

–Bolýar–diýişdik. Bu ýaşulyň synpymyzyň okuwçylarynyň hemmesi tanaýardy. Ol otursa-tursa atamyz ýaly bolup, bize öwüt-nesihat bererdi. Şol bir wagtda-da onuň gaharlanyp ýörenine sataşjak gümanyň ýokdy. Oba adamlary oňa Magtymguly diýerdiler. Altmyşdan geçen bu garry elmydama güler ýüzlüdi.

Okuw tamamlandy. Biz oturan ýerimizden gozganmadyk. Baýram mugallym Begjan agany yzyna eýerdip, synpymyza alyp geldi. Biz ör turup, salam berip, ony garşy aldyk.

Klas ýolbaşçymyz bolan Gurbanmyrat Jepbarow bir ýerden oturar ýaly iki oturgyç getirdi. Gelenler şonda jaýlaşyp oturdylar.

Gurbanmyrat mugallym synp tagtasynyň öňüne geldi-de bir laý synpa göz aýlady. Soňra ol şeýle diýdi:

–Okuwçylar! Siziň haýyşyňyzy biz Begjan aga duýdurdyk. Ol ynha şu gün ýörite geldi. Biz Begjan

aga-da, ony siz bilen duşuşmaga alyp gelen Baýrama-da çuňňur minnetdardyr.

Soňra Begjan aga söz berildi. Okuwçylar ses-selemsiz onuň ýüzüne garap oturdylar.

– Okuwçylar! Bu gün men size edep barada gürrüň bermekçi. Edep – ynsan bezegi. Ol ilki salamlaşmaktan başlanýar. Özünden ula elmydama salam bermeli. Salam bermek bilen siz özüňizden ulyny hormatlaýarsyňyz. Elbetde, salamlaşmanyň edebi bar. Ýüzüň ýylgyryp durmaly, sesiň şeýle bir belent, gaty bolmaly däl.

Ondan soň ol Juma bilen Döwleti ýanyna çagyrdy. Jumany ýoldaşyndan bir ýaş uly hasaplap, oňa salam bermegiň ýollaryny öwretdi. Onuň ýetmez ýerlerini sypaýyçylyk bilen görkezdi.

Begjan aga synpda “Edepli oğlan” diýen at ug-runda göreşmek üçin okuwçylara öz aralarynda bäs-

leşik geçirmekligi maslahat berdi. Ýaşulynyň pikirçe, edeplilik edil tamyň üstüne çykylýan merdiwan ýaly birzat bolmaly. Merdiwanyň birinji basgançagyna münmeseň, ýokarka çykmak kyn. Şonuň ýaly salamdan başlamasaň, edebiň beýleki görnüşleri barada gürrüň edibem oturmak gerek däl.

Ýaşuly soňra naharlanmak edebi dogrusynda-da täsirli gürrüň etdi. Onuň aýtmagyna görä, naharlanmak üçin hem ilki özüňi taýýarlamaly. El-ýüzüni ýuwmaly. Saçagyň başyna geçip, “Bismilla” diýip başlamaly. Ondan soň geplemeli däl. Haçan doýanyňdan soň “Allahy ekber!” diýip, omyn etmeli. Eger oňaryp bilseň, tagam iýip bolanyňdan soň öten-geçenleriňe aýat okamaly.

Begjan aga okuwçylaryň soraglaryna-da kanagatlanarly jogap berdi. Ol geljegimiziň dowamatçysy bolan çagalara jan saglyk, işde we okuwda üstünlikler arzuw etdi.

Okuwçylar, mugallymlar ýaşulyny ep-esli ýere çenli ýoldaş bolup, öýüne ugratdylar.

Bir gezek Döwlet Jumalara bardy. Partadaşynyň bisimillasyz nahara topulyşy, nahar başynda-da ýanyndakylara gezek bermän, edil eňegine jaň dakylan ýaly bolup zol gürläp oturyşy oňa ýaramady Ol: “Juma, sen Begjan aganyň nahar iýmegiň edebi barada aýdanlaryny unutdyňmy?” diýdi. Diňe şondan soň öz gödekligine göz ýetiren Jumanyň ýüzi-gözi boz-ýaz boldy.

Bir günem bular tirkeşip, öz obasyndaky toýa ýoldaş bolup gitdiler. Döwlet ýolda ýoldaşynyň, her

bir hereketini içgin synlap barýardy. Juma özünden 15–20 ýaş uly duş gelse, “Salam” diýmegiň ýerine diňe sag elini ýokary göterip geçiberýärdi. Ol 40–50 ädim uzakdakylara bolsa eňegini kakmak bilen salam beren kişi bolýardy. Döwlet onuň tersinedi. Ol Begjan aganyň maslahat berşi ýaly salamlaşardy. Her bir hereketiniň gelşikli, agzyndan çykýan sözleri sypaýy, saýhally bolmagy üçin çalyşýardy. Juma bilen Döwlet elmydama bile gezyýärdiler. Ýöne Jumanyň özünü ulumsy alyp barşy, käte öňünden çykan tanamadyk adamsyna salam bermän, ýüzüni bir gapdala sowup geçişi Döwletiň keýpini gaçyrýardy. Ol onuň bu işleriniň hiç bir taýdan adamkärçilik mertebesine, şol bir wagtda edep-ekram bilen hiç hili dahylynyň ýokdugyny mylaýymlyk bilen düşündirdi. Juma käte ýoldaşynyň aýdanlaryna “hä” berse, käte diňe dymmak bilen jogap berýärdi.

Bir ýola şeýle bir waka bolup geçipdir. Juma Aşyrdan on manat karz alypdyr, bazardan soň getirip bermekligi oňa wada edipdir. Aradan bir aý geçse-de, Juma bergisini bermän geziberipdir. Aşyr iň soňunda muny Jumanyň ejesine baryp aýdypdyr. Şonda ejesi algydara puly çykaryp beripdir. Oglunyň bu gelişiksiz hereketleri üçin onuň bagyşlamagyny haýyş edipdir. Aşyr gideniňden soň ejesi Jumany ýanyna çagyryp:

–Oglum! Edeplilik diňe bir nahar başynda, salam-älik alşanda däl, eýsem durmuşyň ähli ugurlary boýunça-da gerek. Wada edip, wadaňda durmasaň, olam edepsizlik hasap edilýär. Sen partadaş ýoldaşyň

Döwletden görelde al! Sen hakda ýakymyz habarlary men häli-şindi eşidýäriň. Il-gün ol oglan barada welin elmydama öwgüli sözleri aýdýarlar. Özüňi edepli alyp barmagy başarmasaň, özüň soňluk bilen hor bolarsyň. Iň gowy görýän ýoldaş-laryňam senden daşrak gezenlerini gowy görerler – diýdi.

Juma sesini çykarman, aşak bakyp otyrdy.

... Bir gezegem okuwçylaryň arasynda “Edepli oglan” diýen at bilen bäsleşik geçirildi. Onda Döwlet ýeňiji boldy. Elbetde, bu Juma-da oňyn täsirini ýetirendir-dä! Soň-soňlar onuň durmuşynda-da gowulyga tarap şowly ädimler başlandy.

Soraglar

1. Begjan aga okuwçylara näme hakda gürrüň berdi?
2. Juma özüni nähili alyp barýar?
3. Näme üçin hemme kişi Döwleti gowy görýär?

Şamyrat KÜLLEKOW

ALMAZ BILEN SAPAR

Çykмага jaň kakylpdy. Okuwçylar zalyň ugry bilen ýöräp barýardylar. Olar meýdana çykyp oýnamaga alňasaýardylar. Almaz bilen Saparam çykdylar.

Almaz mekdebiň daşky gapysynyň çep tarapyna gaçan gara düwünçegi gördi. Daş-töweregine bir seretdi-de hiç kimiň özüne üns bermeýänliginden peýdalanyp, derrew egilip ony aldy, kisesine saldy. Ol ýuwaşja ädim ädip, mekdebiň aşak ýüzüne geçdi. Bu ýerde okuwçy ýokdy.

Almaz aşak oturdy-da ýaňky düwünçegi açdy. Görse, içinde on manatlyk teňňe bar ekeni. Soň düwünçegi jübüsine saldy. Ilkinji gola düşen tapyndy Almazyň kalbyna güýçli täsir etdi. Ol muňa az begenmedi.

Uly arakesmedi. Miwe diýen okuwçy elini jübüsine sokup çykardy-da:

–Ýaňky arakesmä çykanymyzda meniň jübümdäki pulum gaçyp galaýypdyr. Heý, ýolda-yzda duş gelmediňizmi?–diýip, tutuş synpa ýüzlendi. Onýança Sapar nebsiagyryjylyk bilen:

–Men-ä görmedim. Onyň näçe manatdy?–diýip sorady.

–On manatdy. Daşy düwülgidi.

–Bizem görmedik. Tapsak özüňe gowşurarys–diýip, Almazam daş çykdy.

Şeýlelikde, Miwäniň pully düwünçegi tapylmazdan gitdi.

Bir ýola-da Almaz Sapar bilen tirkeşip, mekdebiň bufetine bardylar. Bular ojuk-bujuk satyn aldylar. Ikisi stola geçip garbanmaga başladylar. Birden Sapar jübüsinden el ýaglygyny aldy-da, derjigen ýüzüni sylyp goýberdi. Şonda ýaglyga oraşyp, 5 manady Almazyň aýak astyna düşdi. Muny Sapar duýmady. Almaz ony aldy-da jübüsine saldy. Bu zatlardan habarsyz Sapar garbanyp bolup, ýerinden turup gidiberdi.

Dört aýyň içinde okuwçylar zatlaryny aldyryp baý, elewrediler-ä! Hawa, olar ýitiren zatlaryny kimiň alandygyny bilmeýärdiler.

Telim ogurlygy bilinmedik Almaz bu «käre» ymykly girişdi. Onuň agzy maza alyp ugrady. Biriniň öýüne

barsa-da pursatdan peýdalanyň, maýda-çüýdäni kakyp gaýdybermäni çykardy.

Bir gezek synpda şeýle bir waka boldy. Almaz nobatçydy. Ol uly arakesmede okuwçylary daşary çykardy. Ondan soň Durdynyň papkasyny açyp, iki ruçkasy bilen ene dili depderini alyp, gapdalynda oturýan Saparyň papkasyna dykdy.

Girmäge jaň boldy. Nobatdaky ene dili sapagydy. Mugallym synpa girdi. Depderleri çykardyp, öý işini barlamaga başlady. Şol wagtam Durdy elini galdyrdy-da:

–Ýoldaş mugallym! Eger rugsat berseňiz men okuwçylaryň papkalaryny barlap çykjak. Meniň iki ruçkam, depderlerim alnypdyr. Bir ogra peýda bolup-dir–diýdi.

Mugallym rugsat etdi. Okuwçylar papkalaryny çykaryp, partanyň üstünde goýdular. Durdy bir çet-den başlamaga başlady Ýitirilen zatlar Saparyň papkasyndan çykdy. Durdy begenip:

–Ogry tapyldy, ýoldaş mugallym! Ynha, Sapar alan ekeni–diýdi.

Sapar welin bu zatlardan asla habarynyň ýokdugyny ant içip, delillendirjek bolup özelendi. Emma oňa ynanan kişi bolmady. Durdy gyzyp gepledi:

–Eger sen almadyk bolsaň, onda näme üçin meniň zatlarym Almazyň ýa Miwäniň papkasyndan çykaýmady? Arakesmä çykyp bulary, gör, nirlere gülmemeği ýüregiňe düwdüň? Şu mahala çenli synpda telim zat ogurlandy. Şolaryň baryndanam sen habarly bolmaly.

Almaz hiç tarapa seretmän, diňe aşak bakyp otyrdy. Onuň diňe içi gülýärdi. Ol tas pyňkyp goýberipdi. Emma özüni zordan saklady.

Sapar bir hili boldy. Beýle işi kimiň edenini bilip bilmedi. Onsoň ol namysa çydap bilmän möňňürip aglady. Zat tapylanyndan soň Sapara berk tabşyryk berip, mugallym sapagyny dowam etdirdi.

Şondan soň Sapar her ýarym sagatdan, ýanyna biri golaýlaşsa, etiýajy elden bermedi: jübülerine, papkasyna gaty ägä boldy. Her bir ädimde, minutda seresaply hereket etdi.

... Bu wakadan bäri ýigirmi ýyl geçdi. Okuwçylaryň hemmesi mekdebi tamamlap, dürli kärlere eýe boldular. Şolardan Saparam öz at-abraýy, halal zähmeti bilen il içinde şöhrat gazandy. Almaz welin türmeden bäri gelmedi.

Sorag we ýumuşlar

1. Almaz näme tapyp aldy? Tapyndy oňa nähili täsir etdi?
2. Miwe synpdaşlaryna näme diýip ýüzlendi?
3. Mekdebiň bufetinde nähili wakalar bolup geçýär?
4. Almazyň Sapara pent bermegine siz nähili garaýarsyňyz? Saparyň aglamagynyň sebäbini gürrüň edip beriň.
5. Hekaýanyň mazmuny esasynda “Ogry baýamaz” diýen temadan düzme ýazyň. Düzmede Almaz bilen Saparyň häsiýetlerinden deňeşdirip peýdalanyň.

SÜLÜK BILEN ÝYLAN

Bir güni bir Ýylan Sülüğe sataşdy, onuň bilen
şeyle zady soraşdy,

Diýdi:

– Haýran galýan ajap bir zada,
Dälsiň şekiliňde menden ziýada.
Näme üçin seni gowy görýär ynsan.
Meni görse welin bor jany lerzan?
Söýmeýär näme üçin birisi meni.
Sylaýar olaryň her biri seni?
Sen-de sançýarsyň adamy, men-de.
Ne parh bar arada, bilmesem munda?
Sözlerini tamam edende Ýylan
Sülük bir güldi-de sözledi çyndan:
Aýdýanlaryň dogry, barysy-da hak,
Muňa hakykatdan başga çäre ýok.
Tebigatda menem sançýaryn sen dek,
Neşderi urmakda ikimiz bir dek.
Haýsy wagt sançsaň-da sen ynsany,
Şol zaman tamam bolar oň jany.
Men welin sançýaryň ýuwaş hem assa,
Sagalyp gidýändir öteräk hassa.
Maňa bakman saňa bakarmy kişi?
Kim gowy görüpdür zulum, teşwişi?
Elmydam zulumdan gaçýandyr ynsan,
Neşderiň janlary edip ýör hijran.

Soraglar

- 1.Ýylan Sülükden näme barada sorady?
- 2.Olaryň bir-birne meňzeşligi nähili? Parhy barmy?
- 3.Nähili häsiýetdäki adamlary ýylana meňzedýärler?

Meretguly GARRYÝEW

GYZYL ALMA

Şaly diýdi:–Näme ekjek?
Men:–Gyzyl alma–diýdim.
–Nireden suwa ýakjak?
–Ýanymyz salma–diýdim.
Diýdi:–Ol kök urarmy?
Ösüp hasyl berermi?
Diýdim:–Bu ýaman ýermi?
Bilmedik bolma–diýdim.
Pasyllar geldi, geçdi,
Gyzyl almam gül açdy.
Bişdi, düýbüne düşdi,
–Golaýna gelme–diýdim.
Ol utandy, ökündi,
Alaýmaga çekindi.
Gürläbilmän sakyndy,
Beýle kiçelme!–diýdim.
Gynanýanyn gördüm-de,
Alkymyna bardym-da,
Bir almajyk berdim-de,
–Öýkelän bolma!–diýdim.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şaly ýoldaşyna näme diýýär?
- 2.Ýoldaşy oňa nähili jogap berdi?
- 3.Miwe kemala gelensoň şalynyň ýoldaşy nähili ýag-daýa düşdi?
- 4.“Şaly we ýoldaşy” diýen temadan beýannama ýazyň.

Meret MÄMMEDOW

ÖKÜNEN WELLEK

Ýekşenbe günüdi. Ýazgeldi aga bazara gidipdi. Aýaly Eneş daýza daşarda kir ýuwýardy. Jaýda Wellekden başga hiç kim ýokdy. Ol stoluň üstündäki gazetlere bir laý göz gezdirdi, soňra olary alan ýerinde goýdy-da telewizory açdy. Onda çagalar üçin gepleşik berilýärdi. Wellek oňa üns bilen seredýärdi. Birden diktor: “Gadyrly çagalar! Öň habar berşimiz ýaly, telewideniýede “Çagalar parahatçylygy wasp edýärler” diýen temadan körpe hudožnikleriň telebäsleşigi geçirilipdi. Aralykda onuň jemi jemlendi” diýip, birnäçe suratlary görkezdi, olaryň awtorlary barada hem maglumat berdi, soňra Wellegiň ady we familiýasy agzaldy. Onuň çekip iberen üç suratyny görkezip, 2-nji ýere mynasyp bolandygyny aýtdy. Wellek telim gezek sünneläp, irmän-arman çeken suratlarynyň ekranda görkezilmegini guwanç bilen kabul etdi. Şol pursat onuň guş bolup uçaýasy, muny deň-duşlaryna buşlaýasy gelýärdi.

Ondan soň şol bäsleşigiň guramaçylaryndan birine söz berildi. Ol Wellegiň, tema saýlap almakda

ýalňyşmandygyny, reňkleri dogry seçip almagy başa-randygyny aýdyp, ony öwdi, Wellege ýene şowly gadamlar arzuw etdi.

Wellek çensiz begenýärdy. Ol ýürek tolgunmasyny ejesine mälim etmek üçin daşary ylgady. Ejesi ýylgyryp:

Örän gowy. Gutlaýan, oglum! Gaýrat ediber – diýdi-de ýene öz işi bilen boluberdi.

Wellegiň öz şatlygyny synpdaş dosty Geldi bilen paýlaşasy geldi. Onuň öýüne jaň etdi. Jogap beren kişi bolmanyndan soň ýene trubkany goýdy.

Oglanyň guwanjy sil suwy ýaly barha möwç urýardy. Içki şatlygyny daşary çykarmakçy bolan Wellek bir ýerde durup bilenokdy. Ol telewizorda ýaň-lanan haýsydyr bir saza goşup, tans etmäge durdy. Özi oýnap, özi ýadady. Bu-da oňa ynjalyk bermedi. Onsoň ol ikinji gezek Geldilere jaň etdi. Bu sapar trubkany Geldiniň gyz jigisi aldy. Wellek Geldi bar bolsa, öz ýanyna gelip gitmegi ondan haýyş etdi.

Günortana ýakyn Geldi Welleklerde peýda boldy. Salam-helik ýok, Wellek derrew:

–Dostum, meni buşlap bilersiň. Iberen suratlarym baýraga mynasyp bolupdyr. Ýaňy telewizorda görkezdi. Bu habar ýüregime şatlyk çaýdy. Indi men Heşdegiň ýanynda-da öwünip biljek–diýip, gürläp ugrady.

Geldi Heşdegi gowy tanaýardy. Ol Wellekdenem ökdedi, ondan iki synp ýokardady. Dosty onuň ýüzüne bir gülüp bakdy-da:

–Üstünlikleriň bilen gutlaýaryn, Wellek! Surat çek-mekde saňa ýene şowlulyk arzuw edýärin!–diýip, onuň elini gysdy. Wellek ondan:

–Sen telewizorda suratlarymy görmediňmi?–diýip sorady.

–Ýok, men bazara gidipdim.

–Ony synpdaşlarym dagy görmedilermikä?

–Onçasyny-ha aýyk aýdyp biljek däl. Ertir okuwa baranymyzda belli bolaýmasa...

Şol wagtam gapy açylyp, Heşdek göründi. Ol gülümjiräp:

–Üstünlikleriň bilen gutlaýan, Wellek! Ýaňy telewizorda seniň çeken suratlaryňy görkezdim. Bäsleşikde ýeňiji bolandygyňy aýtdylar. Begendim. Iberen suratlaryň baýak maňa görkezişiň ýaly ekranda-da gowy bolup görnüp dur. Ýene-de üstünlik gazanmagyňy arzuw edýärim–diýip, onuň elini gysdy.

Ertesi mekdepde mugallymlar-da, okuwçylar-da Wellegi gutladylar.

Okuwlar birsydyrgyn gidip durdy. Eýýäm baş aý aradan ötüpdü.

Bir gün Wellegiň synpdaşlary okuwdan soň ýyg-nanyp, obadaky kömege mätäç, hossarsyz, ýalňyz ýaşayanlara ýardam bermekligi maslahat etdiler. Ertesi öýlän Paltaş aga ýardam etmeli diýen netijä gelindi. Paltaş aga ýalňyz ýaşaýardy. Onuň ogly-gyzy yokdy. Ol Beýik Watançylyk urşunyň gatnaşyjysydy. Ýaşy-da yetmiş töwerekläpdi. Obada iň bir sylanýan, hormatly gojady. Ýalňyz ýaşasa-da onuň öýüniň adamsyz wagty az-azdy.

Bellenilen wagtda okuwçylar geldiler.Goja olary güler ýüz bilen garşy aldy. Oglanlar tamyň daş-töweregini tertibe salýardylar, mal ýatagyň dersini

alyp, atyza eltip dökyärdiler. Gyzlar bolsa öý içini kakyp silkip, ýorgan-düşekleri ýelejiredýärdiler. Garaz, her kim güýjüniň ýetdiginden işledi. Emma gelmekligi wada berse-de bu ýerde Wellek görünmedi. Aýdylma-sa-da eşidip Heşdek geldi. Ol gerek zatlaryny äkelip, aýry-aýry pursatlaryň suratyny çekdi.

Paltaş aga kömekçilere minnetdarlyk bildirip, olary hoşamat bilen ugratdy.

Ertesi ýoldaşlary Wellegiň wadasynda tapylmandygyny ýazgaryp çykyş etdiler, onuň mazaly suwuna degdiler.

Wellek temegini göge tutup:

–Men düýn surat çekdim. Näme, bir meniň barmandygym bilen Paltaş aganyň işi bitmän galar öýdýärmisiňiz?!–diýip, haýbatly gepledi.

Geldi dyňzap gelen gaharyna bäs gelebilmän:

–Wellek han! Barmanynda-da iş bitmän galasy ýok! Öň wada bermeli dälidiň. Sen ýoldaşlaryňyň ynamyny ýere çalyp, olary äsgermezlik etdiň–diýdi.

–Indi siziň menden başga işiňiz ýokmy?–diýip, Wellek Geldiniň üstüne süründi.

Şol pursatdan başlabam sähelçe şöhraty göterip bilmedik Wellege ýoldaşlarynyň garaýşy bäs-bütün üýtgedi. Wellek synpdan we mekdepden daşary geçirilýän işlere-de seýrek gatnaşyp başlady. Okuw okabam onuň ugry bolmady. Öýüne gelende-de işi-pişesi surat çekmekdi, ata-enesiniň öý-hojalyk işlerine ýardam bermezdi. Öýde sapaklaryna taýýarlanmazdy. Wellek käte sapaklaryna-da gijä galyp barardy. Sebäbi soralandy “Aý, bir suraty çekip gutarjak bolup, gijä

galaýypdyryn, bagyşlarsyňyz!” diýip, boýnuny burup durardy.

Şular ýaly gelşiksiz hereketleri köpelip ugrandan soň, Wellegiň özüni alyp barşyny synp ýygnagynda ara alyp maslahatlaşmaly boldy. Öz ýoldaşynyň gödek hereketlerini ýazgaryp, okuwçylar çykyş etdiler. Ýygnakda synp ýolbaşçysy oňa ýüzlenip:

– Seniň her bir üstünlikleriňe biz guwanýarys, Wellek. Ýöne her bir zadyň öz orny, wagty bar. Sen entek okuwçy. Ilki özüňi okuwda görkezmeli. Sapaklaryňa taýýar-lan, ata-eneňe kömek ber. Onsoň wagt tapyp, surat çekiber. Oňa hiç kim garşy däl. Adamyň şöhraty artdy-gyça, ol sada, sypaýy we mylaýym bolmaga çalyşmaly. Meniň aýdanlarym indiden beýläk saňa sapak bolsun – diýdi.

Wellek sesini çykarman, ýüzüni aşak salyp otyrды.

Klas ýolbaşçysynyň aýdanlary Wellege birbada täsir edäýjek ýaly bolup duýuldy. Emma onuň şol öňki häsiýeti–gedemligi, ulumsylygy, özüni hemmeden akylly hasap etmegi ýok bolup gitmedi. Onsoň onuň şol häsiýetlerini ýazgaryan satiriki surat “Kirpi” atly diwar gazetinde-de peýda boldy. Şol surat hem okuwçylaryň Wellege bolan garaýşyny üýgetdi. Indi onuň bilen ýoldaşlaram elleşip, öňküleri ýaly hal-ahwal soraşmazdy. Wellek birinden bir zat sorasa, oňa jogap bermegiň gapdalyndan kibtini gysyp geçiriberdiler. Ony giden ýerlerine ýoldaş edip äkidýän ýokdy şunça köpçülikde diňe bir kişi ýalňyzdy – olam Wellekdi.

Heşdegiň abraýy mekdep boýunça artyp ugrady. Onuňam özüne ýetesi sebäpleri bardy. Heşdek

pespäldi, sadady. Oňa ulumsylyk, bahylçylyk diýlen zatlar ýatdy. Ol ilki sapaklaryna gowy taýýarlanardy, elmydama 5-lik baha alardy, onsoň ata-enesine, ýoldaşlaryna ýardam bererdi. Ol şol bir wagtda surat çekmäge-de wagt tapardy.

Aralykda mekdepde Heşdegiň çeken suratlarynyň ser-gisi guraldy. Oňa köp adam tomaşa edip, üýtgeşik lezzet aldylar.

Heşdek keselledi. Wellek ony sorabam barmady.

Wellek nähoşlady. Heşdek, synpdaşlary onuň halyny soramaga bardylar. Gaýtjak bolanlarynda Heşdek bilen Geldi Wellege ýüzlenip:

–Dostum, biz seni ýekesiretmeris, tiz-tiz gelip durarys. Sagalyp gitmegiňi arzuw edýäris–diýdiler. Soňra getiren sowgatlaryny oňa gowşurdylar-da ýola düşdüler.

Wellek hamsykdy. Soňra daş çykyp, tä gözden ýityänçe ýoldaşlaryna garap durdy. Onuň gözlerinde öňki etmişlerine ökünç, ýoldaşlaryna bolsa söýgi we mähir mese-mälim bildirip durdy.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Ýekşenbe gününü Wellek nähili geçirdi?
- 2.Wellek içki şatlygyny kimlere mälim etdi?
- 3.Paltaş agalara Wellek näme üçin barmak islemedi?
- 4.Okuwçylar Wellegiň özüni alyp barşyny näme üçin ýazgarýar?
- 5.Siz özüňizi jemgyýetçilik ýerlerinde nähili alyp barýarsy-nyz?
- 6.Hekaýanyň “Ökünen Wellek” atlandyrylmagyna siz nähili garaýarsyňyz?

Meýilnama.

1. Telewizorda Wellegiň öwülmegi.
2. Wellegiň şöhraty göterip bilmeýşi.
3. Onuň köpçüligi hasap etmezligi
4. Synp ýygnagynda.
5. Wellegiň etmişlerine puşman edişi.

Mähriban KABULOWA

ALTY GYZ

(Halk aýdymynyň äheňinde)

Biz bir bahar-ýazdyk biz,
Jemi alty gyzdyk biz.
Kiçi ýaşlymyz ula,
“Sen” diýmedik, diýdik “siz”.

Biz bir bahar-ýazdyk biz,
Jemi alty gyzdyk biz.
Bir sadabmyz üzülse,
Bileleşip dakdyk biz.

Biz bir bahar-ýazdyk biz,
Jemi alty gyzdyk biz.
Ýalňyşaýsak birimiz,
Bäş bolup düzetdik biz.

Biz bir bahar-ýazdyk biz.
Jemi alty gyzdyk biz.
Ata-ene, il-günüň
Ynamyna girdik biz.

Biz bir bahar-ýazdyk biz,
Jemi alty gyzdyk biz.
Her gün gowy iş edip,
Alkyş alyp ösdük biz.

Soraglar

1. Goşguda doganlyk, agzibirlikli iş barada nämeler diýilýär?
2. Öňki okan goşgularyňyza garanyňda bu goşgy nähili tapawuda eýe?
3. Sen öz boýdaşlaryň bilen nähili gatnaşyk edýärsiň?

Hudaýberdi HANMEDOW

BAHARGÜL

Sygryny suwa ýakyp gaýdan Abadan eje içki otagyň gapysyny açyp, töre boýnuny uzatdy. Onuň Bahargüle gözi düşmedi. Soňra gaharyna:

–Bu bihepbe gyz henizem gelmändir-ow. Nirelere güm bolup gidäýdikä? Gel, öýe gelse men şuňa ýatdan çykmaz ýaly bir temmi bereýin–diýip, özbaşyna hüňňürdedi.

Soň elindäki suw çelegini eýwandaky çelekleriň gapdalyna eltip goýup, ýene Bahargülüň içki otagyna girip gitdi. Dywardaky tertipli edilip asylyp goýlan suratlara, görnükli ýerde gyrasy elwan mata bilen jäheklenip agaç ramkada aýna salnyp goýlan hormat hatlara çalasyn göz gezdirip çykdy. Ondan soň içinden “Gyzym Bahargül jan-a öňler ýaman däldi. Onuň elinden çykan halyçalar, keşdeler göreni

aňk ederdi. Olar hatda ýaryşlara-da gatnaşdyrylyp, birnäçe hormat hatlaryna mynasyp bolupdy. Bu ýyl-a, bilmedim, nä döw çaldy, “ony-muny edäýein” diýenok. Öňki başlik alyp okaýan gyzy, indi iki aýdan bärem üçlükden ýokary galyp bilenok. Haçan görseňem Gülsoltanlara eňip oturşydyr. Hernä, alla özüne ynsap bersin-da” diýip oýlandy, ýakasyny açyp, içine tüýküren boldy.

Onýança-da Bahargülün özem ýetip geldi. Gaharyny kimden çykarjagyny bilmän oturan Abadan eje gyzyny mazaly darady:

–Sen her gün diýen ýaly şol gyzyňka gidýärsiň. Özüňem öýe giç köwlenýärsiň. Olar obamyza göçüp gelip, asyl bize bilniksiz bir bela bolup ýapyşady. Geçen ýyl-a beýle gylygyň ýokdy, gyzym. Dogrymdan gelsem men-ä saňa düşünemok. “Sapagymy okaýyn ýa ejeme kömek bereýin” diýip oýlanmasaň... Men-ä nä alaç etjegimi bilemok. Eger şu öýden girip-çykjak bolsaň, ertirden başlap Gülsoltanlara garap ýekeje ädimem etlemersiň!

Bahargül sesini çykarmady, diňe aşak bakyp oturiyberdi. Soňam ol ýagşydan-ýamandan enesine hiç zat diýmedi.

Abadan eje käýäp-käýäp, göleleriň iýmini bermek üçin mal ýatak tarapa gitdi. Ol bir sagada golaý eglendi. Gelse öýde Bahargül ýok. Ol nirädir bir ýere gümünü çekipdir. Ene gyzyny gözläp, ep-esli wagt ýitirdi. Näçe agtarsa-da Bahargül gara bermedi.

Bahargülün bu hereketi soňam birnäçe gezek gūnaşadan diýen ýaly gaýtalandy durdy.

Bir günem Abadan eje gyzyňyň giden tarapyny yzarlap, onuň söbügine düşdi. Ol Gülsoltanlara gelip, usul bilen gapyny açdy. Pejiň golaýynda oturan kempir ony görüp:

–Geleweri, Abadan! Arkaýyň jaýlaşyp otur. Men saňa çay-paý goýuşdyraýyn. Tüweleme, taňry dilden-gözden aman sasynpyn, allanäme gyzyňyz bar ekeni. Gülsoltan Bahargül bilen arkalaşyp işläp, igdeden talhan taýýarlady. Ol diýseň süýji bolupdyr.

Ondan dadyp gör hem çagajyklaryňyň paýyny äkit! – diýip, güler ýüz bilen garşy aldy. Myhmana ortadan düşek ýazdy, onuň üstüne geçip, ornaşykly oturmagy haýyş etdi.

Gahary bir eýýäm zym uçan ýaly bolan Abadan kempiriň göwnüni ýykyp bilmedi. Ol derrew el ýuwdy, süpürinip, görkezilen ýere geçdi. Orta giňden edilip, saçak ýazyldy. Çörek, şire-şepbik, üzümdir alma goýul-di. Onuň gapdalyna Gülsoltanam tabaga salyp, 7–8 bölek talhan getirip goýdy.

Abadanyň Bahargüle nazary düşmedi. Ondan soň durup bilmän:

–Bahargül siz tarapa gaýdypdy. Gelmedimi?–diýip, Gülsoltandan sorady.

–Hawa, geldi, Abadan daýza. Ol başga jaýda tamdyra çörek ýapmak üçin hamyr ýaýyp otyr. Zerur bolsaňyz, ony çagyraýaýyn?!–diýip, Gülsoltanam myhmanyň ýüzüne seretdi.

–Ýok, olar ýaly bolsa işläbersin.

Bir sagatdan mele myssyk çörek hem saçaga getirildi.

Abadan eje gaýtmakçy bolup ýerinden turdy. Şol wagtam kempir:

–Hany, gyzym Bahargül: Meniň ýanyma gel! Men saňa bir ak patamy bereýin. Abadan, hudaýym saňa-da uzak ömür bersin. Asyly gyz terbiýeläp ýetişdirensiň. Belki, eşidensiňem, birki aýlykda oglum Täzebaý ýeňil maşynly gelni bilen toýdan gelýärkä heläkçilige uçrapdy. Häzir özem, gelnim Annahalam keselhanada. Herne soňy haýyr bolsun-da! Menem garry bolanymdan soň hiç zada güýjüm ýetenok. Hudaýa mün katra şükür, 3–4 agtygym bar. Hemmesem entek ýaş. Olara göz-gulak bolup ýörmegem maňa uly alada bolup dur. Bular aýak bitensoňlar bir yerde durmaýarlar. Suwa gaçjagam ýa bir ýere ot berjegem belli däl. Gülsoltanam okuwyndan gelse, günde bolmasa-da gūnaşa diýen ýaly keselhana gatnaýar. Ata-enesi birneme ganymatlaşyp, öýe gelýänçe Gülsoltana ýardam bermegi synp ýolbaşçysy Bahargülden haýyş edipdir. Şondan bäri gyzyňyz gün yrman diýen ýaly gelip, ýardamlaşyp gidip dur–diýdi.

Gözüniň ýaşyny sylup bolup, kempir bu başyna düşen betbagt hadysa barada Abadana janygyp gürrüň berdi. Ondan soň ol iki elini ýokary göterip, birnäçe minnetdarlyk sözlerini aýdyp, Bahargüle ak patasyny berdi. Abadan eje-de oňa goşulyp, “Omyň!” diýip, iki elini ýüzüne syldy.

Bular tirkeşip gaýtdylar. Abadan eje gyzyna garap:

–Garry mamaňyň alkyşyny alanyňa men örän şat, gyzym. Ýöne näme üçin öň maňa duýduraýmadyň?– diýip, sorag berdi.

Bahargül säginjek ýaly etdi-de muny şeýle düşündirdi:

–“Aýtsaň olar seni ibermezler. Eger kyn görmeseň gelip, günde 1–2 sagat kömek berip gidiber. Ölmesem eden hyzmatyň mendenem gaýdar” diýip, boýdaşym Gülsoltan maňa zynharlap tabşyrypdy.

Bahargülüň atasy bolsa: “Berekella, gyzym! Kyn pursatda hökman boýdaşyňa kömek beräýmeli” diýdi.

Sorag we ýumuşlar

1. Abadan eje näme üçin gyzyndan nägile bolýar?
2. Täzebaýyň ejesi Abadany nähili garşy aldy?
3. Ene Bahargüle näme üçin ak pata berdi?
4. Ýolda gyzy Gülsoltan barada Abadana näme diýdi?
5. Siz Bahargülüň haýsy häsiýetlerini haladyňyz? Hekaýadan enäniň Bahargül barada aýdanlaryny okap, manysyny gürrüň edip beriň.
6. Aşakdaky nakylyň mazmunyny düşündiriň:

Dost dosty külpetde synar,
Adam adamy zähmetde synar.

Hamza Hekimzada NYÝAZY

DOGRY GEPLI OGLAN

Gelýärdi mekdepden gaýdyp bir oglan,
Iki kişi çykdy-da diýdiler “Eglen!”
Diýdi biri: “Teňňe bereýin saňa,
Bir azajyk ýalan sözläp ber maňa?!
Ogul oýlanyp berdi mylaýym jogap:
“Sözläň ahyr, aga, boýňuza garap.

Aslynda bu sözleriňiz ýalandyr,
Kim teňňä ýalany satyn alandyr?

Eger ýalan sözňüz köp bolsa, aga,
Derrew oýlanyşyň ony satmaga.
Galsa kemip, etmän eger sizdenem,
Ýoldaşyňda kändir ol söz bizdenem”.
“Berekella!” diýdiler oň sözüne,
Berdiler teňňänem halys özüne
Netije: çyn sözli bolsaň her haçan,
Baky ýoldaşyňdyr haýyr-u-yhsan¹.

Sorag we ýumuşlar

1. Mekdepeden gelýän okuwça ýolagçylar nämäni teklipe etdiler?

2. Okuwçy olara nähili jogap gaýtardy?

3. Ýolagçylar okuwça näme üçin “Berekella” diýdiler?

4. Goşgudaky mazmuny öz sözleriňiz bilen gürrüň edip beriň.

Tekstdäki düşnüksiz sözi depderiňize göçürip ýazyň.

Sünnetylla ENARBAÝEW

GORKAK

Çagalar Bahrama “Gorkak, gorkak!” diýip azar bererdiler. Dogry, ol gije işige ýeke çykmakdanam gorkardy. Eger garaňky düşensoň ýatakanadan çykjak bolsa, ýoldaşlarynyň birine “Ýör!” diýip ýalnardy, käte hem ýan-ýoldaşlarynyň ýerinden turmagyna mähetdel,

---

¹ Yhsan – peýda.

gözünü ýyldyradyp ýatybererdi. Çagalaryň biri oýnap hezil etmek üçin birdenkä “Ana, möjek bar!” diýip, ýatakhana tarap ylgap gaýdardy. Bahram hem olaryň yzy bilen ýüwrerdi.

Diňe krowady ýanma-ýan goýlan Jumanazar başga çagalar ýaly oňa kän bir degmezdi, “Gorkak!” diýbem kemsitmezdi. Emma ol Bahrama gynanan ýaly, rehmi gelen ýaly serederdi. Onuň bu garaýşy başga çagalaryň degişmesindenem beter batardy.

Näme etsin, eýsem Bahram aýplymy? Atasy ýitiren atyny gözläp, dagda garaňkyda ýöreninde, ony aç möjekler iýipdirler.

Şondan ýüregi ýarylara gelen enesi gijesine Bahramy hatda gapa-da ýeke çykarmazdy. Geçen ýyl ferma obasyndaky başlangyç mekdebi tamam-lap, oba merkezindäki ýatarlaýyn okaýan mekdebe gatnanynda ejesi “Gijelerine ýalňyz ýörme!” diýip, oňa zynharlap tabşyrypdy. Ine, şonuň üçin şu güne çenli enesiniň gepinden çykman gelýär.

3-nji fermadan gelip, bile ýatyp okaýan çagalar bu gün hiç zat ýok ýerden onuň göwnüne degdiler. “Gorkak” diýip, ony galdyryp gitdiler. Onuň ýeke-täk aýby: “Howa üýtgäp dur. Erte ir bilen gideris-dä” diýeni boldy, bary şol. Hakykatdan-da gün birneme gijigipdi.

Çagalar ýyljyraklap gülüşdiler. Garabaý bolsa gapdalyna gelip:

–Beýdeniňden-ä, garaňka galaryn öýdüp gorkýan diý-de goý-da, Bahram!–diýdi. Başgalaram muny alyp göterdiler, soň welosipetlerine münüp, gidip galdylar.

Näynsaplar, hatda yzlaryna bakybam, oňa az salym bolsa-da garaşýmadylar.

Bahram alaşsyz ýatakhana gaýdyp girdi. Jaý boşap galypdy. Ertesi ýekşenbe – hemme öýli – öýlerine gidip galan. Bahram krowadyna hem golaýlaşman, jaýyň ortasynda haýran galyp, dikelip durdy.

Garabaýyň aýy, kinaýaly sözleri gulagynyň ýanynda ýaňlanyp duran ýaly duýuldy. Birdenkä hem ol:

–Ýalan aýdýaň. Men gorkmaýaryn!–diýip, gygyryp goýberdi.

Soňra howla çykdy. Welosipediň eýerini ortarak süýşürüp, kiçijik körpejäni orap, baglap durka, gözi asmana düşdi. Amyderýa tarapdan gap-gara bulut süýşüp gelýärdi.

Gün batmaga az galypdy. “Ferma haçan ýeterin? Ýa bu ýerde ýatyp, ertir ir bilen gidibersemmikäm?” diýen pikir Bahramyň kellesinde peýda boldy.

Şu wagt sümügini tartyp, ýyrşaryp duran çagalar onuň göz önüne geldi. Olar göýä oňa “Gorkak, gorkak” diýip, masgaralaýan ýaly bolup duýuldy. Onsoň derrew welosipedine münüp, yzyna seretmän haýdap gitdi.

Ol şo ýörşüne Surhan güzerinden ötüp, gyra göterileninde togtady.

Hol aşakda gurluşyk işleri gyzgyn bat bilen gidip durdy. Adamlar, traktorlar, buldozerler gyrmyldaýardylar. Çañ-tozan. Çagyl-daş, demir-beton daşayan agyr ýük maşynlary bu ýerden garynja ýaly bolup görünýärdi. Sag tarapda dagaralygyndaky nebit guýularynyň wişkalary gyşyna şaha-ýapraklary ýanyp giden agaçlary

ýatladýardy. Uzakda, derýanyň ol kenaryndaky jülgede obanyň merkezi şäherçesi ýerleşýärdi. O ýerde-bu ýerde çyralar ýylpyldaşýardy. Olar gijäniň ýakynlaşyp gelýändigini Bahrama ýatlatdy. Ol ýaşyp barýan şapaga garap oýlanyp durdy-da soň alaçsyz günorta buruldy: garry Babadagyň gaýalaryny gaplap, ýuwaşja basyp gelýän garaňkylyk göýä onuň kalbyna giren ýaly endam-janyňy galpyldy gurşap aldy, hany, bir ýolagçy görünse! Hatda, adatça asmany doldurip, şah-şahlap saýraýan mollatorgaýlar, ýol ýakasynda owaz edip, gyryň asudalygyny bozýan zakjalar hem görünmeýärdi. Bar ýeri ümsümlikdi. Pesli-belentli gyrlary örtüp oturan ençeme ösümlikler hem gymyldaman, asmandaky bulutlardan ätyýaç edýän dek dymyp galana meňzeýärdi.

Bahram gyryň üstündäki ýylan yzy sokmakdan çete çykman, agramyny kä bu taýa, käte beýleki taýa alyp, бүтін göwresi bilen öňe ymtylýardy. Iki gözi täze düşen welosipediň yzlaryndady. Bu yzlar özünden bir sagat öň gaýdan ýoldaşlarynyňkydy. Ol garaňkylyk bilen barabar ýapyrlyp gelýän wehimi özünden kowjak bolup, ýerdäki welosiped yzlarynyň kimleriňki ekenligi dogrusynda oýlanyp durdy.

Birdenkä ýyldyrym çakyp, gök gürlledi. Bahram asman garsa ýarylyp, başyna düşen ýaly boýnuny gysdy. Damjalap ugran ýagyş birden guýup başlady. Az salymda ýol batga boldy. Ýöremek kynlaşdy. Taýyp gidip, agnap düşäýmegiňem mümkindi...

Bahram aşak seredende ýüregi ýarylana döndi. Ser salman ekeni, güýçli sil geldi!

Ol welosipedinden düşdi-de, ony idip başlady.

Deräniň içi şowhun-şapyrdydan doldy: Hemme ýerde sil şarryldaýardy. Her wagt ýyldyrym çakýardy. Göýä biri dag bilen dagy bir-birine urýan ýaly gök gürleýärdi.

Bahram howpurgap, daş-töwerege alakjap garady. Her gezek gök gürläninde “Eje jan!” diýip gygyrybermäge dogry gelyärdi.

Siliň owazynyň, gök gürlemeginiň arasy bilen bir wagtda goýun mäleýän ýaly ses Bahramyň gulagyna geldi. Ol bir sellemden ýene gaýtalandy. Bu sapar goýnuň sesine guzynyň zaryn mälemesemi goşuldy.

Edil özi! Uly goýun garaňky gijede öňünden çykdy. Ol suwy ýakalap ýöräp gelyärdi. “Jalada sürüden tazygyp galan, janawer!” diýen oý Bahramyň kellesine geldi. Ol goýny görenden özüne ýoldaş tapylan ýaly gorkyny unutdy. Ýyldyrym çakanda, siliň ýüzünde galkyp, akyp barýan guza gözi kaklyşdy. Ene goýnuň şeýle bir tiz hereket edip ylgaýşyna ol indi düşündi.

Bahram oýlap-biçip oturman, derrew welosipedini ýerde ýatyryp goýdy, geýimlerini basym çykardy-da, guza bakan ylgady. Şol wagtam alysdan kimdir biri “gurreý, gurreý!” diýip gygyrdy.

Ol suwdan ötüp, guzynyň yzyndan barýardy. Sil topugyna, dyzyna, sanyna çykdy. Guza ýetip, elini uzadan çagy bolsa, bilinden ýokary çykypdy.

Häli akym boýlap ýöreni üçinmi, ol suwuň güýjüni duýman galan bolara çemeli. Indi aýagyny ýere diräp, sile garşylyk görkezjek bolup durka, suw ony agdaryp, akdyryp äkitdi.

Bat bilen akyp ýatan siliň Bahramy her bir minut saýyn duş gelen daş bölegine urup, maýyp edäýmegi-de mümkindi. Bu howp şol wagt Bahramyň kellesine-de gelenokdy, onuň iki gözi suw ýüzünde kä görnüp, kä görünmän galkyşlap akyp barýan guzudady. Ol bar güýjüni jemläp hereket edýärdi. Ýetmäge baş gulaç... üç gulaç, bir gulaç galdy. Emma Bahramyň agzyna laý suw girip, ýokardanam ýagyş ýagyp, göz açmaga pursat bermedi, gulaçlamaga haly galmady. Öýkeni gysylyp, endam-jany gurap barýardy. Goýun bolsa henizem kenarda ylgaýardy. Guzy-da mäleýärdi... Bahram öz erkini akyma berdi, az-owlak demini dürsedi-de, ýene öňe hereket etdi. Hawa, ine, ýakynlaşyp galdy. Ýene bir gaýrat etse... gelişip gitse, tutar.

Bahram guzyny göterip ýagyrnysyna aldy-da, kenara tarap ýüzdi, bir saýrak ýere ýetip, aýagyny ýere diremekçi boldy, suw başartman ýene akdyryp äkitdi. Häläm onuň eli bilen uly bir daş bölegini tutany gowy bolaýdy, bolmasa... Ol şu ýagdaýda daşyň üstünde näçe wagt ýatanyny bilmedi. Kenara nädip çykany-da ýadynda ýok. Diňe ukudan oýanan ýaly gözünü açsa, kimdir biri ony çäkmene dolaýan ekeni. Ol kişi:

–Berekella, ata ogly bolduň!–diýdi.

Bu öwgüden Bahramyň endam-janyyny ýyly ýörän ýaly boldy.

Bahram çäkmenini egninden düşürüp ibermezlik üçin gowuja ýapyşyp, ornundan galdy. Bykyny agyrýardy. Sil ony daşa uran ekeni. Ol agyry şeýle bir güýçli

däldi. Ol elini bykynyna alyp baranda, bir zada ýapyşdy. Gypjnan ýaly.

Çäkmene dolan kişi dillenip:–Sowuk alypmy?–diýip sorady.

Bahram ony indi tanady. Ol Jumanazaryň atasy Allanazar agady. Ol ony görüp begendi. Az-owlak agyry syzsa-da “Ýok!” diýip, başyny atdy. Ol azara galyp, guzyny gözledi-de: “Megerem, akyp giden bolaýmasa?!” diýip oýlandy.

Ony soramakçy bolup durka, Allanazar aga elleri bilen göterdi-de Bahramy eşege mündürdi. Şol wagtam eşegiň gapdalynda duran goýna gözi düşdi. Guzy bolsa enesiniň bagryna gysylyp, keýp edip emýärdi.

Allanazar aga “Haýt!” diýip, guzynyň asudalygyny bozdy. Goýun öňe ylgaýardy, guzyjygam yzyna düşdi. Eşegem ýorgasyny ýazdyrmady. Ýolda Bahramyň geýimlerini, welosipedini gözläp tapdylar...

Günortan bolansoň Bahram fermadan döwlet hojalygy merkezine baryan maşyna münüp alyp, mekdebine bardy. Ýerler gurap galypdy. Welosipetde gitmegem boljakdy. Enesi garşylyk görkezdi, “Bykynyň ýagşy bolsun!” diýdi. Ol agşamalar mekdebe ýetip geldi. Ýoldaşlarynyň hemmesi ýatakhana ekeni. Şol wagt bir geň galarlygam boldy. Adatça “Ortak” (“Ýoldaş”) ornuna “Gorkak” sözüni goşup: “Bahram gorkak geldi” diýip garşylaýan çagalar bu gün näme üçindir:

–Ana, Bahram geldi!–diýip, ýerlerinden turup, daşyna egrelişdiler.

Jumanazaryň garaýşy hem başgaçady. Ol dogry gelip, Bahram bilen elleşip, yhlaslyja görüşdi. Şoldur şol günden bäri hiç kim ne “Gorkak” diýip Bahramyň göwnüne degdi, ne-de “Ana, möjek!” diýip, ony gorkuzdy. Bahram ýoldaşlarynyň hüý-hasiýetleriniň şular ýaly özgerişine haýran galdy-da “Bularyň ýüregine nireden ynsap geldikä?” diýdi.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Çagalar näme üçin Bahrama “Gorkak” diýýärler?
- 2.Bahram näme üçin gijigip ýola çykdy?
- 3.Ol guzyny nähili halas etdi?
- 4.Bahramyň ýerine siz bolanyňyzda nämeler ederdiňiz?
- 5.“*Bahram–meniň söýgüli gahrymanym*” diýen temadan aşakdaky plan esasynda düzme ýazyň.

Meýilnama

- 1.Bahram gije galyp, ýeke ýola çykdy.
- 2.Ol sil suwy bilen akyp gelýän guzyny gördi.
- 3.Allanazar aga Bahrama minnetdarlyk bildirdi.
- 4.Çagalar Bahramy hormat bilen garşy aldylar.

GARRYLAR GEREK

Adamyň dokuzy düzüw bolanda,
Doýma ýok, ýene-de onunjy gerek.
Ýöne onunjy-da dokuza deň zat.
Iň soňky deme çen küýseýär ýürek,
Ýaşlaň arasynda garrylar gerek.

Goý, öwnübersinler ýaşlygyn ýatlap
Şolam biziň üçin kömekdir, kömek.
Garrylar ýaşlar deý umytly bolsun,
Göwni çaga bolsun, turanda gamak,
Bize güýç-gaýratly garrylar gerek.

Bilmezlikdenmi ýa garagollukdan,
Durmuşda eýlände bir işi telek,
Garrylar käýese kineli bolma,
Ýene-de ugrunda şolar janserek
Bize şol janköýer garrylar gerek.

Ilimden, günümnden daş bolsun gussa,
Toýum-baýramymam il bilen gerek.
Juwanlar baýramyň gelşigi bolsa,
Garrysyz söhbetem gurakdyr, gurak,
Toýa bezeg berýän garrylar gerek.

Goňşyňa uzadyp goňşy okara,
Oň bilen bolmaga mydam duz-ýemek.
Gormeyän zadyňa gözüň açmaga
Bilmeýän zadyna bermäge kömek,
Maňlaýy gasynly garrylar gerek.

Köpe ýarap duran ner ogul bolsa,
Ýene gyzyň bolsa boýlary derek.
Ikisem ynjytman eziz sasynpa,
Olara ýaş dileýän uzakdan, uzak,
Dilleri senaly garrylar gerek.
Ömre ömür goşýan garrylar gerek.

Sorag we ýumuşlar

1. Awtor ilkinji bentde adamyň nebsiniň artyşy barada nähili pikirleri öňe sürýär?
2. Näme üçin goşguda garrylaryň göwni çaga meňzedilýär?
3. Garrylara toý-baýramlaryň bezegi diýilmegini nähili düşüňärsiňiz?
4. Goşgyny labyzly okaň. Her bentdäki mazmuny düşündiriň. Özüňiziň garrylary sylaýşyňyzy, hormatlaýşyňyzy gürrüň edip beriň.

Hudaýberdi MÄTJUMAÝEW

“DOGLAN GÜNÜŇIZ BILEN!”

Gülmar mekdepeden geldi-de papkasyny goýup, gyz jigisinden ejesini sorady. Onýança Sapargül eje tamdan çykdy. Gülmar:

–Eje, şu gün Gulmyradyň doglan günü. Synp-daşlaryna aýtdy diýdi. Sapargül eje bir hili nägilelik bilen:

–Elbetde, aýdylan bolsa bararsyň. Ýöne iki sagatdan gaýt. Öňküleriň ýaly gije ikilere çenli gezme – diýdi.

Ejesine duýduranyndan soň Gülmar atasy Kuwwat aga aýdybam oturmady.

Ol Gulmyratlara bardy. Gapyny açyp, bosagadan ätledi-de “Doglan günüňiz bilen!” diýdi. “Taňryýalkasyn, Gülnar jan! Seňkä-de barmak miýesser etsin!” diýip, Gulmyradyň ejesi, doganlary süýjüdillilik bilen ony garşyladylar.

Gülnar sowgat üçin getiren 200 somuny şol zatlary belläp oturan Maýsa berdi. Ol hem ruçkaçyny alyp, bir depdere belledi.

Gelenler orunly-orunlaryna geçip oturdylar. Uzyn edilip ýazylan klýonka saçagyň üsti kökeden, som-sadan, tortdan, dürli şire-şepbiklerden hem-de miwelerden doludy. Her ýerräkde dürli suwlar, çakyr, arak, stakanlar goýlupdyr.

Gelenler gülşüp-degşip garbanýardylar. Birinji, ikinji naharlar çekildi. Gulmyradyň saglygyna oglanlar akdan, gyzlar çakyrdan guýup göterdiler. Kasseta goýuldi. Sazyň, gopguny öýi ýaňlandyrdy. Tans başlandy... Mahlasy, gije sagat ikilerde Gülnar öýüne geldi.

Iki gün geçdi. Gülnaram doglan gününe synp-daşlaryny çagyrdy. Ýene şol öňki kada, köne heňňam. Arak içilip, kelleler birneme sämedi. Mämmet bilen Jepbaryň sözi azaşdy. Bular ýumruga girişdiler.

Kuwwat aga çydap durup bilmän içeri girdi. Ol:

–Men Gülnara arak aldyramokdym. Ol zährimary haýsyňyz getirdiňiz? – diýip haýbatly sorady. Jepbaryň ýüzi gyzaryp gitdi. Muny öý eýesi duýdy. Şonda-da ol ilki sypaýyçylyk bilen:

–Men doglan günleriňiziň bellenilmegine garşy däl. Ol baş ýa on ýyldan bir bellenilse ýagşy. Siziňki günde-günaşa. Siz haçan sapak okajak, öý-hojalyk

işlerine haçan kömekleşjek? Çigit ýalyjak gazanç etmän, pul tapyp, arak içip, onsoň bir-birleri bilen ýumruklaşyp ýören meniň öýümiň myhmany däl. Naharyňyzy iýiň-de, derrew eňsäňizi görkeziň!—diýdi.

Şol günden soň “Doglan günler” kadalaşyp, onda arakdyr çakyr berilmändir.

Sorag we ýumuşlar

1. Gülnar ejesine näme diýdi?
2. Näme üçin Sapargül eje nägile bolýar?
3. Synpdaşlar “Doglan günü” nähili ýagdaýlarda belleýän ekenler?
4. Kuwwat aganyň hereketleri dogrumy? Ol barada sizde nähili pikir bar? Öz “Doglan gününüz” belleýşiňiz barada gürrüň edip beriň.

Allaberen KADYROW

HALASGÄR

Kakyldy-da girmäge jaň
Başlandy ilkinji sapak.
Mugallym nazar aýlasa
Synpda diňe Toýly ýok.

Sebäbini biljek bolup,
Ýoldaşy Wepa ýüz tutdy:
– Görmediňmi bu gün ony?
Öýündemi, nirä gitdi?

– Ir bilen-ä gördüm ony
Ekinlerne aýlanýardy.
Soňra papkasyny alyp,
Gaýtmak üçin şaýlanýardy.

Welsepidime atlanyp,
Deňinden geçipdim sürüp.
Pyýadalab-a gelýärdi,
Ondan soň bilmedim görüp.

Mugallym oýa batdy-da
Diýdi” – Näme üçin galdyka?
Tertipli hem otliçnikdi,
Näme sebäp tapyldyka?

Iki-üç sagat gijä galyp,
Toýly sapagyna geldi.
Ol ýazykly däl di muňa,
Şeýleräk bir waka boldy:

Annamyratlaň deňine
Ol gelip ýetende haçan.
Bäş-altý ýaşly Altyjyk,
Oýnap ýörkä ýaba gaçan.

Çetde goýup papkasyny,
Toýly özün ýaba zyňan.
Bu hadysany eşidip,
Eýýäm adam bary eňen.

Heniz çümmänkä çagajyk,
Toýly ony çykdy alyp.
“Berekella, haň ogul!” diýp,
Hemmeler guwandy gülüp.

Toýlyň erjellegi bilen,
Halas edildi ýaş çaga

Diýdiler: – ýap boýna indi
Çykmasyn ol oýnamaga.

Öl-myjyjk bolansoň geými,
Toýly derrew öýne gitdi.
Çalşyrynyp gelyänçe-de
Ep-eslije wagt ötdi.

Şol güni okuwdan soňra
Ýygnak geçirip direktor
Diýdi: – Toýlyň bu işleri
Hemmäňize görelde bor!

Sorag we ýumuşlar

1. Mugallym Toýlynyň gije galmagynyň sebäbini kimden sorayar?

2. Wepa näme diýýär? Toýly haçan synpa gelyär?

3. Altyjygy kim halas edýär? Adamlar begenip, Toýla näme diýýärler?

4. Goşgudaky kapyýalaşyp gelyän sözleri (Meselem, aýlanýardy, şaýlanýardy...) depderiňize göçürip ýazyň. Siz şu goşgudaky wakalary öň eşidipmidiňiz. Eger eşiden bolsaňyz, onda gürrüň edip beriň.

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Bölümdäki haýsy hekaýada zähmetsöýerlik, ugurtapyjylyk we edermenlik ýaly häsiýetlere ýokary baha berilýär?

2. Öwünjeňlik, gedemlik we men-menlik ýaly häsiýetleriň erbet adatygy haýsy goşgy we hekaýada teswirlenýär? Tekstlerden mysallar getirip, pikiriňizi delilläň.

3. Bölümdäki haýsy goşguda we hekaýada janawerlere mähir bilen seretmek, garrylara hormat goýmak ýaly meseleler öňe sürülýär? Olaryň mazmunyny birneme gysgaldyp gürrüň edip beriň.

ÝAŞYL BAHAR

Baýram DÖWLETOW

BAHARYŇ KEŞBI

Gyş tamam boldy. Bahar geldi. Ak ýorganyny üstünden aýran tebigat ýaşyl kürtesini egnine ýapdy.

Ýerleriň doňy çözülip, ot-çöpler dürterişip gögerip çykdylar. Ýaplardan akýan bulançak suwlar, olaryň şyggyldy sesleri baharyň gelenini buşlady. Toprak bahar paslynyň jana şypa beriji howasy bilen dem alýar.

Selmedir ýylaklar, beýleki ösümlükler başlaryny ýokary göterip, mymyk şemala yraň atyp otyrlar. Kebelekler ak ýüpek ýaly ganatlaryny hereketlendirip, gülden-güle gonýarlar.

Miweli baglar güle bürenip, ak halat ýapynan ýaly dur olarda bilbeller saýraşyp, şirin owazyny çar tarapa ýaýradýarlar. Agaç-laryň aşagynda gezip ýören tawuslaryň bolşuny synlap, mähriň ganmaýar. Olar täjioraz ýaly çym-gyzyl ganatlaryny ýaýyp, бага üýtgeşik görk berýärler.

Gumry, kepderi, garlawaç ýaly guşlar höwürte ýasa-nyp, nesil öndürmek niýeti bilen başagaý.

Açylan gülleriň, dürli otlaryň üstünden öwsen mylaýym ýeller

hoşboý yslary özi bilen alyp gelýärler. Olardan dem almak kalbyňa lezzet berýär, ýene-de göwnüňi göterýär.

Baharda maldarlaryň, dayhanlaryň iş-aladalary barha köpeliýär. Dowarlaryny ýaýla süren çopanlar owlak-guzy almak bilen meşgul bolýarlar. Owlakdyr guzularyň böküp oýnaýyşlary, mäleşýän sesleri bahar keşbine gözellik eçilýär.

Dayhanlar bolsa täze hasylyň düýbünü tutýarlar. Şonuň üçin gündizine we gijesine sürüm işleri güýçli depginde alnyp barylýar. Gijelerine gürlewikleriň gürrüldisi, dürli guşlaryň saýraşýan sesleri has uzaklara ýaýrap gidýär. Olar beýleki sesler bilen utgaşyp, özboluşly sazy emele getirýärler.

Käte gök gürläp, ýyldyrym-da çakýar. Onsoň ösümlikleriň çañyny ýuwjak ýagyşa garaşmak bolar.

Soraglar

- 1.Ülkämize baharyň gelendigini nireden bilýäris?
- 2.Baharda günortadan haýsy guşlar uçup gelýärler?
- 3.Siz baharda meýdana çykyp görüpmidiňiz? Dayhanlar bu döwürde nähili işleri ýerine ýetirýärler?

Baba GARAYEW

SAÝRA, BILBILIM

Saýra, bilbilim, saýra,
Saýra, sesiň diňlensin.
Säher бага çykamda,
Şat owazyň ýaňlansyn.

Saýradykça saýragyn,
Saýrajak wagtyň geldi.
Sesiňe ses goşulyp,
Äleme şatlyk doldy.

Gündizler bag içinde,
Seni gülde görýäris.
Şirin sesiňi diňläp,
Ýakyn-ýakyn barýaryn.

Saýra, bilbilim, saýra,
Saýra, sesiň diňlensin.
Säher бага çykamda,
Şat owazyň ýaňlansyn.

Sorag we ýumuşlar

1. Goşguda bilbiliň saýraşyna nähili höwes edilýär?
2. Şahyryň “Saýrajak wagtyň geldi”, “Ýakyn-ýakyn barýaryn” diýen sözleriniň manysyny öz düşünişiňize görä gürrüň edip beriň.
3. Siz bilbili görüpmediňiz? Ol barada gürrüň edip beriň. Bahar hakynda ýazylan ýene haýsy goşgulary bilýärsiňiz?

Allaberen KADYROW

ÇABGA BUŞLUKÇYSY

Gapyň öňündäki talyň astynda,
Şaha garap otyr baş ýaşly Döwran.
Oňa gonan guşy tutmaň kastynda,
Çagaň niýetine galýarsyň haýran.

Bardy gapdalynda dogany Keýik,
Oňa “Alyp ber!” diýip dillendi çaga.
– Goý, ballym, ol şaha ýerden has beýik,
Diýdi olam bu kiçijik “akmaga”.

Bulutlar sygmaýan ýaly asmana,
Bir-birine hüjüm etdi şol zaman.
Kakansoň sanajyň ol garry mama,
Guşdan elli bizar, gorkdy Döwran.

Göýä äpet dag daşlary urulyp,
Gümmür-gümmür edip güýçli ses etdi.
Olar ýere gaýdan ýaly syrylyp,
Gorkak kişiň endam-janyň titretti.

Batly çakan ýyldyrymyň, şöhlesi,
Ýagty salyp iberende bar ýere,
Sandyraklap çykdy Döwranyň sesi:
– Gorkýaryň, gideli, bol, öýe ýöre?!

Keýik bir güldi-de diýdi doganna:
– Jigim, gorkujyňa batypsyň dere.
Çabga ýagşyň buşlukçysy ol, ine
Damjalar düşmäge başlady ýere.

Soraglar

- 1.Döwran näme üçin guş tutmak islemedi?
- 2.Göğüň gürläp, ýyldyrymyň çakmagy ýylyň haýsy paslynda bolýar? Ol nämäni aňladýar?

GARLAWAÇ

Dikleýärkäm paýa üzüm çybygyn,
Agtygym Beglijik ýanyma geldi.
Diýdi: – Baba, urup öldüreýin men,
Bir süri garlawaç eýwana doldy.

Soňra edip ýören işimi taşlap,
Agtygym göterip girdim-de öýe,
Diýdim: – Olar gelen bahary buşlap,
Erbet pikirleri getirme küýe.

Adamy özüne howandar saýyp,
Depämizde çagalaýar garlawaç.
Gaýta janaweri ýürekden söýüp,
Girip-çykar ýaly aýnany-da aç!

Wijirdeşip öz dilinde enaýy,
Garlawaçlar myhman bolýar öýmüze.
Ötürip aradan ençe gün, aýy,
Çagalary ulalyp, gitdiler düze.

Garlawaçlar ýene gelip öýmüze,
Wijirdeşýärdiler ýüzmüze garap.
Pikir etdim, sag boluň aýdar bize,
Eden ýagşylygymyz göwnüne ýarap.

Sorag we ýumuşlar

1. Begli babasyna näme diýdi?
2. Babasy agtygyna garlawaç barada nähili gürrüň berdi?

3. Garlawaçlar öz minnetdarlygyny nädip beýan edýärler?

4. Bu guş haýsy wagt gelýär? Goşgyny ýatlaň hem-de mazmunyny öz sözleriňiz bilen gürrüň edip beriň.

Enwer HAJY

MÄHRI JAHAN ENEJAN

Gijeler ýatman çykan,
Mähir çyrasyn ýakan,
Güneş dek nurly bakan,
Kalby asman enejan,
Mähri jahan enejan.

Okuwa şat ugradýan,
Adam bol diýip aýdýan,
Säher çagy oýadan,
Kalby asman enejan,
Mähri jahan enejan.

Köçä çyksam eger-de,
Gözüne ilmesem bir-de,
Gussa peýda bor serde
Kalby asman enejan,
Mähri jahan enejan.
Bagtymyza sag-aman,
Boluň diýýäs her haçan,
Size yhlas, söýgüm kän,
Kalby asman enejan,
Mähri jahan enejan.

Goşgyny ýatlaň.

NOWRUZ – BAHAR BAÝRAMY

Okuw tamamlanypdy. Okuwçylar tertip bilen zaldan çykyp, daşarda nobata durdular. Şol wagt mugallymlardan biri:

–Şu gün Nowruz baýramyna taýýarlyk görmek barada ýygnaňyk boljak. Häzir hataryňyzy bozman, kluba girip oturyň,– diýdi.

Öňdäki hatardan hereket başlandy. Az salymda giň klubuň içi okuwçylardan hyryn-dykyn doldy. Iň öňdäki stullarda bolsa mugallymlar oturdylar.

Direktoryň teklibi boýunça baýry mugallym, okuw-terbiýeçilik işleri boýunça orunbasar Baýram aga çykyş etmek üçin söz berildi. Baýram aga tutuş zala bir nazar aýlap, onsoň söze başlady:

–Okuwçylar! Siziň eşidip ýörüşüňiz ýaly Nowruz ýakynlaşyp gelýär. Ol musulman ýurtlarynda gadymdan bäri bellenilip gelinýän bahar baýramy hasaplanýar. Her ýylyň 21-nji martyndan täze ýylyň başlanýandygyny gadymkylar belläpdirler. Bu söz aslynda “Täze gün” diýen manyny berýär.

Ülkämize bahar geldi. Agaçlar pyntyk ýaryp, ot-çöplere jan girdi. Säheriň mymyk şemaly atyr gülleriň hoşboý yslaryny özi bilen alyp gelýärler. Hawa, Nowruz tebigatyň özboluşly gözelliglerini-de döredýär. Ýaplaryň, daglaryň genişlerine ýassanyp ýatan garlar güneş nuruna eräp. Damja-damja bolup syrygýarlar.

Bahar baýramy bolan Nowruz, gynansagam onlarça ýyllap bellenilmändi. Ýurdumyzyň özbaşdaklygyny gazanmagy netijesinde ata-babalarymyzdan galan gadymy döp-dessurlarymyz gaýtadan diklendi. Muňa halkymyzyň guwanjy egsilmezdir. Biziň zähmetsöýer halkymyz bar. Şonuň üçin bahar baýramy bolan Nowruzy her kim öz zähmeti arkaly garşy alýar. Siz, okuwçylar, okuwda görelde görkezmek, ýagny gowy okamak, jemgyýetçilik işlerine işeňňir gatnaşmak bilen garşy almalysyňyz.

Daýhanlar bolsa ekin ekiljek ýerlerini sürüp, ekişe taýýarlaýarlar. Bol hasyl ugrundaky göreş hut şu pursatdan başlanýar.

Nowruzyň hem özboluşly däpleri, kadalary bar. Şu döwürde bir-birleriňiz bilen käýişmek, dawa-jenjellere goşulmak bolmaýar. Ýaşlar öz öýündäki iň uly, garry adamlara sowgat berýärler.

Her bir öýde Nowruz tagamlary taýýar edilýär. Olaryň görnüşleriniň dürli-dürli bolmagy üçin çalşylýar. Nowruz saçağyny üzüm, alma, erik, kişde, enar, petir, somsa, çelpek ýaly tagamlar bilen bezemek, olardan datmak we lezzet almak oňat döp hasaplanýar.

Bahar baýramynda her bir topar, taýpa öz mümkinçiligi boýunça tagamlar taýýarlap öz ussatlygyny gelenlere görkezýärler.

Hemmäňiziň bahar baýramy bolan Nowruzy garşy almagyňyzy arzuw edýärim.

Soňra çykyp geplemeler başlandy. Her bir synp öz mümkinçiligi boýunça sowgat taýýarlamaly diýen netijä gelindi.

Soraglar

1. Okuwçylar näme üçin kluba ýygnandylar?
2. Baýram aga Nowruz barada okuwçylara nämeler diýdi?
3. Ýurdumyzda bu baýramda nähili tagamlar taýýarlanýar?
4. Ýygnaýkda nähili karara gelindi?

BAÝRAM URP-ADATLARY

Nowruzda öý-içerini arassa saklaýarlar.

Nowruza çenli agaçlaryň düýbüne hek çalyp bolýarlar.

Nowruzda bugdaý ösdürip, sömelek bişiryýärler.

Nowruzda bir-birleriňe ýagşy dilegler edýärler.

Nowruzda at çapmaga taýýarlyk görýärler.

Nowruzda täze egin-eşik geýýärler.

Nowruzda gamgyn bolup oturmaýarlar.

Nowruzda Nowruz tagamlaryny bişiryýärler.

Nowruzda howluda hiňňillik ýasap goýýarlar.

Nowruzda gyz saýlamaga çykýarlar.

Nowruzda öýke-kinäni unudýarlar.

Nowruzda garyndaş-doganlaryňka görme-görşe barýarlar.

Nowruzda ata-enäniň gabryna zyýarata barýarlar.

Nowruzda gybat etmek bolmaýar.

Nowruzda aşna, ýar-dostlaryňka myhmançylyga barýarlar.

Nowruzda aty, iti urmak bolmaýar.

Nowruz günü gül ýygýarlar.

Nowruz günü ýylan öldürmeýärler.

Nowruz günü gyzlar gyzyň geýinýärler.

Nowruz günü öý eýesi öýde bolýar.

Nowruz günü hassalara baýram tagamlaryny iberýärler.

SAHY BAGBAN

Akyljanyň kakasy güýzde howluda birnäçe düýp bägül nahalyny oturdypdy.

Aralykda Akyljan howluda oýnap ýörkä, gül nahalarynyň ýaprak çykarandygyny, biriniň bolsa gunça ýasandygyny görüp galdy. Onsoň begendi. Şondan soň her gün ir bilen turup, ylgawyny ýazdyrman gülüň ýanyna barýan, gunça ulaldymyka diýip seredýän boldy. Emma gunça nähili bolsa, hut şol bolşuny saklap özgermeýärdi.

Akyljan kakasyna garap:

–Däde, gunça näme üçin ulalybermeýär, haçan güllärkä?–diýip sorag berdi.

Şonda kakasy:

–Gözleýşiňe bagly-da, balam. Aşagyny tiz-tizden ýumşadyp, suw guýup dursaň, ana, onsoň gül çykarar–diýdi.

–Bolýar, gözläýin.

Akyljan sözünde tapyldy, günaradan teşe bilen gül nahallarynyň düýplerini ýumşadyp, suw guýdy. Nahallar gününü sanap ösüp başlady. Kän garaşdyrman gunçanyň ujy ýarylyp, gyp-gyzyl gül göründi. İlkiler ol kiçijikdi, üç günden soň edil käsäniň agzy ýaly tegelek bägüle aýlandy. Ol şeýle bir owadandy, Akyljan garap doýmaýardy.

Ýekşenbe günü goňşulary Şahystanyň doglan günüdi. Oňa Akyljanam myhmançylyga çagyrdylar.

Akyljanyň Şahysta nähili sowgatly barmalydygyny maşgala agzalary özara geňeşdiler. Ejesi, mamasy, uly, agasy dürli zatlary agzadylar. Emma bir netijä gelip bilmediler. Şol wagt kakasy:

Bägüli alyp gidibersene!—diýdi.

Akyljan närazylyk bildirip:

—Hä... Men häli Şahysta üçin azara galyp bägüli ösdürip ýetişdiren ekenim-dä. Gerek дә! — diýdi.

Kakasy gaharly:

—Men ýalňyz özüň üçin gül ösdüreniňi bilmändirin—diýip batly gepledi. Ejesi gürrüňe goşulyp:

—Äkidiber, Akyljan! Şahystanyň güli örän gowy görýändigini bilýärsiň-ä! Ýolmasaň, barybir üç-dört günden solup, ýapraklary dökülip gidýär—diýdi.

Göwnüne ýoksa-ýokmasa-da Akyljan razy boldy. Güli gaýçy bilen gyrkyp, Şahysta äkitdi. Olam örän begendi. Güldana suw guýup, bägüli şoňa saldy. Onsoň stoluň ortasynda goýdy. Bir öý çagalardan dolup, myhman bolup otyrdylar. Aýratyn-da, Nadyra bilen Nigara “Örän owadan gül ekeni” diýip, ony öwdüler. Şo mahal Şahystanyň babasy öýe girdi. Erteki aýtmaga ökde bolany üçin mähelledäki çagalar oňa “Ertekiçi baba” diýýärdiler. Şahysta güli oňa görkezdi. Nadyra bilen Nigara “Seret, baba, nähili owadan gül” diýip, guwanjyny ýüze çykardylar.

Ertekiçi baba gözlerini gyrpyldadyp, soňra şeýle diýdi:

—Güli sowgat äkelen Akyljana berekella aýtmaly. Ýöne, köşeklerim, göwnüňizi göteren şu güli kimdir

biri der döküp kemala getiren. Şoň üçinem güli terbiýeläp ýetişdiren bagbany ýada salyp, oňa sag bol aýtmagyňyz gerek.

Çagalar gykda-wak boluşyp, babanyň pikirini makkulladylar.

Şonda Akyljan öwünmäýin diýip jan etdi, emma bolmady. Begenjini içine sygdyryp bilmän:

–Güli men ösdürip kemala getirdim!–diýenini duýman galdy.

Çagalaryň bary oňa garady. Akyljan ýoldaşlarym maňa ynanmaýarmykalar diýip oýlandy-da:

Dogry. Entek gunçasý köp, görersiňiz häli. Açylan wagty Nadyra hem, Nigara hem berjek–diýip, kasam etdi.

Ertekiçi baba ýylgyryp, Akyljanyň arkasyna kakdy-da:

–Berekella, köşegim, sen hakyky bagban ekeniň gowy bagban edil sen ýaly sahy bolýar–diýdi.

Sorag we ýumuşlar

1. Akyljanyň kakasy nämäni maslahat berdi?
2. Akyljanyň bitiren işlerini gürrüň edip beriň.
3. Onuň haýsy häsiýetleri saňa ýarady? Nämne üçin?
4. Hakyky bagban nähili bolmaly eken?
5. “Sahy” sözünüň manysyny düşündiriň.
6. “Gül” diýen sada söze, ýene söz goşup, goşma sözleri emele getiriň.
7. Aşakdaky nakylyň manysyny düşündiriň:
“Adamy *halal zähmet beýgeldýär*”.

TUT

Gowy bişdi tut,
Reňki göýä süýt.
Tagamy hut bal,
Ýygyp-ýygyp iý,
Görmersiň zowal.
Goja “Sag bol” diý.
Bagban bolan şol,
Zähmeti halal.
Bagyşlar şypa,
Derdiňe doga...
Gepiň syrasy:
Daňlar ýagtysy,
Toprak şiresi
Güneş nurlary—
Şu bölek tutda,
Bal bilen süýt-dä.
Doýup-doýup iý,
Goja “Sag bol”! diý!

Sorag we ýumuşlar

- 1.Şahyr tuduň reňkini näme meňzedýär?
- 2.Ýene nähili reňkdäki tutlary bilýärsiňiz?
- 3.Näme üçin bagbana “Sag bol!” aýtmaly?
- 4.Özüňiz nähili nahallar ekdiňiz?

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Baharyň gelmegi bilen tebigatda nähili özgerişler peýda bolýar?
2. Bahar paslynda nähili baýramlar bellenilip geçilýär?
Baýramlara bagyşlanan goşgulardan ýatdan aýdyň.
3. Daýhanlar baharda nähili işler bilen meşgul bolýarlar?
Pileçiler nä?
4. “Ülkämizde bahar” diýen temadan albom taýýarlaň hem düzme ýazyň.
5. Bahara degişli matallardan, nakyllardan tapyp, depderiňize ýazyň.

HAÝWANAT DÜNÝÄSINDE

Sazak *NURYÝEW*

TÄSINLIK

Ömrüniň otuz ýylyny çopançylyk bilen geçiren Durdyguly aganyň döwlet hojalygynyň merkezi posýologyna göçüp gelenine dört ýyl bolupdy. Onuň salan jaýynyň iki ýüz metr günorta-günbatarynda uly ýap bardy. Oba oglanlary howa yssy bolanynda güzere golaý ýerlerinde suwa düşerdiler.

Durdyguly aga awçydy. Ogly Baýmyrat hem soňky günlerde balyk tutmak bilen gyzyklanyp ugrady. Kä işi şowuna düşse, käte tersine bolardy. Onsoň atasy oglunyň bu hereketlerini makullamazdy. Bir gezegem uzynly gün oturyp, Baýmyrat iki sany şapbat ýalyjak çapak getirdi. Ikisini goşanyň-da ýarym kilo geljek däldi. Onsoň Durdyguly aga käýinip:

– Oglum, “Balyk tutjak” diýip, günuzyn aç-suwsuz ýap boýunda oturýarsyň. Netijesem ýaňky ýaly. Eden işiň ürküzen gurbagaňa-da degenok. Ondan hojalyk işlerine ýardam ber! Elbetde, men seniň balyk tutmagyňa garşylyk görkezjek bolamok. Olam gerek. Ýöne ony eliňiň boş wagtlary ediberseňem boljak – diýdi.

Bir gezek Baýmyradyň ýanyna synpdaşy Aky geldi. Ol Baýmyrada:

– Balyk tutjak bolup, sen wagtyňy dogry peýdalanyp bilmeýärsiň. Diňe bir garmagyňa seredip, ep-esli

salym boş oturýarsyň – diýdi, onuň bu hereketlerini kän bir makullap durmaýandygyny syzdyrdy.

Baýmyrat Akynyň arkasyna kakyp:

– Eý, dostum! Sen entek balyk tutmagyň nähili gyzyklydygyny, keýp berýändigini bilmeýärsiň. Bu kär şeýle bir hezil, täsin. Men-ä wagtymyň nähili geçeninem duýman galýaryň – diýip, öz ýüregindäkini oňa mälim etdi.

Aky dostuny Soltanlara äkitdi. Ol ökde balykçydy. Awçylyk barada köp söhbet edişdiler.

Baýmyrat balyk tutmagyň aňsat usullaryny Soltandan öwrendi. Ol arak çüýşä partlaýjy madda salyp, üstündenem suw guýdy, çüýşäniň agzyny mäkämledi. Soňra ony suwa çümdürip, özi daşrakda garaşyp oturyberdi.

Çüýşäniň içinde reaksiýa emele gelip, ol gulaklaryňy deşer derejede gümpüldäp atylypdyr. Sarsgynyna balyklaryň hemmesi ýüze çykypdyr. Olar edil ýüregi ýarylyp, ölüp galan ýaly ekeni. Onsoň ol bir çetden balyklary çöpläpdir.

Baýmyrat bu “usuly” Aka-da öwredipdir.

Soň Baýmyrat ýene şeýdipdir. Begenjine ol üç ullakan balygy öýüne eltip, bu “usuly” atasyna duýdurypdyr. Ol Durdyguly aga bilen ýap boýuna gelse, suwuň ýüzüne “ölüp” çykan balyklara duş gelmändir.

Oglan atasyna “Ol balyklary kimdir biriniň görüp, alyp giden bolmagy mümkin” diýip, öz çaklamasyny mälim edipdir.

Şonda Durdyguly aga: “Oglum, ol çaklamaň hem hakykatdan daşda däl. Ýöne başga bir zadyň

bolup biläýmegem mümkin. Balyklaryňam ilki “ölüp”, soň direlen bolaýmagy ähtimal. Hetden aşa güýçli partlamada ýa sarsgynda balyklar huşuny ýitirip, “ölüp” galýarlar. Olaryň daşdakylary birneme wagt geçensoň ýene direlip, suwa çümüp gidiberýärler. Has golaýdakylary şol hadysa ýüregi ýarylyp, ölübem galýarlar muňa awdaky täsinlik diýilýär. Şolar ýaly täsinlikleriň, has dogrusy, ilki “ölüp” galyp,soň direlenleriň telimini görendiris” – diýdi.

Agşam Baýmyrat Akyny myhmançylyga çagyrdy. Durdyguly aga awçylyk baradaky tejribelerinden gürrüň berdi. Soňra ol:

– Men ilki awçylyk eden ýyllarymda şeýle bir waka boldy. Gar bardy. Towşan atmak üçin iki bolup çykypdyk. Bir towşany kowalap gitdik. Ol gardan saýlanyp bir göründi welin, ýoldaşym atdy. Men towşany göterdim-de endam-janyňy barladym. Hiç ýerinden ok degmändir. Megerem, gapdalyndan şuwap geçip gidendir. Emma ol janawerde jan ýokdy.

Towşany aw torbamyza salyp, ikimizem ýolumyzy dowam etdirdik. Aradan 2–3 sagat geçdi. Men säh-ralamak üçin towşanly torbamy gapdalymda goýdum. Soň ony açsam, towşan böküp, çykyp gaçdy. Biz ikimiz muny “Bu-da alla tagallanyň bize görkezip duran bir gudratydyr. Indi şol towşana degmäli” diýişdik.

Bu wakany köp ýyllap mergençilik eden birine gürrüň berdim. Onuň aýtmagyna görä, towşan okdan gorkup, özünden gidip, edil ölen ýaly bolup galýan ekeni. Soň huşuna gelensoň ökjäni göterýän ekeni. Biz bolsa muny bilmändiris.

Ýöne, oğlanlar, size berjek maslahatym: part-ladyjy maddalaryň kömegi bilen balyk tutmaň. Ol külli günädir. Tor salyň – diňe özüňize gereğini alyň, galanyny suwa goýberiň. Balyklary köpçülikleýin awlamak hiç haçanam peýdaly däl. Eger şeýle etseňiz alla tagala size bir keramat görkezer – diýdi.

Aky ýaşula garap baş atdy.

Soraglar

1. Durdyguly aganyň nähili kärleri bar?
2. Baýmyrat nähili kär bilen meşgullanýar we oňa Aky näme diýýär?
3. Durdyguly aga Baýmyrada, Aka nähili maslahat berýär?

Akgeldi AŞYROW

WAGŞYNYŇ SOWGADY

Bu wakany atam gürrüň edip beripdi. Oňa-da babam Nuraly aýdypdyr.

Nurallaryň tamynyň baş ýüz metr demirgazygynda bir öwlüýä bardy. Oňa irki döwürlerde adam hem ýerlenýän ekeni. Öwlüýä “Şehitlik” ady bilen бүтін oba mälim ekeni. Şehitlik ýylgyn, gamyş bilen örtülipdir. Şonuň üçin oňa adam-u mal girmez ekeni. Hatda iki ýüz metre golaý gapdalyndan geçip duran sokmak-danam ýöremäge heder eder ekenler.

Il arasyndaky gürrüňlere görä, ol öwlüýäde her jumada ýolbars gelýärmiş.

Ýanwaryň ortalarydy. Babam şol sokmak bilen gelýän ekeni. Ol özüne tarap gaýdan ýolbarsy görüp galypdyr. Ony şagga der basypdyr. Babam içinden

“Näme etsemkäm? Gaçmalymy? Eger gaçaýanymda-da bu wagşy meni sypdyrmaz. Barha golaýlaşyp gelýär. Gel, bilýänje dogalarymy okap, hudaýy çagyryp gidibereýin. Owal – başda ajalym munuň elinden bolsa, gaçyp gutulyp nirä barjak?” diýip, öz-özüne göwünlik beripdir.

Babam ädimini batlandyrypdyr. Onýança ýaňky ýolbars ses yetim ýanyna gelipdir-de ýuwaşja arlapdyr. Babam özüni elden bermezlige çalşyp, ýene ýoluny dowam etdiripdir.

Ýolbars ädimini haýalladypdyr. Megerem, waşgy adamyň özünden gorkanlygyny duýan bolsa gerek. Derrew ýatyp, uzyn güýrügyny patda-patda ýere urupdyr. Onuň beýle etmeginiň nämäniň alamatydygyna babam düşünmändir. Ol näçe gorkmaýyn, batyrgaý ätläýin diýse-de başaryp bilmändir.

Wagşy haýwan babamyň daş-töwereginden bir aýlanyp, edil sokmagyň üstünde ýatyp, ýolagça tarap boýnuny uzadypdyr, içinden geçip barýan, sowuk gözlerini oňa dikipdir. Babam şol ýerde oturmaga mejbur bolupdyr, gözünüň gytagy bilen daş-töweregine äň edipdir. Görse, gelýän-gidýän ýokmuş. “Indi men bu wagşy haýwana şam boldum-ow” diýip, içinden pikir edipdir. Ol ýolbarsa seredip “Bu wagşynyň erkegi bolmaly. Boýunlaryny tüý basyp gidipdir. Onsoňam urkaçysy bolsa öwlüýä namaz-jumada gelmeli. Bu gün ol-da däl. Gel, men şuňa haýbat atman, mylaýym söz aýdyp göreýin. Parçalasa-ha onda gutardygym, bolmasa-da ýörümim bar bolsa aman galaryn” diýip oý edipdir.

Ýolbars ornundan turup, dogry babamyň aýagynyň astyna gelip ýatyberipdir. Indi babamda az-kem rahatlyk emele gelipdir. Ol sakga duruberipdir. Haýwan bir aýagyny ýokary galdyryp, dili bilen ýalapdyr. Ondan soň şol aýagyny görkezýän şekilde babama uzadypdyr. Babam derrew “Megerem, bu wagşyda maňa bolan kastgynlyk ýok bolsa gerek. Eger iýjek bolsa beýdip ýatman, derrew üstüme zyňardy. Gel, men muňa “Şirim, şirim” diýip, aýagyny sypalap bereýin” diýen karara gelipdir.

Ol edil ýolbarsyň öňüne baryp oturyberipdir. Ýolbars oňa ýene şol aýagyny uzadypdyr-da gözünü ýumup ýatyberipdir. Wagşy haýwanyň ony gorkuzmajak bolup, şeýle eden bolmagy mümkin. Babam usul bilen wagşynyň aýagyny göteripdir. Ony assa sypalap baryberipdir. Ol şol sypalap barşyna onuň aýagyna äpet Bir agaç girendigini duýupdyr. Babam ýene-de “Şirim, şirim” diýip, ýaňky çümen agajy usul bilen aýrypdyr. Ýolbars bir gözünü açyp, ýene ýumupdyr, guýrugyny patdyldadyp, bir-iki gezek ýere urupdyr.

Babam bilindäki guşagyny çözüpdir. Kisesinden çakgysyny çykaryp, ondan ýyrtyp alypdyr. Uklan ýaly bolup ýatan wagşy babamyň hereketlerini gözünüň gyýtagy bilen synlaýan ekeni. Babam içinden “Özüň bir medet ber! Şire edenim em bolgaý!” diýýipdir-de ýaranyň daşyndan sarap, mäkäm çekdirip daňypdyr. Ýolbars usul bilen turup, derrew yzyna öwrülip gidipdir. Ol babam geçip gider ýaly sokmakdan aýrylypdyr.

Onsoň assa-assa basyp, ýaňky öwlüýä girip gidiberipdir. Muny göz astyndan synlap, ýuwaş ädim

ädip gelyän babam ýolbarsyň näme üçin özüne degmändiginiň sebäbine doly düşünipdir.

Aradan kän wagt ötmänkä, ýaňky ýolbars bir gaçar göläni öňüne salyp kowalap gelipdir-de babamyň mal ýatagyna gabapdyr. Onsoň wagşy derrew gözden gaýyp bolupdir.

Babam baryp göläni ýatakdan çykarypdyr. Tanap getirip ony bir gazyga daňypdyrlar, öňüne ot döküpdirler. Göle ota meýil etmändir. Diýmek, ol gaty gorkan bolmaly. Ýarym salkyn geçeninden soň, ol ot iýip ugrapdyr.

Nuraly uly bir janly soýup sadaka beripdir. Şonda ol märekä ýüzlenip:

–Halaýyklar! Şu gün men sizi hudaýola çagyrdym. Siz maňa bir maslahat beriň. Meniň ýolbars bilen bolan duşuşygymdan-a habarlysyňyz. Olam kömegime “Aklyk” hökmünde şu gaçary getirip gitdi. Meniň şu güne çenli bala-çagama haram dadyran ýerim ýok – diýipdir.

Şol wagt ulamalardan biri:

–Kim bilýär! Ol saňa ýolbars bolup duşan ha-kykatdanam wagşy haýwanmy ýa alla tagaladan sizi synamakdan ötri gözüňize ýolbars bolup görnen başga bir zatmy? Perişdemi? Hudaýam her kimiň göwnüne görä berermiş–diýip, Nuraly aganyň hereketlerini öwüpdir.

Nuraly aga:

–Siziň gowy pikirleriňiz maňa ýene güýç berýär. ...Ýöne göle nirdenkä? Şonuň üçin kim göle ýitiren bolsa gelsin, Görsün. Tanasa malyny alyp gitsin – diýip, oturanlardan haýyş edipdir.

Aradan bir-iki ýyl geçse-de göläni idäp gelen kişi bolmandyr.

Hawa, ýolbarsyň sowgat getiren gölesi ulalyp, sygyr çykypdyr. Emma oňa eýe çykan tapylmandyr.

Babam pahyram yrym edip, ony tä ýedi baş bolýança urkaçysyny soýman, satman, – erkegini urkaçy gölä çalşyp, gowy idedip saklapdyr.

Şeýlelikde, babamyň hojalygy ýylba-ýyldan gurplanyp gidiberipdir.

Soraglar

1.Ýolda gelýärkä Nuraly nämä sataşýar?

2.Ýolbars nämä üçin oňa degmedi?

3.Halkyň “*ýagşylyk et-de derýa at: halk biler, halk bilmese balyk biler*” diýen nakyly ýolbarsyň haýsy hereketleri bilen ugurdaş gelýär?

4.Hekaýa nämä üçin “Wagşynyň sowgady” diýip at beripdirler? Oňa ýene nähili at goýmak bolar?

Bahadyr EMINOW

TAZY

Atam daýzamlardan–şäheriň etegindäki Ürgenjibag obasyndan bir owadanja güjük äkeldi. Oňa Tazy diýip at dakdyk. Güjüjek hem-ä arassady, hem-de akyllыdy. Garap durup, bizem oňa haýran galardyk. Ol guýrugy bilen öýmüziň daş-töweregini süpürerdi, nahar iýensoň, tabagy tumşugy bilen aňry süýşürerdi. Ojagyň ýanyna-ha asyl gelmezdi.

Bir günü düşekçede ýanbaşlap ýatyp, kitap okaýardym. Bir seretsem, Tazy eýwanyň içden temmelenen

gapysyny açjak bolup, aýaklary bilen dyrnaklaýardy. Näme ederkä diýip, haýran galyp dursam, birden gapy kakyldy. Baryp açdym. Agam Myrat mekdepden gaýdan ekeni. Bu bolan wakany oňa aýtdym. Şonda ol:

–Tazyda az-owlak keramat bar-a meňzeýär–diýdi.

Bir zamandan ejemem, atamam işden gaýdarlar. Şony hem duýarmyka diýip, agam ikimiz oňa syn etmäge başladyk. Gün gijibereninde tazy elewräp ugrady. Birden ol baraga-da gapa ýapyşýardy, ýene ýanymyza gelip, haýsydyr bir ýere alňasaýan ýaly guýrugyny bulaýlaýardy. Şu aralykda-da gapy kakyldy. Ygap baryp, işigi açdyk. Daşarda iki eli agyr ýükli atam durdy. Biz ýükleri aldyk. Atam bolsa:

–Eý, batyrlar! Köçäniň başyndaka ýükümy alyp gaýdan bolanynyňda işimi ep-esli ýeňilleşdirerdiňiz–diýdi.

Ikimizem bir agyzdan “Bilmän galypdyrys” diýişdik.

Atam birden “Tazy duýdurmadymy?” diýip, bizden sorady. Biz bolsak onuň bu aýdanyna haýran galdyk. Soňra atama tazynyň geň-enaýy häsiýetleri dogrusynda gürrüň berdik.

Atam: “Käbir haýwanlar örän duýgur bolýarlar. Belabeteri öňünden aňyp, ýagşy bilen ýamana-da parh goýýarlar. Tazam düşbi it. Onuň göwnüne degmeli däl” diýdi.

Bir günü, näme üçindir bilmedim, agam Taza haýbat atyp, “Tur, git!” diýdi.

Tazy delalat isläp, maňa garady. Men ahyry nähili, niçik bolarka diýip, perwaýsyz garap duruberdim. Tazy aljyran ýaly iki-baka hereket edip üýrdi. Soň bolsa gapyny usul bilen açyp çykdy-da, köçä tarap yöneldi.

Şonda agam:–Nirä barar öýdýärsiň. Garny aýksa-ha geler–diýdi.

Agşam düşdi. Naharlanyp hem bolduk. Köçe gapyny gyýaladyp açybam goýduk. Emma Tazydan derek bolmady. Ony gözlemedik ýerimiz, girmedik köçämiz galmady. Agam öz etmişine mün gezek dagam ökünendir:

Aradan birnäçe gün ötdi. Bir iş bilen oba daý-zamlara barypdym. Hemme bilen görşüp bolup, çertäk tarapa ötdüm. Ötsemem, öz gözlerime ynanmadym. Agaçlaryň arasy bilen Tazy maňa tarap ylgap gelýärdi. Ony göterip, gujagyma gysdym. Tazy-da hut ýitrenini tapan ýaly maňa süýkenýärdi, guýrugyny bulayýlaýardy.

Tazyny bu ýere kimiň getirendigini daýzamdan soradym. Ol:

–Özi geldi. Şäherden şu ýere çenli azaşman, nädip ýol tapanyna haýran galdym. Biriňiz onuň göwnüne degen bolsanyz gerek. Özi düşbi, akyllý haýwan. Oňa bidirek degip bolmaýar–diýdi.

Gaýtjak çagym Tazynam äkitmekçi boldum. Ol owal-a kellesini başga tarapa öwrüp, maňa garamady.

–Gel-eý, gideli, Tazy! Indi seniň asyl-ha göwnüne degmerin. Sözüň sözdür–diýip, oňa ýalbaryp ugradym.

Egilip Tazynyň başyny sypaladym. Onuň gyz-gylt öwüsýän ýüňleri, özüne ýaraşyk berýän ap-ak tegmilleri gözüme has owadan bolup göründi.

Göwnüme bolmasa, Tazy owadanlanan ýaly. Onuň maňa seredişem başgaçady. Onda beýleki itleriňkä meňzemeýän bir manynyň barlygy belli boldy.

Şol günü öýümüzde baýram boldy. Aýratynam Myrat agamyň şatlygy içine sygmaýardy.

Soraglar

1. Aga-iniler güjüge näme diýip at goýýarlar?
2. Tazynyň duýgurlygy, häsiýetleri dogrusynda atasy çagalara näme diýdi? Daýzasy nä?
3. Tazynyň oba gaýtmagyna näme sebäp boldy?
4. Hekaýany “*Göwnüme deglen Tazy*” atlandyrsa bolarmyka? Siziň pikiriňizçe, ýene nähili sözbaşy goýsa bolar?

Allaberen KADYROW

OWLAGYM

Owlagym-a owlagym,
Owadanja owlagym.
Seniň bilen bäsleşer,
Her gül, günça owlagym.

Süýtden doýup mazaly,
Seýran edýäň her ýana.
Men goragçyň elmydam,
Sen bök, oýna erkana!

Haýbat atma, jigi jan!
Nalar meniň owlagym.
Ejesini görmese,
Mälär meniň owlagym.

“Gizlenpeçek” oýnasam,
Meni gözlap tapýarsyň.
Ylgaşmaly bolanda,
Taýçanak dek çapýarsyň.

Owlagym-a owlagym
Ot-suwuň bol edeýin.
Arassalap ýatagyň,
Soň işime gideýin.

Eý, meň akja owlagym,
Oýun edip ber enaýy!
Ös, ulal sen arkaýyn,
Sanap hepde, gün, aýy.

Ýumuşlar

1. Goşgyny labyzly okaň. Owlakda nähili täsin häsiýetleriň bardygyny aýdyň. Mysal üçin, “Gizlenpeçek” oýnunda tapgyrlygy, taýçanak ýaly ýüwrekligi we şuňa meňzeşler.

2. Haýsy bentlerde owlaga nähili dilegler edilýändigini (2-nji bendiň 3—4 setirleri we 6-njy bent) biljek boluň we ol setirleri depderiňize göçüriň.

Akgeldi AŞYROW

SARYHAN

Bir günü ala sygyrymyz öküzçe guzlady. Men begendim. Kiçijik, owadanja göläniň ýanyndan aýrylasym gelmeýärdi.

Men ejemden:

–Şu göläni maňa bersene?–diýdim.

Ejem ýüzüme bir ýylgyryp bakdy-da:

–Bereýin, oglum, bereýin. Ýöne gowuja seretgin. Ýene agaň Şady ýaly haýwana ganymla bolayma!–diýip sargyt etdi. Onsoň-a begenjimiň çägi bolmady.

Gölä bir gelşikli at goýmagym gerekdi. Dürli atlar edil ýüpe düzülen monjuk ýaly hyýalymda peýda boldy.

Ertesi baryp gölämi gördüm. Ol kellesini maňa tarap öwürdi-de ýüzüme seretdi. Şu pursat ol has owadan bolup göründi. Onýança ejem gelip: “Esen jan!” Göläni boşadyp goýber?! Sagaýyn!” diýdi.

Göläniň hereketlerine, daş görnüşine hyrydar göz bilen syn edýärdim. Onuň reňki sap-sarydy. Hat-da enesindäki ak tegmilleriň ýekejesem ýokdy. Men içimden “Hä, at tapyldy. Gölämiň ady Saryhan bolsun” diýip oýlandym.

Aradan iki aý ötdi. Saryhan birneme ulaldy. Onuň endam-janyňy, arkasyny, boýnuny, tä aýaklaryna çenli sypalaýardym. Son-soňlar olam maňa öwrenişdi.

Bir günü ejem sygry sagyp bolup, goňşulara gitdi. Menem bir ullakan çüýşäni arassalap, içine süýt guýdum. Onsoň jigimiň emzigini onuň agzyna ötürdym. Şeýdibem, Saryhanyň ýanyna bardym, Çüýşäni görkezdim. Ol biparh garap durubardi. Meniň ejem gelmäňkä süýdi içirip bolasym gelyärdi. Daş-töweregme bir garadym-da Saryhanyň agzyny açdym. Soň boşan çüýşäniň emzigini alyp, ony üçege zyňdym. Onýança-da

ejem geldi. Ol gazany ýuwuşdyryp atardy. Oňa süýdi guýjak bolup, syrçaly bedräniň gapagyny açdy-da:

–O-ho, süýtden-ä biri ganymat alypdyr. Sen içme-diňmi, Esenjan?–diýip, menden sorady.

Meniň ýüregim gürsülläp gitdi. Derrew gepi başga ýana sowdum:

–Ýany şo taýlarda jigim Keyijek oýnab-a ýördi. Şol içen bolaýmasa...

Ejem sesini çykarmady.

Men ýene Saryhanyň ýanyna gitdim. Ol ýerinden galman ýatyrdy. Öňküsy ýaly şadyýan däl-di, oýun-poýun ýadyna-da düşenokdy. Bir hili sus ýaly bolup göründi.

Saryhanyň bu günki ýagdaýy meni-de gamgyn etdi. Onsoň men durup bilmän ony ejeme aýtdym. Ejem geldi. Saryhany ýatan ýerinden turuzdy-da başyny ýaýkady. Soňra maňa garap:

Süýt çakdan aş a köp içilen. Göläniň içi geçipdir. Sen boşadyp, ýene emdirip goýana däl-siň-dä herna?!–diýdi. Meniň süňňüm gowşap gitdi. Ejemiň ýüzüne uýatly ýaly bakdym-da

–Ýok, Eje! Saryhany hiç wagtam boşadyp, enesine emdiremok–diýdim.

–Eýsem, muňa kim süýt berdikä? Ýa enesi gelip, ýanap emdiräýdimikä? Oňa süýdi menem-ä kadadan çykyp beremog-a?!...

Bolmady. Men etmişimi boýun aldym. Şeýtmesem hem boljak däl-di. Saryhan erbet ýagdaýa düşer diýen pikir kelläme geldi.

Ejem başymy sypalap:

–Zelesi ýok, Esen jan! Saryhan ýene iki-üç günden gowlaşar. Seniň muny, gowy görüp, şeýdeniňem bilýän. Emma hetden aşa süýt peýdaly däl. Saryhandan dynmajak bolsaň, indiden beýläk beýtme?!–diýdi. Men:

–Bolýar, Eje–diýdim. Şonda-da bir hepdä çenli Saryhanyň her bir hereketine howatyrlý garadym.

Mazaly Saryhan gowulaşyp gitdi.

Ondan bärem ençeme günler ötdi. Men her bir etjek işimi ejem bilen geňeşerdim. Süýtdäki gorky ömürlük ýadymda galypdy. Künjarany ezip, towguň ýumurtgasy ýaly ululykda togalap “Saryhan, gel, gel!” gygyrardym-da onuň aşzyna tutardym. Bir aýa çenli şeýle etdim. Son-soňlar “Saryhan” diýip gygyrsam bolanydy. Ol nirde bolsa-da derrew ýanyma gaýdybererdi. Menem Saryhanymy aç galdyrman ýa kunjara, ol bolmasa bir bag gowuşy öňünde goýardym.

Saryhan ulaldy, öküz çykdy. Indi ol sürüde köp mallaryň arasynda kowalaşyp gezýärdi.

Ekin-tikinler ýygnaýp, boşlagçylyk bolupdy. Özümem şäherden gelýärdim. Süri bilen aramyzam ep-esli bardy. Bir garasam belende çykyp, bir mal maňa seredip dur. Görsem Saryhan. Ýanyna barmankam, ol maňa tarap gaýdyberdi. Gapdalyma geldi-de tumşugyny ýokary galdyrdy. Bu meniň boýunlarymy gaşyp ber diýip, yşarat etdigidi. Men Saryhanyň bar yerini gaşap berdim. Soň gaýtdym. Bir görsem olam yzyndan gelýär.

Saryhan haýsy wagt boşansa-da men ony ýüpsüz

tutardym. “Saryhan, gel, ynha!” diýip, elimi göterdigim bolanydy. Derrew ýanyma ylgap gelerdi.

Saryhan üç ýaşady. Bir gün öýmüze iki adam geldi. Atam olara:

– Siz öküzi “soýaly” diýýärsiňiz. Ony ir-u giç ýa satmaly ýa soýmaly. Ýöne siz Esenjandanam bir sorap görüň. Ol razyçylyk berse men garşy däl – diýdi. Maňa duýdurdylar. Menem “Saryhanymy hiç kime berjek däl” diýip agladym.

... Atasy: – Bir ýola-da Esenjanyň uklap ýatanlygyndan peýdalanyp, Saryhany satmak üçin bazara äkitdik. Hemişeki otlap gezyän ýerlerindenem ötdi welin, ol gitmejek bolup, azar ýamanyny görkezdi. Şonda-da äkitdik. Saryhan Eseni küýsöp, molap başlady. Bazarda-da sesi dynmady. Satdyk näme üçindir keypsiz öýe dolandyk, ýüregimiz dilinen ýaly. Esen jan-a gynanar. Alaç yok, mal janaweriň yazgydy şeýle-dä!

Soraglar

- 1.Esen gölesine näme üçin Saryhan diýip at goýdy?
- 2.Näme sebäpden ol Saryhana çüýşä guýup süýt içirdi?
- 3.Eseniň bu hereketi nähili bilindi?
- 4.Saryhan şäherden gelýän Eseni nähili garşy aldy?
- 5.Iki adama Eseniň atasy näme diýdi? Saryhanyň satylmagy size nähili täsir etdi? Hekaýaniň “Saryhan” atlandyrylmagy dogrumy? Oňa başga nähili sözbaşy goýmak mümkin?

AÝJEMALYŇ JÜÝJELERI

Günleriň bir günü okuwdan gelip,
Papkasyny törde goýdy Aýjemal.
Ýoldaky oý – pikrin ýadyna salyp,
Ejesine şeýle diýdi Aýjemal:
– Boýdaşym Enejan äkidip öýne,
Görkezdi ol maňa getren jüýjesin.
Ýumşak edip düşek düşäpdir teýne,
Seredýärmiş gündiz edip gijesin.

Ap-akja jüýjeler ylgaýar her ýan,
Hyzmat edilşinden boluşip hoşal.
“Tüweleme!” diýip, mähirli garýan,
Olaryň görnüşi şeýle bir gözel!

– Gyzym, menem basym gidip bazara,
Satyn alyp getreýin ýigrimi jüýje.
Gözle, idet meni goýman azara,
Ynamym, yhlasym öwürmän hije.

Jüýje alyp, ketek etdi Aýjemal,
Päsgel bermez ýaly yssydyr sowuk.
Ýadamazdan zähmet çekdi Aýjemal,
Boldy güýze çenli bir süri towuk.

Ýumuşlar

1. Goşgynyň mazmunyndan peýdalanyp, “Çekseň zähmet, ýagar rähnet” diýen temadan dilden hekaýa düzüň.

ALA SYGRYŇ NALASY

Aman agan, paýawlanda ömüri,
Dursun eje peşgeş berdi bir ogul.
Hemmeler diýdiler: “Hudaň emiri!”
Begenişip seçdiler nabatdyr nogul.
Çaganyň adyna goýup Babajan,
Oňa uzak ýaş diledi töwerek.
Şol wagtky şatlygy etmäge beýan,
Bir ökde ýazyjy ýa şahyr gerek.

“Iki aýakly – iki günde” diýlen dek,
Çagajyk öňküden az-kem ulaldy.
Läliksiredilip, ösensoň tentek,
Ata-ene biçäre azara galdy.

Hüjüm edende çaga dürli keseller,
Lukmanlar ýeňdiler ony tijenip.
Bahar gelip, öwsende mylaýym ýeller,
Aman bazara gitdi eşegne münüp.
“Süýt, gatyga zar bolmasyn, oglum!” diýip,
Bir göleli sygry getirdi ata.

Betje perzendini ýürekden söýüp,
Öz borjuny ýerne ýetirdi ata.
Aýlar geçdi, ýyllar geçdi aradan,
Ala sygyr köpelip, ençe baş boldy.

Emma oňa garamady Babajan,
Ata-enäň umytlary puç boldy.

Süýt içinde hemmeden öň topuly,
Ot berende görkezenok garasyn.
Ata otyr, anha, bili bükülip,
Mal bakmaga indi nädip ýarasyn?

Ogul enesine asanok gulak,
Atasna-ha haýbat atýar, dalaýar.
Onsoň olam diýip “Oglum, Bolanok!”
Günaşadan göz ýaş dökýär, nalaýar.

Mal ýatagyň içi dersden doly,
Şitdäniň içinde ýatmaly haýwan
Muňa Babajanyň dözşüne weli,
Gyýylýar ýürekler, galýarsyň haýran.

Alty aýlyk gölesi ala sygyryň,
Ýykylyp galypdyr ir bilen bir gün.
Mal doktor diýende “Bagry gurt, görüň!”
Gözünden aý ýaş paýratdy Dursun.

Janawer gölejik ýetmän on güne,
Ölüp galdy mal ýatagyň içinde.
Enesi hamyny ýalap dessine,
Maňňyryp-bagyryp ýas tutdy günde.

Aman aga ot berse-de gelenok,
Döküp dur gözünden paýradyp ýaşyn.
Urunýar janawer, asla bolanok,
Göläň ýatan ýerne aýlaýar başyn.

Sygry idip äkidip goşdular sürä,
Gölesin az-salym unutsyn-diýip.

Köp malyň içinde togtaman syra,
Dolandy yzyna, elteniň haýyp!

Süýtden doly emjek durýar tyrsyldap,
Bardy Dursun eje sygry sagmaga.
Aman aga başyn tutýar sypalap,
Bedräň içne süýt başlady akmaga.

Gölesini küysäp sygyr biçäre,
Henizem gözünden dur ýaşyn döküp.
Bu bolan işlere tapmansoň çäre,
Dur eýesem mala gaýgyly bakyp.

Ala sygryň çekýän ahy-nalasy,
Mal eýesnem gaýgy-gama batyrdy.
Gözlemän idili keçjal balasy,
Göläniň başyna külpet getirdi.

Perzendinden jyda salan aýralyk,
Sygryň ýürek-bagryn edendir para.
Babajanda ýüze çykan pis gylyk,
Ata-enäň kalbynda döretdi ýara.

Gadyrly okuwçy, senem bir oýlan!
Gözüm bilen gördüm men bu wakany.
Töweregňe seret, obaňa aýlan!
Görersiňiz ýek-tük ýoldan çykany.

Adam garran çagy biçäre bolýar,
Degmäweriň olaň göwnüne hergiz.
Bagtly boljak gaýtam alkyşyň alýar,
Özgelere çyn mähriban boluň siz.

Babajan ýalylar duşaýsa birden,
Derrew köplük bolup siz ýola salyň.
Malam adam ýaly – çykarma serden,
Siz olara mydam howandar boluň.

Soraglar

1. Ala sygyr gölesi öleninden soň nähili ýagdaýa düşdi?
2. Aman aga bilen Dursun eje ala sygra nähili gamhorluk etdiler? Babajanyň hereketlerine siz nähili garaýarsyňyz?

Köpeý ARTYKOW

SANÇGY

Nurjan Köneürgençdäki daýysynyňka görme-görşe gelipdi. Ol bir iş bilen tamyň öň tarapyndaky çertegiň üstüne çykdy. Şol bada äpet uly sançga onuň gözi düşdi. Onsoň ony eline aldy-da elleşdirip gördi. Ol içinden “Munuň sap üçin alnan dessem 4–5 metr, metaldan ýasalan sançgysy-da ýarym metr bar. Sançgynyň üç dişi bolup, her birleriniň uçlary päki ýaly edilipdir. Balyga ýa başga bir zada ursaň eglenmän içinden geçäýjek. Şu mahala çenli men sançgy görsemem, bular ýalysyna düş gelmändim. Munuň nirelerde ulanylýandygyny agşam Guwanç daýymdan soraýyn” diýip oýlandy.

Guwanç aga işden gelip, öz tamyna girip gitdi. Aýaly Agasoltan Eje çay, çörek getirip goýdy. Onýança-da çagalar bilen oýnap ýören Nurjan içeri girdi. Daýysy salam-helik alşyp bolansoň:

–Nurjan ýegen! Ýakyn otыр. Daýyň bilen gürleşip, bir çay-paý iç ahyry–diýip ýüzlendi.

Nurjan daýysyna golaýrak süýşdi. Şol wagtam Agasoltan eje saryýag we beýleki tagamlardan getirdi. Daýyly–ýegen mazaly garbandylar.

Guwanç aga omyn etdi-de ýerinden turdy. Nurjan welin ondan sançgy barada soramak isleýärdi. Emma gepi nämeden başlajagyny bilmeýärdi. Daýysynyň birden “Onuň saňa näme geregi bar, han ogul?” diýip, gödegräk sorag beräýmegi-de mümkindi.

Agşam oglan-uşak öz jaýyna gitdi. Guwanç aganyň otagynda diňe Nurjan galdy. Oňa “Ýör!” diýseler-de, çykyp gitmedi. Çünki onuň syrly sançgy barada bilesi gelýärdi.

Öý eýesi daş çykyp geldi-de töre geçip, gapdalyny ýassyga diräp, arkaýyn oturdy. Nurjan az salym dymyp oturdy-da, ahyry sançgy barada dil ýardy. Şol pursatam Guwanç aganyň bedeninde bir hili galpyldy peýda boldy, ýüzi-gözi üýtgäp gitdi. Ol diňe:

–Aý, ýegen! Ony sorap näme etjek? Her bir zady sorap biliberjek bolsaň, eşidenleriň kelläňe sygman, aklyň üýtgäp gider–diýdi.

Sorag berenine puşman eden Nurjanam bir hili boldy. Muny duýan öý eýesi gürrüňiň äheňini üýtgetdi:

Ýegen, sançgynyň uzak we geň-enaýy taryhy bar. Men-ä şony ýatlamaga-da ätiýaç edýän. Onda-da seniň bilip goýanyň gowy.

Bu waka 1960–1970-nji ýyllaryň aralygynda bolup geçipdi.

Etrabymyzyň günortasyndan Derýalyk diýen uly zeýkeş geçýärdi. Oňa “Dostluk” kollektory-da diýýärdiler. Bu zeýkeş Özbegistandaky we Türkmenistanyň

Daşoguz welaýatyndaky zeý suwlary Sarygamyş kölüne äkidip guýýardy. Oňa Sarygamyş çöketligi diýip hem at bererdiler. Ol kiçiräk bir deňzi ýada salýardy.

Etrabymyzyň günorta-günbatarynda şol zeýkeşe 2–3 kilometr golaýrakda çarwalar ýaşaýardylar. Şol taýda meniň Annabaý aga diýen bir dostum bardy. Ol, çyn dünýä giden adam, diýseň süýeksiz gowy kişidi. Dyzyňa düşüp duran ak sakgaly bardy. Şeýle bir gelşikli, hoşroý gojady. Onuň iki ogly çopandy. Kolhozyň münläp goýnuny bakardy. Ýöne çopan halky, özüňe mälim, bir ýerde durmaýar. Haýsy ýeri otluk bolsa, maly bilen şol ýerdedir.

Annabaý aganyň özünüňem goýny baş ýüze golaýlaşýardy.

Bir ýola il arasyna şeýle bir dowul düşdi. Şol zeýkeşiň golaýragyndaky obalardan mal, dowar ýogalýarmyş, ony kimleriň ogurlaýandygy entek anyklanmaýarmyş diýen habar ýaýrady. Muny organ işgärleri telim günläp yzarladylar, güman edilýän adamlar gizlinlikde aňtaldi. Emma hiç hili uç tapylmady.

Aradan günler, aýlar ötdi. Mal ýogalmasynyň yzy üzülmedi. Bir günem Annabaý aganyň agtygy goýunlaryny bakyp, günortan şol zeýkeşden suwa ýakyn durka, bir uly balyk çykaga-da bir goýny guýrugy bilen ýapyp, dolap ekidiberipdir. Ol ýüregi ýarylan ýaly bolup, derrew goýunlary öýüne sürüpdür. Bolan wakany babasyna duýdurypdyr. Şonda Annabaý aga:

–Goýaweri, hanym! Biz-a şagal, möjek, galyberse-de gezip ýören aç itler goýna topulýar diýip eşiderdik. Emma “Balyk goýun alýar” diýip eşitmändik. Ol seniň

gözüňe balyk bolup görnendir – diýip, agtygynyň aýdanlaryna şübheli garap, oňa ynanmandyr.

Agtygy bolsa:

–Ynanmasaň bar-da goýunlary sanap göräý?! – diýip, babasyna kesgitli jogap gaýtarypdyr.

Goýunlar sanalypdyr. Birisi, hakykatdanam, kem çykýar.

Soňra bir güni agtygyna ynanman, özi zeýkeşiň, güzerinden goýunlary suwa ýakmakçy bolupdyr. Häлки balyk gelip, ýene bir goýny alyp gidipdir. Annabaý aga muňa alaç edip bilmändir. Ýöne bu wakany бүтін çarwa iline aýdyp çykypdyr. Şonda kimdir biri:

–Özi kiçijik zeýkeş. Ininiň uzynlygy 20–30 metrden aňry geçmeýär. Bu taýda uly balyk nämişlesin? Ol başga zatdyr – diýip, öz münkürligini ýüze çykarypdyr.

Heniz on günem ötmänkä Annabaý aganyň özi goýunlaryň öňüne geçip, eli ullakan çopan taýakly (megerem, balyk gelse uraryn öydüp, pikir edendirdä!) duruberipdir. Onýança häлки balyk geläge-de ony lak-luk atyp ötägidipdir. Muny agtygy görüp, öýüne ylgapdyr. Bu waka edil ýyldyrym çaltlygynda çarwa illerine, Annabaý agalaryň daşdaky, ýakyndaky garyndaşlaryna мәlim bolupdir.

Şol güni adamlar jemlenip, özara maslahat edipdirler. Köpi gören garrylardan biri söz alyp:

–Biz oglankak şolar ýaly adam ýuwudan balyklar derýalarda, deňizlerde bolýarmyş diýip eşiderdik. Emma zeýkeşlerde welin barlygy asyl hakydamyza gelenokdy – diýip, kisesinden ýaglygyny çykaryp, göz yaşyny sylypdyr.

Başga biri bolsa:

–Baýak, balykçylaryň biri bilen duşuşmak maňa miýesser etdi. Olar Sarygamyşdan bir tonna geljek lakga tutandygyny, içinden köp zatlar, şol sanda eşegiň gaňňasynyň-da çykandygyny aýtdylar. Kim bilýär, eşekli geçip barýan, suwa ýakjak bolanynda balyk ýuwutdymy? Şolar ýaly bolanda näme oýlasaň oýlabermeli – diýip, ýakasyny açyp, içine tüýkürdi, içinden haýsydyr bir doga okap, ellerini ýüzüne syldy.

Garaz, köpüň üýşen ýeri, her kim gören-eşdenini orta dökdi.

Bir ýaşuly adamlaryň ünsüni özüne çekjek bolup:

–Hany, ol gürrüňlerden indi peýda ýok. Mende bir teklipe bar:

Şu günden beýläk zeýkeşiň gapdalyndan mal ötürmeli däl, bala-çaga oylan-uşak geçmeli däl edeliň. Geçilse diňe köprülerden geçilsin. Belki, öňki ýiten mallaram, do-warlaram şol balyga şam bolandyr. Ýogsam ogry bolanyn-da ahyry belli bolardy. Olary gördüm-bildim ýok. Şol gideni-giden. Ýöne, indikiňize gaýym bolaweriň–diýdi.

Hemmeler “Dogry-da dogry!” diýşip, başlaryny yraladylar. Ýaňky ýaşuly az salym hamsygyp, gamgyn ýagdaýda şeýle diýdi:

–Hany, Annabaý aga şeýdip ýogalyp gidibermelimi? Her kim öz göwnündäki pikiri aýtsyn?!

Ýüzi gotrak ýigit köpçülikden sähelçe öňe süýşdi-de daş-töweregine göz aýlap:

–Mende şeýle bir teklipe bar. Şol balygy tutmaly. Muňa köpçüligiň tagallasy gerek. Bu wakany indi

raýondakylar-a beýle-de dursun, eýsem oblastdakylaram bilýär. Bar ýere habar edildi—diýdi.

—Gep, ana, şol ganhory tapmakda. Elbetde. Biz ýokardakylar alada etmezler diýmekçi däl. Olaram mümkinçiligine görä hereket ederler. Ýöne, her etmeli-hesip etmeli, tizleşmeli. Şol balygy tutmaly.

—Tutup bolupsyň, ol eýýäm Sarygamyşdan örländir.

Garaz, her kim ýüregindäkini mälim etdi. Derrew üç adamy üç ýere-Gubadaga, Maňňyda we Hywa palçydyr tebibe, porhana ugratmaly. Olaryň aýdalaryny bir adam diňläp, bilgiçleriň gelen netijelerini özara deňeşdirmeli. Haýsy makul bilinse, şony etmeli diýlen maslahata gelindi.

Maňňyda we Hywa gidenleriňkide—Annabaý agany balyk ýuwdandygy, şol balygyň hem hut şol taýdadygy, bu wagşynyň hiç zatdan gorky-ürküsiniň ýokdugi, diňe uly sançgy urup, tutmak mümkinligi pala düşendigi nygtalýardy. Gubadaga giden bolsa eýýäm şol balygyň Saryga-myşdadygy palda belli bolandygyny aýdypdyr.

Garaz, iki palçynyňky bir, biriniňki bolsa olara ters gelipdir.

Raýondan gelenlerem iki palçynyňkynyň dogrydygyna güwä geçipdirler. Olardan biri märekäni ýygnap:

—4 sangçy taýýarlamaly. Hersiniň sapynyň uzynlygy-da 4–5 metr, sangçynyň uzynlygy ýarym metr, uçlaram edil päki ýaly kesgir bolmaly.

Her biriniň sapynyň uç tarapyndan barmak sygar ýaly edip, buraw bilen deşmeli. 10 metre golaý ýüpek ýüp her birine daňylmaly. Ýüpüň bir ujy sançgynyň sapyndan mäkäm edilmeli. Beýlekisi ýabyň kenarynda

1–2 tonna agramlykda metal goýlup, şoňa berkitmeli. Sag kenardan 2, çep kenardanam 2 kişi–jemi 4 adam gapma-garşy hereket edip sançy urmaly. Eger ol balyga degse, ol suwuň teýine gider. Şonda derrew sançgynyň sapyny taşlamaly. Bolmasa balygyň senem äkitmegi mümkin. Barybir kenarda goýlan agyr metal sançgyny uzak ibermez 10 metrden uzaga gidip bilmez– diýip, gözleg işleri barada ýekän-ýekän gürrüň beripdir.

Aýdylan zatlar ýarym salkynda taýýar edilip, kenara getirilipdir. Derrew müňe golaý adam ýygnanyp, işe girişipdirler. Sançgy bir urlanda şol balyga degipdir. Onýança oňuň eýesi elini aýrypdyr. Ýüp syrylyp gidipdir. Emma kenardaky berkitme ony ibermändir. Beýleki üç sançgynam getirip, bir ýeri sançgylap, ahyry şol balygy kenara süýräp çykarypdyrlar.

Derrew ony kesip görüpdirler. Annabaý aganyň süýeginden hiç zat galmandyr. Diňe onuň şol uzyn sakgalyny görüp, ony şu balygyň ýuwdandygyna göz ýetiripdirler.

Hawa, Nurjan ýegen! Sançgylaryň her birine bir öýde goýmaly etdiler. Şolar ýaly hadysa bolanynda olar derrew işe girizilmeli. Elmydama ätiýaçli bolmaly. Saklykdan şu mahala çenli zeleden gören kişi ýok.

Guwanç aganyň gürrüňleri Nurjana güýçli täsir etdi. Ol tebigatyň howply hadysalarynyň köplügi, her ädimde özüňi gorap gezmelidigi barada ep-esli salym oýlanyp oturdy.

Sorag we ýumuşlar

1. Nurjan çertege çykyp, nämä sataşdy? Ol nämä haýran galdy?

2. Nämä üçin sançgy barada gürrüň bermek Guwanç aga agyr düşdi? Eýsem Nurjan beren soragyna öküdimi?

3. Annabaý aganyň agtygy nähili geň zada duş geldi? Adam ýuwudýan balyk barada siz, heý, oň eşidipmidiňiz? Eger eşiden bolsaňyz gürrüň beriň.

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Bölümde berlen hekaýalar arkaly nähili haýwanlar bilen tanyş bolduňyz? Şol haýwanlar bilen eldeki haýwanlary deňeşdirip görüň.

2. Hekaýalarda gürrüňi edilyän ýabany haýwanlary görüp-midiňiz? Şolardan başga ýene nähili haýwanlary bilýärsiňiz?

3. Sygyr, at we itleri nämä üçin oý haýwanlary diýip atlandyryarsy?

4. Özünüňiziň söýýän käbir haýwanlaryňyz barada düzme ýazyň (Meselem, “Garlawaç”, “Meniň jüýjelerim” ýaly.).

ÝAŞASYŇ DYNÇLYK, BAR BOLSUN DOSTLUK

Şükür SADULLA

DYNÇLYK GUŞY HAKYŇDA MENIŇ OKAN GOŞGYM

Turýaryn säher bilen,
Salkyn şemallar öwser.
Giň ýurdumy görýän men,
Kalbymy şatlyk bezär.
Kepderlerim görsem diýip, –
Barýaryn men ýanyňa.
Dynçlygy jandan söýüp, –
Goşandym goşýan ýene.
Uçurýaryn,
Ak kepder –
Öňe edýär hereket.
Ýaldyraýar ganatlar
Mysaly ak samolýot.
Seredýäriň:
Her öýden
Uçup çykar ak kepder
Ganatlary ak kagyz
Her kepder – janly depder.
Janly depder,
Janly söz –
Çagalaryň owazy.

Ony görer her bir göz.
Bu–dynçlygyň perwazy,
Dünýä görer:
Säherde,
Uçar ýörer ak kepder,
Çarh urar-da asmanda,
Dynçlyk!–diýip çeker jar:
Bilsin uruşbaz, jellat,
Ganhor, adamhor, betpäl.
Dynçlyk islär ýaş nesil
Uly–kiçi, är–aýal!
Uruş bolman jahanda
Dynçlyk bolsun berkarar,
Erkin uçsun asmanda
Dynçlyk guşy–ak kepder!...

Sorag we ýumuş

1. Goşguda dynçlygyň simwoli – ak kepderi nähili teswirlenýär? Onuň ganatlary näme meňzedilýär?

2. “*Parahatçylyk urşy ýeňer*” diýen temadan düzme ýazmaga taýýarlanylň.

Rahmet FAÝZY

ÇAGALAR ÖYÜNDE

(“*Hezreti ynsan*” romanyndan)

Olar çagalar öýüne ýakynlaşy bereninde atasynyň elinden tutup barýan Witýa birden togtady. Elini tartyp aldy. Mähkäm aga haýran galyp oňa garady. Gabaklary бүрүшip, gamly dur. Onuň bolşy häzirjik jedirdäp gelýän çaga meňzemeýärdi.

–Hawa, näme durduň?

–Özüňiz...–diýdi-de ol aglap başlady.

–Aýt, bir ýerleriň agyranokmy?

–Äkitjek däl diýmänmidiňiz özüňiz?

–Kim äkitjek däl diýdi?

Witýa çagalar öýüniň derwezesini görkezip:

–Bolmasa meni näme üçin şu taýa alyp gel-diňiz?– diýdi.

Mähkäm aga aýdanlaryna indi düşündi. Tas gülüp goýberipdi. Witýanyň başpanasy bolan öýünden umydyny üzüp, meýdanda galyp, näme ederini bilmän kyn güne düşenligi şundan belli boldy. Mähkäm aganyň rehimi indi.

Dyzyna çöküp, Witýanyň gözünden akan ýaşyny süpürdi-de:

–Oglum, maňa seret, seniň şu ýere gelen günün ýadyňdamy?

Witýa jogap bermegiň deregine baş atdy.

–Hawa, sagja bol. Bu günem sen ýaly çagalar gelipdirler. Şolaryň içinde ýoldaşlaryň-da bar bolsa näme diýersiň?

–Bagtyýarmy?

–Ýok! Bakjadaky ýoldaşlaryňyz näme? Aýdyp-dynyz-a atlaryny.

–Wowa, Walýa dagylarmy?

–Hawa, şolar gelen bolsa nätjek?

Ol ulular ýaly gerilip:

–Wowany ejesi bilen faşistler alyp gidipdirler – diýdi.

– Belkem, başgalary gelendir. Hany, ýörsene.

Witýa keýpsiz halda atasynyň yzyndan ýöredi.

Howa açyk. Güneşiň ilkinji tepdinden, gijeki ýagyşdan soň howly birneme çalygyp, ýeňil howur göterilýärdi. Täze getirilen çagalar entek öýlere bölüşdirilmändi. Uly naharhana jaýynyň öňünde topar-topar bolup durýardylar. Has anygy, her bir çaga öz degişli toparyndady. Olaryň şowhun–galmagaly, bir-birini agladýany, gygyrýan sesleri howlyny başyna göterip, gulagyňy kamata getirýärdi. Galyň geýimli çagalar yssa çydaman, üsti-başlaryny çykaryp, ýere taşlapdyrlar. Käbirleri ellerinde tutup durdular. Oda salsañ tütejek däl diýlişi ýaly, olar duş gelen zady egnine ildiripdirler. Käbirleriniň egnindäkini geýim hasaplamagam boljak däl. Bir topardaky boýy ösgün çagalar howlynyň çep tarapyndaky arabalardan düşürilýän ýüklere aralaşyp gezyýärdiler. Her dürli köne geýimler, ýapynjalar, ýassyklar üýşüp tam ýaly bolup galypdy.

Mähkäm aga ýalylyar çagalaryň ýanyna baryp, olar bilen gürleşerdiler, degşerdiler, dürli zatlar berip, göwnüni götererdiler. Hemmeler öz işleri bilen başagaýdy. Garry– gurrular, çaga ekleýän aýallar derwezeden girip-çykyp durdular.

Mähkäm aga Witýanyň raýyna garap, ep-esli wagta çenli onuň ýanyndan gitmedi. Oňa nahar guýup berdi. Soň “Hany, näme ederkä? Başyndan geçirenleri ýadyna salarmyka?” diýip oýlandy.

–Oglum, ýoldaşlaryň, tanyşlaryň görünmedimi?

Witýa gabagyny düwüp, gernip durşuna “Ýok”

diýdi. Yzyndanam “Baryp, sorap göreýinmi?” diýip sorady.

–Özüň bilýäň, sorap geläý.

Witýa atasynyň elini iberip, oňa şübheli bir garady-da, çagalara bakan ylgady. Ýüwürse-de özüni ýitirmedi, ädimini sanap basýardy. Mähkäm aga onuň yzyndan seredip galdy: Hany, näme ederkä?

Sypaýy geýnen, ýaşrak bir gelin Mähkäm aganyň ýanyna geldi-de:

–Salawmaleýkim–diýdi. Soňundanam “Geliň, ýaşuly, bizlik näme hyzmat?” diýip oňa ýüz tutdy.

Mähkäm aga gelne tarap öwrüldi, älik aldy. Geçen sapar geleninde bu aýaly görmändi. Tanamady.

Ýaşuly oňa: “Bizem birnäçesini perzentlige alaýsak diýip gelipdim–diýdi.

–Örän dogry edýärsiňiz, ata. Gelinejemem şu ýer-demi?

–Işi çykyp galdy. Onsoň özüm gaýdyberdim.

–Ogul çagamy ýa gyz almakçymyňyz?

–Barybir.

–Ýaşragy bolsunmy ýa ulurajygy?

–Barybir, gyzym.

–Haýsy millet çagasy bolany makul?

Mähkäm aganyň bedeninde bir hili sandyrama peýda boldy. Reňki agardy.

Gelin muny duýdymy, ýokmy? Elindäki depdere ýazuw ýazmasyny togtatdy.

Ýaşuly tyňzap gelen gaharyny zordan basdy-da:

–Gyzym, men mal bazaryna gelemok, düşnüklimi?– diýdi.

–Ahyr, atam...

–Ahyr–pahyry ýok! Geplemesem, arrygymy-se-mizimi, kemislisimi-pujumy, garasymy-sarysymy... diýip sorajaga meňzeýärsiňiz.

–Eý, atam, milletini sorasam, gaýtam siz...

–Hemme milletiň çagasy bir! Baram adam çagasy, düşnüklimi?”

Mähkäm aganyň haýbatyndan gorkan gelniň eliňdäki depder sandyraýardy. Soň ol: “Bagyşlarsyňyz!” diýip, ötünç sorady.

–Adam çagasyny ak-gara diýip bölmäň. Dünýäde bir sany şuňa meňzeş şeytan peýda bolup, adam başyna nä günleri salyp ýör.

Jezasyny çeker häli. Bularyň göz ýaşlary kör eder...

Gelniň gaýtargy bermäge mejaly galmady. Şol pursatam Mähkäm aganyň çagalar toparynda duran ogluna gözi düşdi, gelne garaman şol tarapa gitdi. Gelin esli salym seredip durdy. Ýaşuly topara ýakyn barypdy. Birden çagalar Witýanyň daşyny gurşap, topbysyny (baş geýmini) alyp, depip ugradylar. Witýanyň sesi çykanokdy. Mähkäm aga edil bürgüt kimin topulyp, özüni topara urdy. Witýany göterdi. Güýç bolup duran topar ýaýyldy. Bir gyz ýerden topraga garylyp ýatan topbyny alyp, Mähkäm aga uzatdy. Witýa ýüzüni бүрүşdirip, hamsygyp aglaýardy. Ylgap gelen terbiýeçiler näme bolanyny soraşdyrmaga başladylar çagalar bir-birlerine gezek bermän jedirdeşdiler.

Çeträkde duran bir berdaşly oylan:

–Ol näme atam bar diýip öwüniberýär–diýdi.

Dört ýaşlar çemesindäki sap-sary saçlary bulaşyp giden gyzjagaz:

–Atasy bolansoň öwüner-dä!–diýdi. Soňundanam:–
Atam bolsa menem... diýip, yzyny aýdyp bilmän aglap goýberdi.

Mähkäm aga derrew gyza garady.

Gulpajygyny ikdirip duran, ýekabyr çaga ara düşüp:

–“Topbyň owadan eken” diýsem, “Degme, kirledersiň”
diýdi-diýip aýtdy.

Terbiýeçileriň biri mylaýymlyk bilen:

–Ahyr, şunça uruşmak näme gerekdi?–diýdi.

–Näme faşist diýýär? Täsin geýimleriniň köplügi
bilen öwünýär. Kim faşist?

Pursat tapylsa çagalaryň bäsleşigi dowam etjekdi.
Häzir käbirlerine gaty-gaýrym söz diýibem boljak däl.
Terbiýeçiler ýagdaý bilen düşündirip, çagalary asudalyga
çagyrdy. Mähkäm aga öň geleninde söz sözlän gelin
ony tanap galyp, bir çete alyp gitdi. Hiç zat bolmadyk
ýaly, atasynyň kükregine başyny goýup, boýnundan
gujuklap alan Wityanyň arkasyna kakdy:

–Ady nämedi?

–Witya.

–Muňa bir seret, uly bolup galaýypmy? Hany,
maňa bir garasana?!

Witya buýsanç bilen gelne garady.

–Oho! Gowy geýindiripsiňiz-ä!

–Daýzamyň alyp berenleri bu. Özümki başga ýerde.

–Şeýlemi? Hany, boldy indi, düş, Şeýdip dursaň

ataňy ýadadyp goýarsyň—diýip, gelin çagany göterip alyp, ýerde goýdy. Soňra Mähkäm aga garap:

—Niçik, öýüňiz şatlyga dolup galdymy? Begenýär-misiňiz—diýdi.

—Bular şat bolsalar, bizem şat-da, doganym! Häli ýolda bularyň gelyänini görüp öýde oturyp bilmedim. Dogry geliberdim.

—Gowy edipsiňiz. Witýany bir oýnadaýyn diýipsiňiz-dä, şeýlemi?

Witýa gürrüňi eşitmedi. Atasynyň eteginde gizlense-de, çagalardan gözünü aýryp bilmeýärdi.

Kimdir biri “Ýoldaş Nazarowa” diýip, terbiýeçini çagyrdy. Olam “Men şu ýerde” diýdi-de, elini kükregine goýup, Mähkäm agadan ötünç sorady, onsoň şol tarapa gitdi. “Adamdan adamyň parhy bar diýleni şu bolsa gerek. Baýakynyň gep-sözi nähili, munuňky nähili?!” Ol, köp wagtdan bäri özüne diklenip garap duran sary saçly gyzjagazyň ýanyna bardy. Aşak oturyp, dagap giden saçlaryny sypalady.

—Adyň näme, gyzym? Ol gülümjiräp:

—Galýa—diýdi.—Meniň gyzym boljakmy?

Galýa Mähkäm aganyň arkasynda gabagyny sallap duran Witýa müýnli garady.

—Ogluňyz... diýdi-de soňuny aýdyp bilmedi.

—Bu—oglum, sen gyzym bolarsyň-da. Bolýarmy?

Galýa başyny egip “Meýli” diýdi.

Mähkäm aga ony bagryna basyp:

—Juda ýagşy, ap-ak gyz, şirin gyz—diýip läliksiretdi. Soňra:

–Hany, agaň bilenem bir tanyş–diýdi.

Galýa edil ulular ýaly adyny aýdyp, Witýa elini uzadypdy. Ol bolsa sowuk-sala görüşdi.

“Galýa!” diýen ses eşidildi. Şol mahal uzagrakdan çykan çaga sesi barha golaýlaşdy. Demi-demine sygman, bir çaga ylgap geldi-de: “Galýa, näme, senem gidip barýarmyň?” diýdi. Galýa begenjine Mähkäm agany görkezdi-de “Hawa” diýdi.

–Sen nä, Abram?

Abram kemsinip “Bilemok” diýdi. Yzyndanam “Indi görüşmeýärismi, Galýa?” diýip, oňa seretdi.

Galýa bir Mähkäm aga, bir Witýa, bir Abrama garap geplemän duruberdi.

Ýaşuly şar-gara saçlari ösen, garamyk dek gözleri ýanyp duran kiçijik ap-ak külçe ýüzli Abrama garap:

–Näme üçin görüşmersiňiz? Biziňkä baryp dur-saňyz görüşiberersiňiz-dä!–diýdi.

Abram ümsüm, başyny sallap, ýeňsesine öwrülip gidiberdi. Mähkäm aga bir hili bolup galdy. Abram dört-bäş ädip togtady. Yzyna bakdy. Üm bilen Galýany çagyrdy. Iki bökdi-de Galýa çala-çulpa eşidip, yzyna ylgady.

Soň süýji diläp, läliksireýän çaga mysaly ýalnyp, başyny egdi-de:

–Aga! Abramy-da alyp gideli-dä. Özi örän gowy çaga–diýip, ýaşula garady.

Mähkäm aga oýlanybam durman: Bolýar, bäri gel. Abram!–diýdi.

Abram ok ýaly atylyp geldi. Gele-sala Galýany gu-jaklady.

Mähkam aga gülümjiredi-de “Hany, salamyň?” diýip, Abrama ýüzlendi.

–Zdrawstwuýte!

–Berekella!

Galýa ýaşulynyň synyndan tutup läliksiredi-de: “Aga!” Size ata diýsem bolarmy?–diýip, ýüz tutdy.

–Bolýa, gyzym, bolýa.

Abram gözjagazlaryny petredip:

–Men nä?–diýdi.

–Senem.

–Nähili, oňat.

Bu söhbetdeşlik Witýanyň göwnüne hoş ýakmady. Ol Abram bilen hem sowuk-sala görüşdi.

Mähkäm aga:

–Siz şu ýerde duruberiň, häzir geljek–diýdi-de Nazarowanyň ýanyna gitdi.

–Men hoşlaşmak üçin gelipdim. Ol açyk duran penjireden çagalary görkezdi-de “Ana, biziň jüýjeler”–diýdi.

Nazarowa şatlygyny içine sygdyryp bilmän:

–O-ho! Jemagaty jemläpsiňiz-ä! Hany, ýörüň – diýip ýylgyrdy.

Olar howla çykyp, çagalaryň ýanyna bardylar. Nazarowa şol ýerden durup, “Senewer!” diýip, terbiýeçileriň birini çagyrdy.

Mähkäm aga bilen baýaky gürleşen gelin ylgap geldi. Oňa:

–Mähkäm atamyzy azara goýman, şu ýerde ine, bu ikisini ýazyp alyň, dokumentlerini soň özüm öýlerine eltip bererin–diýip, Nazarowa ýüz tutdy.

Mähkäm aga bu gelni Nazarowanyň bilgeşleýin çagyrandygyna göz ýetirdi. Bu baýaky gedemligi üçin ötüňç soramandygynyň alamatydy.

–Sizi bimaza etsem nähili bolarka, gyzym, ýa bir az garaşayyn ýa-da ertir özüm geleýin.

–Hiç azara galmaň. Özüm alyp baryp bererin.

–Bolýar. Onda özüňiz biliň...

Mähkäm aga onuň bilen hoşlaşyp. Galýany göterdi. Nazarowa gapa çenli ugratdy.

Abram bilen Witýa ýanma-ýan barsalaram gepleşmeýärdiler.

Galýa begenjinden ýaňa Abrama elini silkdi. Uly köçä düşeninden soň Witýa Galýa garap:

–Düş indi, atamy ýadadarsyň–diýdi.

Mähkäm aga oglunyň aýdanlaryny degişmä salyp, Galýanyň dilinden:

–Ýadatmaryn. Guş ýaly ýeňil men, özüm zordan atamy tapyp aldym-da–diýdi-de Galýa seredip, gözünü gypdy.

Gyzjagaz begenip, Mähkäm aganyň boýnundan mähkäm gujaklady.

Soraglar

1. Witýa Mähkäm aga bilen çagalar öýüne baran çagy näme üçin öýkeledi?

2. Mähkäm aga çagalar öýündäki gelni näme üçin käýedi? Onuň “*Hemme milletiň çagasy bir!*” .. “*Baram adam çagasy*” diýen sözlerine nähili düşüňärsiňiz?

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1. Dünýäde parahatçylygy gorap saklamak üçin göreşenlerden kimleri bilýärsiňiz?

2. Dynçlygy saklamak üçin respublikamyzda alnyp barylýan işler hakynda nämeler bilýärsiňiz? Şu hakda gazet-žurnal materiallaryndan peýdalanyp, gürrüň edip beriň.

3. Dynçlyk üçin göreş işine çagalar we ýaşlar nähili goşant goşýarlar?

4. Depderiňize parahatçylyk hakyndaky nakyllardan ýazyň.

5. “Biz parahatçylyk isleýäris” diýen temadan düzme ýazyň.

Muhammet KAKAYEW

IBN SINA WE MANSUR

Tebibiň göbek ganyňyň daman ýeri Buharany terk edip, Gürgenje gelenine heniz bir hepde-de bolanokdy. Emma onuň kabulhanasy adamdanyň ýaňa hyň berýärdi. Onuň adyny eşidip, uzakdan-ýakyndan gelip gidýänleriň yzy üzülmeýärdi. Ol her kimi ýeke-ýekeden nobaty bilen öz huzuryna çagyryardy.

Mansura öýländen soň gezek etdi. Ol ogly Hurşydyň elinden tutup içeri girdi, tebib bilen salamlaşdy. Soňra oglanyň ýagdaýy bilen ony tanyşdyrdy.

Tebip her bir nähoşy mylaýym, güler ýüz bilen kabul edýärdi, nähoşlardan süýji-süýji sözlerini gysganmaýardy. Onsoň öz nazaryndan bir ötürip, barlamaga başlaýardy. Emma ol Mansura gezek geleninde beýle etmedi. Ilki Mansurdan sag tarapyndaky düşege geçip oturmagy towakga etdi. Mazaly hal-ýagdaý soraşdy.

Soňra oňa:

–Haýsy milletden bolarsyňyz?–diýip, öň hiç kime bermedik soragy bilen ýüzlendi. Bu sorag tebibiň hut özi üçin-de geňräk bolup duýuldy. Çünki ol şu mahala çenli barlagdan geçiren nähoşlarynyň milletini tire-taýpasyny soramaklygy endik edinmändi. Bu onuň iň erbet görýän zadydy. Megerem, ol Mansurda aýratyn bir gujurlylygyň, täsinligiň alamatlaryny duýan bolsa gerek.

–Türkmen–diýip, Mansur jogap gaýtardy.

–Örän gowy, örän gowy.

Şondan soň tebip az salym dymyp oturdy. Onuň beýle etmegi Mansury-da pikir laýyna batyrdy.

Şol pursat tebip basybalyjy Garabugra hanyň Buhara sansyz goşunlary bilen girip, asuda ilatyň başyna nähili külpetler getirendigini göz öňünde janlandyrdy. Ýene-de ejesi Sitarabanuwyň «Oglum, Hüseyin jan! Nirede gezseňem ýalňyz käbäni unutma, saglygyňy bildirip dur» diýip, ak patasyny bereninde gözünden yaşlar döküp, delmuryň galandygyny hakydasyna getirdi.

Ümsümligi ýene tebibiň özi bozdy:

–Türkmenler mert, batyr we gaýduwsyz halk. Türkmenleriň doganlyk ýardamy bolmadyk bolanynda, entek-entekler Garabugra handan dynyp bilmezdik. Bu güýç taýdan deň bolmadyk söweşde türkmenler zor gaýrat etdiler. Ony Buharanyň ilaty hiç wagt ýatdan çykarmaz.

Mansury milli guwanç duýgusy gurşap aldy.

Nobata garaşyp oturanlaryň köpdüginini aňyp duran tebip soňra geplemedi. Hurşydy barlamaga girişdi. Oglany iki-baka ýöredip gördi. Eger bar bolsa ýene iki sagatdan çaganyň enesi bilen gelip, görnüp gitmegi tabşyrdy. Ol şondan başga hiç zat diýmedi.

Aýdylan wagtda Mansur Hurşydy ejesi bilen eltdi. Tebip enesiniň ýüzüne bir seretdi-de «Boldy, boldy. Indi siz ogluňyzy alyp, daşarda garaşayyň. Meniň ýanymda diňe Mansur galsyn» diýdi. Olar gitdiler.

Tebip Mansuryň ýüzüne garady-da:

–Çaga gorkupdyr. Ýene-de iglilik keselinden ejir çekýär. Özem ogullyga alnan çaga ekeni. Öweý ene siz öýde ýok wagtyňyz muňa birneme abaylan bolmaly. Ýogsam iýme-içmeden kem etmänsiňiz. Çaga başga zatdan däl-de diňe gulagyndan igläpdir. Dogrumy?– diýdi.

Mansur gaýgyly ýagdaýda diňe baş atdy.

–Çaganyň ajaýyp gelejegi bar. Muňa gök önümleri gepe goşup iýdirmeli.

–Düşünmedim.

–Düşünmeseň çaga häzir süýji söze mätäç. Elmydama mylaýym söz, güler ýüz bilen ýüzleniň

ylaýta-da nahar bereniňizde şeýdiň. Öýde-de aýalyňyz, beýlekiler bilen mylaýym, ýuwaş hem assa gürleşiň.

–Bolýar.

–Ýene-de bir sargydym. Oglana ýaşlykda her dürli gepleriň tagamyndan dadyryň. Onsoň size azary degmez.

Mansur tebibiň soňky aýdanlarynyň manysyna oňly düşünmese-de oňa sorag berip, bimaza edip durmagy uslyp bilmedi. Ol hoşlaşdy-da çykyp gaýtdy.

Ondan bärem aradan aýlar, ýyllar ötdi. 7–8 ýaşlaryndaky Hurşyt ese-boýa galdy.

Bir günü Mansur Gürgençdäki bir akyldaryň ýanyna baryp, tebibiň “Her dürli gepleriň tagamany dadyryň” diýen sözlerine gowy düşünmändigini duýdurdy. Ol akyldar muny şeýle düşündirdi:

–“Gep” sözi bu ýerde “Kitap” manysynda. Muny tebip dürli ylymlardan baş alyp çykmagy ogluňyza maslahat beripdir. Her bir söz aňlatma ylmyň aýry-aýry pudagyna degişli. Emma dürli ugurlardan ylymly, sowatly bolmagy başarsaň, agzyndan çykan sözleriň diňleýjä bal ýaly tagamly, mylaýym, üýtgeşik täsir eder diýdigidir. Bulary tebip öz durmuş tejribesine esaslanyp aýdan bolsa gerek. Sebäbi ol tebip, has dogrusy Ibn Syna saglyk hakdaky ylymdan başga-da edebiýat, sungat, matematika, pelsepe, taryh, fikh (hukuk) ýaly onlarça ylymlardan habarly bolupdyr. Ylmyň dürli ugurlary boýunça kitap ýazyp, geljek nesillere ýadygärlik galdyrypdyr. Olar arapça bolany

üçin hemme okap, peýdalanyp bilipdir. Hurşydyň-da ulalýança ylmyň dürli ugurlary boýunça sowat açyp, özleşdirmegini arzuw edipdir.

Nähili kynçylyk bolsa-da Mansur tebibiň aýdanlaryny ýerine ýetiripdir. Dürli ugurlara degişli köp kitap ýygnap, öz öýünde kitaphana döredipdir. Hak töläp, sowatly kişi çagyryp, ogluna ylym öwretmäge girişipdir. Özi-de oňa yzygider gözegçilik edipdir.

Soň-soňlar sowatlylykda, ylymlylykda öňüne adam geçirmedik Hurşyt ata-enesine, il-halkyna gowy hyzmat edip, alkyş baryny alypdyr.

Şeýlelikde, Günbatarda Awisenna, türkmenlerde Lukman Hekim, ejesiniň bolsa “Hüseýin” diýýäni döwrüniň güýçli tebibi Abu Aly Ibn Sina Mansuryň ogly Hurşytda üýtgeşik zehiniň barlygyny duýup, onda ylma bolan höwesi emele getirenleriň ilkinjisi bolupdyr.

Sorag we ýumuşlar

1. Mansur tebibiň huzuryňa näme üçin ogluny, onuň enesini alyp gelýär?

2. Tebip bilen Mansuryň arasynda türkmenler barada nähili gürrüňler bolýar?

3. Gürgençdäki akyldar tebibiň aýdanlaryny Mansura nähili düşündirýär?

4. Hekaýadan Lukman Hekimiň Hurşyt barada aýdanlaryny depderiňize göçürüp ýazyň.

ÝAZ–GEÇER SAZ

Şükür SADULLA

ÝAZ

Ýaşyl öwsüp ýaz geldi,
Biz üçin oňat boldy.
Ekin ösdi ýerlerde,
Bugdaý bişdi gyrlarda.
Gyp-gyzardy alçalar,
Bir ýaş öser çagalar.
Peleklerde hyýar kân,
– Maňa ýolup ber, bagban!
– Sabyrly boluň, hany,
Kesip bereýin zamçany.

Kuýaş gökde nur saçar,
Täze dünýäler açar:
Erikler ýetip bişer,
Pat edip ýere düşer.
Alma, nar hem-de badam,
Iýip doýmaz hiç adam.
Togsan dürli miweler,
Ýaz boýy bizde bolar.

Sorag we ýumuşlar

- 1.Ýazda nähili miweler bişýär? Güzde nä?
- 2.Özüňiziň bilýän miweleriňiziň atlaryny aýdyň.
- 3.Goşgyny ýatlaň.

Akgeldi AŞYROW

IŇ SOŇKY JAŇ

Okuw ýylynyň tamamlanmagyna dogry on bäş gün galypdy.

Klas ýygnagy geçirildi. Onda diňe bir mesele «Iň soňky jaň» baýramçylygyna gowy taýýarlanmak, geçen ýyllardakydanam parhly bolmagyny gazanmak meselesi ara alnyp maslahatlaşyldy.

Mekdep direktorynyň okuw-terbiýeçilik işleri baradaky orunbasary Baýram aga ümsüm oturyp, çykyşlary höwes bilen diňleýärdi. Käte öňündäki kagyza bellikler edýärdi.

Aç-açanlyk ýagdaýynda geçen bu günki synp ýygnagy okuwçylarda gowy täsirler galdyran bolsa

gerek. Çünki birnäçe gowy we peýdaly teklipler orta atylanynda şatlyk alamatlary mese-mälim bolýardy.

Baýram aga ýygnakda çykyp gepläp, şeýle diýdi:

–Hormatly okuwçylar! «Iň soňky jaň» baýramçylygyny gowy geçirmek baradaky teklipleriňiz meniň göwnüme ýarady. Ylaýta-da, mekdebiň çeper höwesjenleriniň, ýerli bagşylarymyzyň çykyşlaryny guramak, başlangyç awtorlaryň degişme goşgular düzüp, köpçüligiň öňünde okamagyny ýola goýmak, mekdebimiz bilen yzygider aragatnaşyk saklaýan şahyr Tolybaý Kabulowy myhmançylyga çagyrmak, küşt, milli göreş ýaly ýaryşlary geçirmek, okuwçylaryň zähmet sapagynda we öýünde özbaşdak işläp taýýarlan önümlerinden, el işlerinden sergi guramak we ş. m. teklipler goldanylmaga mynasypdyr. Işiiňizde üstünlikler gazanmaklygyňyzy arzuw edýärim. Gaýrat ediň. Şu günki ýaly göni çekinmän, ýene nähili pikirleriňiz bar bolsa aýdyp bilersiňiz. Pedagogik kollektiw size hemme taraplaýyn kömek bermäge taýýar.

Iň soňky jaň günü geldi. Muňa okuwçylar pikir edilişindenem üýtgeşik taýýarlandylar. Ylaýta-da, şahyr Tolybaý Kabulowyň gelmegi hemmeleri begendirdi.

Ýaşuly şahyr sag-esenlik alşyp bolup, mekdepdäki goşgy ýazan başlangyç awtorlary bir jaýa ýygnady. Olaryň öz goşgularyny okap bermeklerini haýyş etdy. Şahyr her bir okalan goşgyny yhlas bilen diňleýärdi. Ondan soň öz pikirini, belliklerini mälim edýärdi.

Ol degişme häsiýetli goşgulary okap görüp, şeýle diýdi:

–Tankydy, satiriki goşgular elmydama gerek. Olarda adamdaky ýetmezçilikler ýazgarylýar ýöne,

bir zadam hiç unutmak bolmaz. Satiriki goşgy bilen ýoldaşlyk degişmesi üçin ýazylan başga bolmaly. Öz ýoldaşlaryňyz barada tankydy goşgy düzeniňizde onuň adyny üýtgetseňiz gowy bolar. Sebäbi tankytda ynsan şahsiýetine dil ýetirmek bolmaýar. Anyk bir kişä bagyşlap, satiriki goşgy düzmekden gaça dursaňyz gowy bolar. Indi ýoldaşlyk degişmeleri dogrusynda bir-iki agyz gürrüň: häzir siziň käbirleriňiziň bu temadan düzen goşgularynyzy diňledik. Boljak, ýöne ýoldaşlyk degişmesi kime niýetlenip düzülse-de 1–2 bentden (8–10 setirden) aňry geçmese ýagşy. Şondan köpe gitse, ol öwgi häsiýetinde ýazylan oda – goşgy bolýar. Ýoldaşlyk degişmesi şol bir wagtda-da gülkä, ýumora ýugrulan bolmaly.

Ýaş şahyrlaryň goşgularyny diňledim. Ýaman däl. Umuman, ýaşlarda güýçli höwes, zehin bar. Indi şony taplamagy başarmak gerek. Köp okamaly, derňemeli we öwrenmeli. Her bir goşguda öň okyjynyň oýunakellesine gelmedik bir pikiri aýtmaga çalyşmaly. Muny siz şahyrlaryň goşgularyny yzygider okap barmak arkaly gazanyp bilersiňiz.

Şahyr Tolybaý Kabulow başlangyç awtorlara üstünlükler arzuw etdi, olara öz elinden gelen kömegi aýamajakdygyny aýtdy.

Zalyň bir burçunda täze çapdan çykan kitaplar satylýardy. Ol kitaplaryň arasynda Tolybaýyň «Öwüt-nesihatlar» diýen soňky döwürde neşir edilen kitabyna bardy. Okuwçylar nobata durup, onuň kitabyny satyn alýardylar, şahyra awtograf ýazdyryp almaga alňasaýardylar.

Tolybaý mekdebiň zallaryna aýlanyp, el işleriniň, diwar gazetleriniň, elde taýýarlanan albomlaryň, görkezme esbaplaryň sergilerine hem tomaşa etdi. Okuwçy gyzlaryň ellerinden çykan halyçalar, haly-sumkalar, ellikdir joraplar, milli nagyşlar bilen bejerilen aýal köýnekleri, oganlar tarapyndan taýýarlanylýan orak, pil, kätmen, demir gazyk ýaly zähmet gurallary, çokaý, çepek ýaly aýak geýimleri, agaçdan, gamyşdan ýasalan jaý gurluşygy üçin her dürli iňňän gerek bolan önümleriň görnüşleri myhmanyň göwnünden turdy.

Hawa, «Iň soňky jaň» baýramçylygy ýatdan çykmaz ýaly bolup ötdi. Çeper höwesjenleriň, bagşylaryň, ata-eneleriň, ýaş şahyrlaryň çykyşlary uly şowhun bilen garşy alyndy.

Mekdepde ýadygärlik üçin saklanar ýaly baýramçylyk dabaralary wideo hem düşürildi. Oňa ata-eneler, pedkollektiw bilen birlikde şahyr Tolybaý Kabulow hem düşdi.

Sorag we ýumuşlar

1. Klas ýygnagynda Baýram aga haýsy meseläni ara alyp maslahatlaşdy?

2. Ol okuwçylaryň özboluşly isleg-arzuwlaryny, pikir-tekliplerini öwrenip dogry etdimi?

3. Okuwçylar haýsy şahyr bilen yzygider aragatnaşyk saklaýarlar?

4. Şahyr Tolybaý Kabulow ýaş şahyrlara nähili öwüt-nesihat berdi?

5. Okuw ýyly dowamynda okan eserleriňiziň atlaryny depderiňize ýazyň.

6. «Iň soňky jaň» baýramçylygy siziň mekdebiňizde geçirilýärmí? Ýoldaşlaryňyz bilen maslahatlaşyp, tomus döwründe etjek işleriňiziň meýilnamasyny düzüň.

Bölüm boýunça sorag we ýumuşlar

1.Ýazda tebigat nähili görnüşe girýär?

2.Bu döwürde adamlar nähili işler bilen meşgul bolýarlar?

3.Hökümetimiz çagalaryň tomusky dynç alyşy barasynda nähili çäreleri durmuşa geçirýär? Tomus paslynda okuwçylar nirelerde dynç alýarlar?

4.*Sag bedende – sagdyn akyl.*

Yagşy dem (dynç almak) – *zähmete hemdem* (kömek) nakyllarynyň manylaryny düşündirip beriň.

5.Tomusdaky ýatlamalaryňyzy (eden işleriňizi) gündelik tutup, şoňa ýazyp baryň.

MAZMUNY

Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy. <i>A.Arypow</i>	3

ERKINLIGIM – YKBALYM

Asyra barabar gün. <i>A.Aşyrow</i>	4
Belentdir ykbalyň. <i>A.Arypow</i>	6
Peýdaly hyzmatdaşlyk. <i>A.Kadyrow</i>	7
Sagdyn nesliň aýdymy. <i>S.Barnoýew</i>	8

ÖZBEGISTAN – MENIŇ WATANYM

Özbekistan. <i>A.Arypow</i>	10
Daşkentde. <i>M.Kabulowa</i>	10
Daşkent agşamy. <i>M.Kabulowa</i>	12
Daýhanbaba we on iki ýetginjek kyssasy. <i>A.Arypow</i>	13
Iliňni. <i>Magtymguly</i>	16
Halk. <i>Çolpon</i>	18
Karta. <i>N.Narkabul</i>	19

ALTYN GÜÝZ

Bereketli pasyl. <i>K.Artykow</i>	26
Bir hana pagta. <i>A.Kadyrow</i>	28
Güýzüň bir günü. <i>A.Nuryýew</i>	29

RUHYÝET – KALP NURY

Salamlaşmak edebi. <i>K.W.Kaşifiý</i>	34
Zor bolar. <i>Magtymguly</i>	35
Perzent awusy. <i>A.Kadyrow</i>	36
Orak. <i>Ş.Gurbanow</i>	39
Hadyslardan nusgalar	40

HALK DÖREDIJILIGI

Sanawaçlar. Jümjüm däli. Ogry tutdum.	44
Tüýdügim	45
Ýumak	45
Kim gelýär?	46
Sary gül	47

ERTEKILER DÜNYÄSİNDE

Agzybirlik dogasy	48
Haýgeldi	50
Awçy, gökje we dana	56
Küýze we tilki	62
Batyr pälwan	66
Adyllagyň ahyry	68
Tüýdük. <i>K. Nurbadow</i>	71
Talyp bile dana	77
Ýagşylyk etseňem özüne edersäň, ýamanlyk etseňem	82
Külbasar	83
Matallar	90
Kim bilmeşek. <i>B. Kerbabayew</i>	91
Tapmaçalar <i>X. Nurmyradow</i>	92
Nakyllar	93

WATANYMYZYŇ GEÇMIŞINDEN

Kitap – akyl çeşmesi. <i>D. Balakayew</i>	96
Pälwan hem şahyr. <i>H. Hamydow</i>	101
Pälwan Mahmudyň hikmetlerinden	104
Nuryň ýaşlygy. <i>G. Ýollyýew</i>	105
Gaça başlady. <i>Magtymguly</i>	112
Garagol <i>G. Gulom</i>	114
Kömek. <i>T. Oraşbayew</i>	117
Günäsiz günäkär. <i>S. Abayew</i>	121

KÜMÜŞ GYŞ

Gar ýaganda. <i>K. Taňrygulyýew</i>	127
Goja bilen garga. <i>U. Setdarow</i>	128
Jereniň kepderisi. <i>K. Artykow</i>	130

ÝAGŞY NÄME, ÝAMAN NÄME?

Edepli oğlan. <i>A. Aşyrow</i>	135
Almaz bilen Sapar. <i>Ş. Küllekow</i>	139
Sülük bilen ýylan. <i>A. Äwlany</i>	142
Gyzyl alma. <i>M. Garryýew</i>	144
Ökünen Wellek. <i>M. Mämmedow</i>	145
Alty gyz. <i>M. Kabulowa</i>	151

Bahargül. <i>H. Hanmedow</i>	152
Dogry gepli oğlan. <i>H.H. Nyýazy</i>	156
Gorkak. <i>S. Enarbaýew</i>	157
Garrylar gerek. <i>M. Myşyýew</i>	165
Halasgär. <i>A. Kadyrow</i>	168

ÝAŞYL BAHAR

Baharyň keşbi. <i>B. Döwletow</i>	171
Saýra, bilbilim. <i>B. Garaýew</i>	172
Garlawaç. <i>A. Kadyrow</i>	175
Mähri jahan enejan. <i>E. Hajy</i>	176
Nowruz-bahar baýramy. <i>A. Aşyrow</i>	177
Baýram urp-adatlary	179
Tut. <i>Mirtemir</i>	183

HAÝWANAT DÜNYÄSINDE

Täsinlik. <i>S. Nuryýew</i>	185
Wagşynyň sowgady. <i>A. Aşyrow</i>	188
Tazy. <i>B. Eminow</i>	192
Owlagym. <i>A. Kadyrow</i>	195
Saryhan. <i>A. Aşyrow</i>	196
Aýjemalyň jüýjeleri. <i>A. Kadyrow</i>	200
Ala sygryň nalasy. <i>A. Kadyrow</i>	201
Sançgy. <i>K. Artykow</i>	205

ÝAŞASYN DYNÇLYK, BAR BOLSUN DOSTLUK

Dynçlyk guşy hakynda meniň okan goşgym. <i>Ş. Sadulla</i>	212
Çagalar öýünde. <i>R. Faýzy</i>	214

ATA-BABALARYMYZ – GUWANJYMYZ

Ibn Sina we Mansur. <i>M. Kakaýew</i>	225

ÝAZ – GEÇER SAZ

Ýaz. <i>Ş. Sadulla</i>	230
Iň soňky jaň. <i>A. Aşyrow</i>	231

K14 **Kadyrow Allaberen.**
Okyw kitaby: 4-nji synp üçin derslik. / **Kadyrow A.**, AşyrowA.,
W.Gurbanberdi–D.: “O‘zbekiston” NÇDÖ, 2011. –240 s.
I. Aşyrow, Akgeldi.
II. Welbegow Gurbanberdi.
ISBN 978-9943-01-082-6

UO‘K: 811.512.133(075)
KBK 81.2Typ-93

Allaberen Qodirov, Akgeldi Ashirov
Gurbanberdi Velbegow

O‘quv nashri

OQISH KITOB

4-sinf uchun darslik
(turkman tilida)

Beshinchi nashr

Original-maket «O‘zbekiston» nashriyot-matbaa ijodiy uyida tayyorlandi.
100129, Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30.

Redaktor *Ş.Abdullaýewa*
Çeper redaktor *H. Myhmanow*
Teh.redaktor *D. Gabdrahmanowa*
Kiçi redaktor *D. Halmatowa*
Korrektor *Ş.Abdullaýewa*
Kompýuter ýorstkaçysy *L.Abkerimowa*

Neşirýat lisenziýasy AI 158. 14.08.09.
2013-nji ýylyň 27-nji maýydada çap etmäge rugsat edildi.
Ölçegi 70x90^{1/16}. Ofset kagyzy. Arial CE garniturasý. Kegel 12, 14.
Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 17,55. Neşir çap listi 19,82.
759 nusgada çap edildi. Buýurma №

121001. Özbegistan Respublikasy, Daşkent welaýaty, Ýangiyol raýony,
Samarkand köçesi, 44.

Telefon/ Faks: (837060) 3-23-61,
www.yps.uz, e-mail info@yps.uz

**ULANMAGA BERLEN OKUW KITABYNYŇ
ÝAGDAÝYNY GÖRKEZÝÄN JEDWEL**

	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Okuw kitabyny alan wagtyndaky ýagdaýy	Synp ýolbaş- çysynyň goly	Okuw kitabyny tabşyrandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy- synyň goly
1						
2						
3						
4						

Okuw kitaby ulanmaga berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtaryp alnanda ýokarky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky bahalamak tertibine esaslanyp doldurylýar:

Täze	Okuw kitabynyň ilkinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy
Ýagşy	Jilti gowy, okuw kitabynyň esasy böleginden bölünmedik. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzgylar ýok.
Kanagatlanarly	Jilti ýenjilen, kä ýerleri çyzylan, gyalary gädilen, okuw kitabynyň esasy böleginden bölek ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly derejede abatlanypdyr. Goparlan sahypalary ýelimlenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Jilti çyzylan, ýyrtyk, esasy böleginden aýrylan, ýyrtylan ýeri düşüp galan, kanagatlanarsyz derejede abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, listleri ýetişmeýär, çyzyp taşlanan. Okuw kitabyny gaýtadan dikeldip bolmaýar.

Kadyrow Allaberen.

K14 Oky w kitaby: 4-nji synp üçin derslik. / Kadyrow A., AşyrowA.,
W.Gurbanberdi–D.: “O‘zbekiston” NÇDÖ, 2011. –240 s.

I. Aşyrow, Akgeldi.

II. Welbegow Gurbanberdi.

ISBN 978-9943-01-082-6

UO‘K: 811.512.133(075)

KBK 81.2Typ-93

Allaberen Qodirov, Akgeldi Ashirov
Gurbanberdi Velbegov

OQISH KITOBİ

4-sinf uchun darslik
(turkman tilida)

Beshinchi nashr

Original-maket «O‘zbekiston» nashriyot-matbaa ijodiy uyida tayyorlandi.
100129, Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30.

Redaktor Ş.Abdullaýewa
Çeper redaktor H.Myhmanow
Teh.redaktor D.Gabdrahmanowa
Kiçi redaktor D. Halmatowa
Korrektor Ş.Abdullaýewa
Kompýuter ýýorstkaçysy L.Abkerimowa

Neşirýat lisenziýasy AI 158. 14.08.09.

2013-nji ýylyň 15-nji fewralynda çap etmäge rugsat edildi.
Ölçegi 70x90^{1/16}. Ofset kagyzy. Arial CE garniturasy. Kegel 12, 14.
Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 17,55. Neşir çap listi 19,82.
121 nusgada çap edildi. Buýurma №

121001. Özbegistan Respublikasy, Daşkent welaýaty, Ýangiyol raýony,
Samarkand köçesi, 44.

Telefon/ Faks: (837060) 3-23-61,
www.yps.uz, e-mail info@yps.uz

UO'K: 811.512.133(075)
KBK 81.2Typ-93
K14

Salam eziz okuwçy!

Şuny ýagşy bil: Sen garaşsyz Özbegistanyň görer gözüsiň. Gelejegisiň. Gowy günleri bildirýän ýaş ýürekli ynsansyň. Garaşsyz Watanymyz senden köp zatlary tama etmäge hakly. Munuň üçin okamak, öwrenmek gerek. Ylym belentliklerine çykar ýaly eliňizdäki okuw kitaby ýakyn kömekçiňiz bolar. Ondaky her bir pikiriň, her bir mowzugyň kalbyňyza kuwwat berjegine ynanyrys. Şonuň üçin, sen hem şu sahypalardakylara yhlas bilen gara. Arassa sakla, aýawly peýdalan. Bu okuw kitabyndan senden soňky peýdalanjaklar-da seniň zehiniňe, yhlasyňa haýran galyp, saňa alkyş okasyn.

Ylym belentliklerine tarap äden ädimleriňiz şowly bolsun!

“O‘ZBEKISTON” NÇDÖ

**Döwlet budjet serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.
Muqt**

ISBN 978-9943-01-082-6

© “O‘ZBEKISTON” NÇDÖ, 2007, 2013